

UNIVERZITA KARLOVA

Přírodovědecká fakulta

Katedra demografie a geodemografie



Bc. Štěpánka Zvonková

Svobodné matky v Písku na konci 19. století

Unmarried mothers in Písek at the end of the 19th century

Diplomová práce

Vedoucí práce/školitel: doc. PhDr. Alice Velková, Ph.D.

Praha, 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 29. 6. 2021

Podpis:

Poděkování

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Alici Velkové, Ph.D. za odborné vedení, ochotu a mnoho cenných rad. Dále bych chtěla poděkovat své rodině a blízkým přátelům za podporu během mého studia.

Svobodné matky v Písku na konci 19. století

Abstrakt

Diplomová práce pojednává o svobodných matkách v Písku na konci 19. století, které lze charakterizovat jako období významných společenských a demografických změn. V teoretické části jsou shrnuty dosavadní poznatky o hospodářském a populačním vývoji českých zemí, dále o historicko-demografickém a sociálním pozadí píseckého okresního hejtmanství a královského města Písku koncem 19. století. Analytická část je zaměřena na splnění hlavního cíle této práce, čímž byla analýza nemanželské plodnosti v Písku a struktura domácností svobodných matek koncem 19. století. Nejprve pomocí excerptce římskokatolických matrik z období let 1881–1900 byl zjištěn podíl nemanželských dětí v Písku a poté analyzován dle diferenčních znaků jako např. měsíc či místo narození. Následně díky četným údajům z matrik bylo možné vymezit geografický a sociální původ rodičů sledovaných svobodných matek. Pomocí sčítacích archů z roku 1880, 1890 a 1900 byla mimo jiné sestavena struktura domácností vybraných svobodných matek žijících v Písku. V neposlední řadě se práce zabývá legitimizací nemanželských dětí. Závěr shrnuje hlavní poznatky této práce a odpovídá na položené výzkumné otázky.

Klíčová slova: Nemanželské děti, svobodné matky, Písek, české země, 19. století

Počet znaků (bez mezer): 112 523

Unmarried mothers in Písek at the end of the 19th century

Abstract

The diploma thesis deals with unmarried mothers in Písek at the end of the 19th century that can be characterized as a period of significant social and demographic changes. The theoretical part summarizes the current knowledge about the economic and population development of the Czech lands, as well as the historical-demographic and social background of the district captainship Písek (Bezirkshauptmannschaft) and the royal town of Písek at the end of the 19th century. The analytical part focuses on meeting the main goal of this thesis, which was the analysis of non-marital fertility in Písek and the structure of households of unmarried mothers at the end of the 19th century. First, the proportion of live births outside marriage in Písek was determined by excerpting from Roman Catholic registries from the period 1881–1900 and then analyzed according to differential factors such as month or place of birth. Subsequently, thanks to numerous data from the registries it was possible to define the geographical and social environment of the parents of the observed unmarried mothers. Furthermore, the structure of households where selected unmarried mothers lived was compiled from the census sheets of Písek from 1880, 1890 and 1900. Finally, the thesis deals with the legitimation of illegitimate children. The conclusion summarizes the main findings of this thesis and the answers to the research questions.

Keywords: Illegitimate children, unmarried mothers, Písek, Czech lands, 19th century

OBSAH

Seznam tabulek	8
Seznam obrázků	9
Seznam příloh	9
Přehled použitých zkratk	10
1 Úvod	11
1.1 Cíl práce a výzkumné otázky	12
1.2 Struktura práce	12
2 Metodika a prameny dat	14
2.1 Excerpce matričních záznamů	14
2.2 Excerpce sčítacích operátů	16
2.3 Rakouské statistiky	17
2.4 Literatura	19
3 České země v 2. polovině 19. století	20
3.1 Socioekonomická přeměna obyvatel	21
3.2 Populační vývoj	22
3.2.1 Sňatečnost a porodnost	25
3.2.1.1 Nemanželské děti	26
3.2.2 Úmrtnost	27
3.2.3 Urbanizace a emigrace	29
4 Okresní hejtmanský písecký koncem 19. století	30
4.1 Sociodemografické vymezení lokality	30
4.1.1 Pohyb obyvatelstva	33
4.2 Královské město Písek	36
5 Svobodné matky v Písku	39
5.1 Počet nemanželských dětí	40
5.1.1 Sezónní indexy narozených	42
5.2 Geografický a sociální původ svobodných matek	43
5.3 Struktura domácností svobodných matek	47
5.3.1 Domácnost svobodné matky z úplné rodiny	50
5.3.2 Domácnost svobodné matky nemanželského původu	53

5.4 Legitimace nemanželských dětí	57
6 Závěr	60
Seznam použité literatury.....	62
Seznam použitých datových zdrojů.....	65
Příloha	67

Seznam tabulek

Tab. 1	Kvocient kojenecké úmrtnosti podle pohlaví a legitimacy (v ‰), Čechy a okresní hejtmanství písecké, 1881–1900	35
Tab. 2	Počet živě narozených dětí podle legitimacy v jednotlivých částech Písku, 1881–1900	41
Tab. 3	Měsíční indexy živě narozených nemanželských dětí, Písek, průměr za pětileté intervaly v období let 1881–1900	43
Tab. 4	Zastoupení svobodných matek podle počtu dětí a rodinného původu, Písek, 1881–1900.....	44
Tab. 5	Sociální postavení otců svobodných matek v Písku, 1881–1900	44
Tab. 6	Struktura domácností svobodných matek podle rodinného původu a hlavy domácnosti v Písku, 1890 a 1900.....	47
Tab. 7	Struktura domácností svobodných matek podle rodinného původu a povolání hlavy domácnosti v Písku, 1890 a 1900.....	48
Tab. 8	Povolání svobodných matek podle rodinného původu v Písku, 1890 a 1900	49
Tab. 9	Věk matek při narození prvního zaznamenaného nemanželského dítěte podle rodinného původu, Písek, 1881–1900.....	49
Tab. 10	Počet členů domácnosti svobodných matek podle rodinného původu v Písku, 1890 a 1900.....	50
Tab. 11	Počet legitimovaných nemanželských dětí v jednotlivých částech Písku, v letech 1881–1900.....	57
Tab. 12	Délka intervalu mezi narozením nemanželského dítěte a jeho legitimací v jednotlivých částech města Písku, 1881–1900	58
Tab. 13	Povolání přihlášených otců, Písek, 1881–1900	59

Seznam obrázků

Obr. 1	Přirozený pohyb obyvatelstva v českých zemích, 1850–1901, v ‰.....	23
Obr. 2	Věková struktura obyvatel podle pohlaví a rodinného stavu, české země, 1880, v ‰.....	24
Obr. 3	Věková struktura obyvatel podle pohlaví, Čechy a okresní hejtmanství písecké, 1880, v ‰.....	31
Obr. 4	Věková struktura obyvatel podle pohlaví a rodinného stavu, okresní hejtmanství písecké, 1880, v ‰.....	32
Obr. 5	Socioprofesionální struktura obyvatelstva, okresní hejtmanství písecké, 1890, v ‰	33
Obr. 6	Pohyb obyvatelstva v okresním hejtmanství píseckém, 1881–1900, v ‰o	34
Obr. 7	Podíl nemanželských dětí, Čechy a okresní hejtmanství písecké, 1881–1900, v ‰.....	35
Obr. 8	Polohopisná mapa královského města Písku, 1897	37
Obr. 9	Podíl živě narozených nemanželských dětí v Písku, v okresním hejtmanství píseckém a v Čechách, 1881–1900, v ‰	40
Obr. 10	Měsíční indexy živě narozených podle legitimacy, Písek, průměr za období 1881–1900	42
Obr. 11	Místní původ sledovaných otců matek nemanželských dětí narozených v Písku, 1881–1900	46

Seznam příloh

- Příloha 1 Výsledky vícenásobné regresní analýzy v programu SPSS
- Příloha 2 Zápis v knize narozených z roku 1882
- Příloha 3 Sčítací arch z roku 1880
- Příloha 4 Sčítací arch z roku 1890
- Příloha 5 Sčítací arch z roku 1900

Přehled použitých zkratk

c.k.	císařsko-královský
ČSÚ	Český statistický úřad
hejt.	hejtmanství
hmp	hrubá míra porodnosti
hms	hrubá míra sňatečnosti
hmú	hrubá míra úmrtnosti
kú	kojenecká úmrtnost
p.b.	procentní bod
úp	úhrnná plodnost

Kapitola 1

Úvod

Vývoj mimomanželské plodnosti můžeme na území českých zemí v minulosti rozdělit do čtyř fází. První období, od počátku farní evidence do roku 1810, bylo charakteristické nižšími hodnotami podílu nemanželských dětí, kdy se mimo manželství narodilo průměrně kolem 5 % dětí. Poté následovalo období mezi lety 1810–1937, ve kterém došlo ke zřetelnému navýšení podílu na hodnoty mezi 10 až 15 %. Ve třetím období, od konce druhé světové války do konce 80. let 20. století, nepřesáhl podíl nemanželských dětí hranici 10 % (Fialová, 2007). Od počátku 90. let 20. století můžeme vývoj mimomanželské plodnosti na našem území definovat jako novou čtvrtou fází, ve které dochází k markantnímu navyšování její úrovně. Např. od roku 1991 se podíl mimomanželských dětí na našem území zvýšil z 9,8 % na 48,5 % v roce 2020, tedy o 38,7 procentních bodů (ČSÚ, 2021). To znamená, že skoro každé druhé dítě se v dnešní době narodí neprovdané ženě.

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala právě zmíněné druhé období vývoje mimomanželské plodnosti, ve kterém se hodnoty podílu pohybovaly celkově na vyšší úrovni, než bylo zvykem v porovnání s prvním a třetím obdobím. Především jsem se zaměřila na období od 80. let 19. století do počátku 20. století, kdy docházelo k poměrně významným ekonomickým, společenským a demografickým změnám především vlivem průmyslové a demografické revoluce a rovněž se také navyšovala životní úroveň obyvatelstva.

Pro dané období není možné detailněji sledovat vývoj mimomanželské plodnosti za větší územní celek z důvodu náročnosti zpracování, kdy se především vychází z dobových lokálních pramenů (matrik). Sledovaným územím se pro tuto práci stalo královské město Písek, ve kterém jsem se narodila a později studovala na zdejším gymnáziu.

Celkově by měla práce rozšířit dosavadní poznatky týkajících se vývoje mimomanželské plodnosti v daném období za neprobádané území a nově poskytnout pohled na složení domácností vybraných svobodných matek, a to v jakém rodinném a sociálním zázemí žily a vychovávaly své nemanželské děti.

Nejprve se pokusím pomocí dostupných rakouských statistik (Österreichische Statistik) nastínit vývoj obyvatel v okresním hejtmanství píseckém. Poté přistoupím k analytické části, kde představím výsledky excerpce římskokatolických matrik narozených v Písku v období let 1881–1900. V neposlední řadě bude možné díky dostupným sčítacím archům také sestavit struktury domácností neprovdaných matek, které žily se svými dětmi v daném období v Písku. Vše zmíněné nám pomůže získat nové poznatky o společenském, především demografickém, vývoji ve vybraném regionu ke konci 19. století.

1.1 Cíl práce a výzkumné otázky

Cílem diplomové práce je analýza mimomanželské plodnosti ve městě Písku v období let 1881–1900 a dále sledování struktur domácností konkrétních neprovdaných matek, včetně příslušných charakteristik. Pomocí své vlastní analýzy se pokusím odpovědět na uvedené otázky, které zní:

- Jak demografická a průmyslová revoluce ovlivnila vývoj obyvatel a zejména úroveň mimomanželské plodnosti v okresním hejtmanství píseckém a ve městě Písku koncem 19. století?
- Jakých hodnot dosahoval podíl nemanželských dětí v Písku dle diferenčních znaků v období let 1881–1900? *Podíl nemanželských dětí v českých zemích činil průměrně 11,6 % v období let 1881–1890 a 12,6 % v letech 1891–1900 (ČSÚ, 2021). Předpokládám, že hodnoty podílu ve městě Písku budou na podobné úrovni.*
- Jaký byl sezónní profil porodnosti podle legitimacy v Písku koncem 19. století? *V českých zemích se nejvíce dětí rodilo v jarních měsících a nejméně na přelomu podzimu/zimy po celé 19. století (Fialová, 1995). Předpokládám, že u živě narozených manželských dětí vypozerují podobný měsíční trend rození.*
- Jaké bylo sociální a geografické prostředí svobodných matek, ve kterém vyrůstaly?
- Jaká byla struktura domácností sledovaných svobodných matek podle rodinného původu?
– *U uvedené otázky budu pracovat mimo jiné s hypotézou, že svobodné matky z úplné rodiny žily se svými dětmi v lepších sociálních podmínkách oproti matkám z neúplné rodiny.*
- Jaký byl podíl legitimovaných dětí dle diferenčních znaků v Písku v období let 1881–1900?

1.2 Struktura práce

Diplomová práce je rozdělena do šesti kapitol. V úvodní části je představené téma, cíl a výzkumné otázky. Druhá kapitola se zabývá metodikou práce, použitými zdroji dat a relevantní literaturou. Další kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly, které pojednávají o hospodářském, socioekonomickém a populačním vývoji v českých zemích koncem 19. století. Druhá podkapitola o populačním vývoji je rozdělena do několika oddílů, ve kterých jsou popsány demografické charakteristiky obyvatelstva a procesy tzn. porodnost, úmrtnost, sňatečnost a migrace. Čtvrtá kapitola zahrnuje dvě podkapitoly s názvem *Sociodemografické vymezení lokality* a *Královské město Písek*. V první části jsou, podobně jako v případě třetí kapitoly o českých zemích, nastíněny demografické charakteristiky a procesy obyvatelstva v okresním hejtmanství píseckém ve sledovaném období. Druhá část se zabývá místním popisem města Písku koncem 19. století. V páté kapitole jsou do několika podkapitol shrnuty získané poznatky o nemanželských dětech a svobodných matkách z excerpce matričních záznamů narozených a sčítacích operátů v období

let 1881–1900. První podkapitola se zabývá počtem nemanželských dětí a v oddílu je představen sezónní profil rození v Písku ve sledovaném období. V další podkapitole je nastíněn geografický a sociální původ svobodných matek. Třetí podkapitola pojednává ve dvou oddílech o struktuře domácností sledovaných matek podle rodinného původu a čtvrtá podkapitola o legitimovaných dětech v Písku ve sledovaném období. Závěrečná šestá kapitola odpovídá na výzkumné otázky položené v úvodní části.

Kapitola 2

Metodika a prameny dat

2.1 Excerpce matričních záznamů

V Čechách došlo k nařízení povinnosti vedení matrik teprve až olomouckou synodou v roce 1591 a poté pražskou v roce 1605. Následně v roce 1614 byly římským rituálem stanovena pravidla pro větný zápis matričních údajů. Do křestních knih se mělo zaznamenávat u narozených dětí především jejich datum narození a křtu, dále jméno kněze a dítěte, jména rodičů, farnosti a kmotrů (Maur, 1972). Větší změny nastaly až ve druhé polovině 18. století. Dekretem ze dne 6. října 1770 se ustanovila nová podoba matričních formulářů, ve kterých byl nahrazen větný zápis příslušnými rubrikami, které usnadnily farářům práci a pro dnešní historicko-demografický výzkum jsou mnohem vhodnější a přehlednější. Nově se mimo jiné uváděla u narozených dětí náboženská příslušnost, místo a číslo domu, u rodičů jejich stav, zaměstnání, poddanská příslušnost, bydliště, a to samé dále u kmotrů (Maur, 1972).

Dalším významným milníkem bylo přijetí patentu Josefa II. v roce 1784, který ustanovil nový a mnohem důkladnější matriční křestní formulář sloužící s menšími úpravami až do roku 1949. Mimo jiné se nově zaznamenával původ (legitimita) dítěte. Na přelomu 18. a 19. století se začaly zapisovat do křestních matrik údaje o prarodičích a také se objevovaly informace o porodní bábě (Maur, 1972). Menší změny nastaly v roce 1850, kdy se přidala např. rubrika o mrtvorozenosti. Zápis v knize narozených vypadal po celé sledované období 1881–1900 následovně: Rok, měsíc, den narození a křtu, jméno křtěcího, jméno pokřtěnce, náboženství, pohlaví, původ, mrtvorozenost, místo a číslo domu, politický okres, bába (jméno a příjmení, obydlí, jeli zkoumaná čili nic), otec (jméno a příjmení, stav, zaměstnání, obydlí, číslo domu; jméno a příjmení rodičů, povolání otce, obydlí), matka (jméno a příjmení, jméno a příjmení rodičů, povolání otce, místo jejího narození), kmotrové (jméno, příjmení, stav, obydlí a číslo domu). Pokud se otec přihlásil k nemanželskému dítěti, do knihy narozených se uvádělo mimo údajů o otci, datum legitimace, jména a podpisy dvou svědků (Maur, 1972; příloha).

V této práci budu vycházet z digitalizovaných římskokatolických matrik narozených ve farnosti Písek, které jsou on-line dostupné v digitálním archivu SOA Třeboň. Nápomocny mi tak budou knihy narozených z období let 1878–1884, 1884–1889, 1889–1894, 1894–1899 a 1899–1904. Z jednotlivých formulářů se pokusím podrobně vypsát do excelovského souboru všechny nemanželské děti živě narozené v Písku v období let 1881–1900 s uvedenými údaji, až na rubriku datum křtu, jméno křtěcího, porodní báby a kmotrů. Mimo jiné budu také zaznamenávat počty živě narozených manželských dětí na jednotlivých předměstích Písku a dále

měsíc narození kvůli sledování sezónního profilu rození. Následně přiřadím ke každé rubrice určité kódování z důvodu lepšího zpracování zjištěných dat s využitím dalších programů jako např. IBM SPSS Statistics.

Ze získaných dat vypočítám podíl živě narozených nemanželských dětí (počet živě narozených nemanželských dětí na 100 všech živě narozených) v Písku za jednotlivé roky v období let 1881–1900. Dále díky rubrice místo a číslo domu bude možné porovnat zastoupení nemanželských dětí v jednotlivých částech města, a to za Vnitřní město, Pražské, Budějovické a Václavské předměstí. Mrtvě narozené děti jsem ze svého bádání vyřadila kvůli jejich podregistraci v matrikách narozených. Také předpokládám, že ne u všech zaznamenaných nemanželských dětí se mi podaří nalézt všechny potřebné informace (např. chybějící údaje o prarodičích apod.) k dalšímu prozkoumání. Nemanželským je v textu myšleno to dítě, které se narodilo neprovdané matce, tzn. svobodné či ovdovělé.

Dále ze získaných údajů z rubriky den, měsíc a rok narození zjistím sezónní profil rození dětí podle legitimacy výpočtem měsíčních indexů. Tato zvolená metoda je vhodná z důvodu přepočtu na stejný počet dnů a také porovnání měsíčního počtu narozených dle legitimacy k jejich průměrnému počtu měsíce v daném kalendářním roce. Nejprve se úhrn počtu událostí v jednotlivých měsících v daném roce vynásobí redukčním koeficientem (počet dní v roce/počet měsíců/počet dní v příslušném měsíci), který eliminuje vliv různě dlouhých měsíců. Poté se výsledná hodnota v jednotlivých měsících vydělí součtem všech vypočtených hodnot v daném roce, který je ještě předtím vydělen počtem všech kalendářních měsíců. Tím vzniknou měsíční indexy, kterými můžeme spolehlivě srovnávat jednotlivé měsíce i delší časová období.

Velmi přínosné pro danou práci budou především rubriky týkající se podrobných údajů o rodičích svobodných matek, ze kterých bude možné zjistit jejich sociální (podle povolání otce) a geografický původ. Všechna zjištěná povolání u otců se pokusím rozřadit do několika příslušných sociálních kategorií (rolník, mlynář, řemeslník, obchodník, čeledín, nádeník, státní zaměstnanec, dělník, domkář, voják, ostatní). Poté budu sledovat místní původ otců svobodné matky v grafické podobě v rámci píseckého okresního hejtmanství. Pro vytvoření příslušných map bude nutné prostorově vymezit oblast píseckého hejtmanství. Na internetových stránkách <https://www.oldmapsonline.org> jsem našla starou mapu z období let 1887–1904, kterou jako rastrový obrázek nahraji do programu ArcGIS. Dále také použiji bodovou vrstvu částí obcí z databáze ArcČR 500, verze 3.3 (Arcdata Praha 2016), kterou překryji pomocí vřícovacích bodů se starou mapou v rámci procesu georeferencování. Díky danému postupu je možné manuálně vytvořit polygon ohraničující písecké hejtmanství. Následně napojím na atributovou tabulku připravená excelovská data týkající se počtu otců svobodných matek v jednotlivých obcích píseckého hejtmanství a také vzdálenosti (vzdušnou čarou) obcí od města Písku, které zjistím z internetových stránek <https://mapy.cz>. Poté vytvořím kartodiagram a výslednou mapu doplním mimo jiné o prvky jako legenda, měřítko a směrovka. V neposlední řadě otestuji pomocí metody vícenásobné regresní analýzy, zda existuje závislost počtu otců v jednotlivých obcích okresního hejtmanství píseckého na počtu obyvatel obce (k roku 1890) a na její vzdálenosti od Písku, přičemž samotné město Písek odstráním pro účely regresní analýzy z dat (jedná se o příliš extrémní hodnoty ve srovnání s ostatními). Předpokládám, že bylo více otců z obcí, které leží blíže k Písku, jelikož dříve, a ostatně i v dnešní době, se většina migrantů přesunuje na kratší

vzdálenosti (Palát, 2014). Do hry ale vstupuje logicky právě i faktor populační velikosti příslušné obce, který může ovlivnit charakter závislosti, proto je do regresní analýzy také zahrnut.

Rovněž bylo uváděno ve formulářích datum legitimace nemanželských dětí. V porovnání s datem narození konkrétního dítěte vypočítám interval mezi narozením a následnou legitimací (v dokončeném věku dítěte). Mimo jiné také zjistím podíl legitimovaných dětí (počet legitimovaných dětí na 100 živě narozených nemanželských dětí), povolání a místo bydliště přihlášených otců. Legitimací se rozumí proces, kdy otec požádá u okresního soudu o uznání otcovství a následně je dodatečně zapsán do matrik narozených ke konkrétnímu dítěti (Huberová, 2007).

2.2 Excerpce sčítacích operátů

První moderní sčítání lidu, které vycházelo ze zásad stanovených mezinárodními kongresy, se uskutečnilo na našem území v roce 1869. Říšský zákon o sčítání ze dne 29. 3. 1869 stanovil stálou desetiletou periodicitu s tím, že následující sčítání se budou konat vždy o půlnoci z 31. prosince na 1. ledna roku končícího nulou. Podle zákona měly být zjišťovány údaje o přítomném obyvatelstvu, podle kterého byla provedena většina třídění. Vedle toho se také k přítomnému obyvatelstvu trvale usazenému připočetly osoby dočasně nepřítomné a obyvatelstvo domácí (osoby podle domovní příslušnosti) (Pavlík, 1986). Cílem pravidelných sčítání lidu bylo celkově zjistit aktuální počet přítomného obyvatelstva, dále podchytit rychlé a výrazné strukturální změny ve společnosti a v neposlední řadě určit národnostní skladbu jednotlivých regionů. V cenzech se u obyvatelstva sledovaly následující znaky: věk, pohlaví, fyzické vady, státní příslušnost, rodinný stav, náboženské vyznání, povolání a místo pobytu (ČSÚ, 2020).

Následující sčítání lidu ze dne 31. 12. 1880 se nijak zásadně od předchozího z roku 1869 nelišilo (příloha). Nově se zjišťoval početní stav vojska a zeměbrany, dále se rozšířila skupina fyzických vad, o pomatené a hloupé, a klasifikace náboženství na 15 vyznání. V neposlední řadě se poprvé také objevila otázka ohledně gramotnosti obyvatel (tři kategorie: umí číst a psát, umí jen číst, neumí číst ani psát) a na obcovací řeč (Pavlík, 1986). Ohledně sledování ekonomické aktivity obyvatelstva byla v cenzech zjišťována příslušnost dle klasifikace k hlavnímu povolání a sociální skupině, nově také k vedlejšímu povolání (Pavlík, 1986).

K zásadním metodologickým změnám nedošlo ani při dalším sčítání lidu ze dne 31. 12. 1890 a ani v následujícím ze dne 31. 12. 1900. Menší změna se při cenzu v roce 1890 týkala zařazení obyvatel dle ekonomické aktivity, kdy se zjišťovalo: odvěti hlavního povolání, přesné označení vedlejšího výdělků a postavení v hlavním a vedlejším výdělku. Také od roku 1890 bylo nařízeno uvádět přesné datum narození osob a v roce 1900 byla vypuštěna otázka ohledně fyzických vad (Pavlík, 1986).

Ve svém výzkumu budu vycházet z digitalizovaných sčítacích archů za město Písek z roku 1880, 1890 a 1900, které jsou on-line dostupné v digitálním archivu SOA Třeboň. Pomocí jmenného rejstříku se pokusím za jednotlivé roky nalézt v sčítacích listech předem vybrané svobodné matky z celkového souboru sledovaných dle stanovených kritérií. Kvůli náročnosti zpracování se zaměřím jen na svobodné matky s více živě narozenými dětmi ve sledovaném

období v Písku, kterých bude, předpokládám, mnohem méně než matek s jedním dítětem. Následně také rozliším vybrané matky podle rodinného původu, zda se narodily do manželství či nikoliv. To znamená, že ve výsledku budu sledovat domácnosti matek narozených do úplné rodiny, kterým se podle záznamů v matrikách narodilo v dané době 3 a více nemanželských dětí, a domácnosti matek narozených do neúplné rodiny s dvěma a více dětmi (předpokládám, že zastoupení svobodných matek nemanželského původu bude ve vzorku nižší, proto jsem posunula hranici počtu dětí na 2+). Jako jednu domácnost budu brát všechny příbuzné osoby žijící v jednom bytě.

Ze struktury zápisu jednotlivých osob ve sčítacím archu (příloha) za každý byt bude možné stanovit hlavu domácnosti. Rovněž vypočítám vztahy v rámci domácnosti (z rubriky *Příbuzenství nebo jiný poměr k majetníkovi bytu*) a povolání hlavního živitele, od kterého se odvíjela celá sociální a ekonomická situace ostatních členů, a také povolání svobodné matky.

Následně v práci představím rodinné zázemí svobodných matek a odhalím, v jakých sociálních podmínkách vychovávaly své nemanželské děti. Svobodnou matkou je v celém textu míněna žena ve stavu svobodném či ovdovělém. V neposlední řadě, spojením záznamů z matrik a sčítacích listů, zjistím věkovou skladbu svobodných matek při narození prvního zaznamenaného dítěte. Musíme však odvozené věky matek brát s rezervou z důvodu nepřesného uvedení jejich data narození ve sčítacích listech.

2.3 Rakouské statistiky

K charakterizování obyvatelstva okresního hejtmanství píseckého použiji data z výsledku sčítání lidu 1880, 1890 a 1900, které byly každoročně publikované v pramenném díle Österreichische Statistik pod názvem Die Ergebnisse der Volkszählung s různými podtituly dle zaměření daného svazku. Z příslušných záznamů bude možné získat celkový počet obyvatel okresního hejtmanství, dále strukturu obyvatel podle pohlaví, věku a rodinného stavu (jen za rok 1880, v dalších sčítání nejsou dostupné podrobné údaje o věkové struktuře obyvatelstva za menší územní celky) a další diferenční charakteristiky jako např. gramotnost či socioprofesionální zařazení osob. Ze zjištěných údajů o věkovém složení obyvatel dle pohlaví bude možné vypočítat index maskulinity, který udává počet mužů na 1 000 žen, a průměrný věk mužů a žen.

$$\text{ima} = \frac{P^m}{P^{\text{ž}}} * 1000$$

kde P je celkový počet obyvatel, P^m a $P^{\text{ž}}$ je počet mužů a žen (Pavlík, 1986). Dále je možné vypočítat index maskulinity podle věku x:

$$\text{ima}_x = \frac{P_x^m}{P_x^{\text{ž}}} * 1000$$

Průměrný věk mužů a žen se vypočítá jako vážený aritmetický průměr počtu let, který prožili příslušníci dané populace

$$\bar{x} = \sum_{x=0}^{\omega-1} \frac{\sum_{x=0}^{\omega-1} (x + 0,5) P_x}{\sum_{x=0}^{\omega-1} P_x}$$

kde x je věk, ω nejvyšší věk v populaci, když už nikdo nežije, P_x počet osob ve věku x (Pavlík, 1986).

Dále budu vycházet ze svazků nesoucí název Bewegung der Bevölkerung, které obsahovaly údaje o pohybu obyvatel a vycházely německy každoročně ve sledovaném období 1881–1900. V první části publikace byly většinou představeny hlavní trendy popisující pohyb obyvatelstva v daném roce za jednotlivé země Předlitavska a ve druhé části podrobněji uvedené demografické charakteristiky obyvatelstva v jednotlivých politických okresech. Z uvedených publikací budu především čerpat již vypočítané hrubé míry porodnosti, úmrtnosti, sňatečnosti a také přirozený přírůstek za písecké okresní hejtmanství a za celé Čechy (z oddílu *Die Ergebnisse der Städte und politischen Bezirke*). Dále z příslušných tabulek zjistím počet živě narozených dětí a počet zemřelých dětí do jednoho roku podle legitimacy. Z daných údajů bude možné vypočítat podíl živě narozených nemanželských dětí (počet živě narozených nemanželských dětí na 100 všech živě narozených) a kvocient kojenecké úmrtnosti (počet zemřelých kojenců do jednoho kalendářního roku na 1 000 živě narozených téhož roku) podle pohlaví a legitimacy dítěte.

$$k_u = \frac{D_0}{N^v} * 1000$$

kde D_0 je počet zemřelých do jednoho dokončeného roku, N^v počet živě narozených dětí (Pavlík, 1986).

$$k_u^{m,z} = \frac{D_0^{m,z}}{N^{v,m,z}} * 1000$$

U kvocientu kojenecké úmrtnosti podle pohlaví je počet zemřelých chlapců (dívek) do jednoho roku vztažen k počtu živě narozených chlapců (dívek) v daném kalendářním roce (Pavlík, 1986). Následně lze podobně počítat další kvocienty podle různých diferenčních znaků:

$$k_u^{\text{manžel.}} = \frac{D_0^{\text{manžel.}}}{N^{v,\text{manžel.}}} * 1000$$

$$k_u^{\text{nemanžel.}} = \frac{D_0^{\text{nemanžel.}}}{N^{v,\text{nemanžel.}}} * 1000$$

$$k_u^{m,z,\text{manžel.}} = \frac{D_0^{m,z,\text{manžel.}}}{N^{v,m,z,\text{manžel.}}} * 1000$$

$$k_u^{m,z,\text{nemanžel.}} = \frac{D_0^{m,z,\text{nemanžel.}}}{N^{v,m,z,\text{nemanžel.}}} * 1000$$

2.4 Literatura

Za nejvýznamnější a nejkomplexněji zpracovanou historicko-demografickou studii můžeme považovat publikaci (*Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*) Ludmily Kárníkové z roku 1965, která pojednává o populačním vývoji v českých zemích v kontextu socioekonomických přeměn v době počátků a rozvoje kapitalismu. Práce je časově vymezená od prvního úředního soupisu obyvatelstva v Rakousku v roce 1754 do počátku první světové války. Podle velkých etap vývoje kapitalismu se publikace člení do čtyř kapitol. Na začátku každé kapitoly je nejprve představen početní stav, přirozený pohyb a migrace obyvatelstva, a poté následuje popis vývoje jednotlivých ekonomicky sourodých oblastí v českých zemích ve vymezeném časovém období (Kárníková, 1965). Získané poznatky z uvedené publikace použiji především ve třetí kapitole.

Dále budu vycházet z knihy *Dějiny obyvatelstva českých zemí* (Fialová, 1996), která přináší ucelený pohled na populační vývoj od nejstarších dob do 20. století na českém území. Především se zaměřím na kapitolu od Ludmily Fialové *Století demografické statistiky* a na další dvě kapitoly od Pavly Horské *Nový demografický režim* a *Obyvatelstvo českých zemí podle povolání*. Nesmím opomenout zmínit, že při popisování vývoje porodnosti na území českých zemí koncem 19. století budu vycházet především z odborných článků od Ludmily Fialové.

V neposlední řadě představím dvě publikace zabývající se popisem města Písku a celého okresního hejtmanství ve sledované době. První z nich nese název *Popis okresního hejtmanství píseckého*, která byla sepsána Josefem Rennerem (a spol.) v roce 1889. Dána práce je rozdělena do několika kapitol, které se zabývají podrobným popisem přírodním, občanským, dále průmyslem, obchodem dopravou atd. v okresním hejtmanství píseckém v 80. letech 19. století. Z další publikace *Královské město Písek: průvodce městem a okolím, jakož i dějiny jeho* z roku 1898 (sepsána Janem Matznerem) je možné čerpat informace o historii města Písku a v části statistické o demografickém vývoji města v posledních dvou desetiletích koncem 19. století.

Téma mimomanželské plodnosti a struktury domácností svobodných matek nebylo doposud zpracované na vymezeném území v dané době, to znamená, že tato práce je ojedinělá a není možné najít ke komparaci více přímých literárních zdrojů. Avšak danou problematikou se již zabývala například ve své diplomové práci (*Historický pohled na postoje společnosti ke svobodným matkám v českých zemích*) Barbora Kuprová (2014), jejímž cílem bylo přiblížit postoj společnosti k nemanželským dětem narozených v letech 1750–1849 na panství Škvorec. Dále sledovala mimo podílu nemanželských dětí i sociální postavení matek, otců a kmotrů.

Kapitola 3

České země v 2. polovině 19. století

Na základě rakousko-uherského vyrovnání vznikla 8. června 1867 konstituční dualistická monarchie Rakousko-Uhersko o rozloze 676 648 km² (s Bosnou-Hercegovinou od roku 1878), po Rusku druhá největší země v Evropě. Počet obyvatel v monarchii koncem 19. století postupně rostl a před 1. světovou válkou dosáhl 52,8 milionů, třetí nejlidnatější území, po Rusku a Německu, v Evropě. Z hlediska správního členění se dělila monarchie podle hranic řeky Litavy na západní část Předlitavsko (Rakouská říšská část o rozloze 300 213 km² a s 55,6 % obyv.) a východní část říše Zalitavsko (Uherská říšská část o velikosti 325 325 km² s 40,6 % obyvateli a Bosna-Hercegovina s plochou 51 110 km² a s 3,8 % obyv.)¹ (Wagner, 2011).

České země patřily mezi vyspělejší západní část Předlitavska v Rakousko-Uherské monarchii a členily se na Čechy (51 948 km²) Moravu (22 231 km²) a Slezsko (5 153 km²)² (Wagner, 2011). Počet obyvatel se zvýšil o 33,4 % mezi sčítáním lidu 1869 a 1910 (ze 7 557 236 obyv. na 10 078 896 obyv.) To znamená, že české země svou rozlohou zabíraly 25 % území a 37 % obyvatel celé říše (Srb, 2004).

V rámci hospodářské vyspělosti se české země staly od druhé poloviny 19. století centrem průmyslové výroby v Rakousku a podílely se z 64 % na celkové průmyslové produkci Rakouska-Uherska (Čapka, 2010). Příčinou byla vrcholící průmyslová revoluce na přelomu 60. a 70. let 19. století, kdy docházelo k rozmachu výstavby železnic, zrušení poddanství a cechů, rozvoji textilního, potravinářského a následně hlavně hutního a strojírenského průmyslu. (Faltus, 2003).

I přes rozrůstající se průmyslová centra převažovaly stále v českých zemích agrární oblasti. Od druhé poloviny 19. století bylo prosazováno v zemědělství střídavé hospodaření a drobní rolníci mohli podnikat. Avšak s narůstající mezinárodní konkurencí v exportu surovin, především amerického obilí, bylo nutné přeorientovat rostlinnou produkci na pěstování cukru a sladu, přičemž tyto suroviny později převažovaly v exportu do celého světa (Faltus, 2003). Měnila se tvář venkova a díky právě agrárním krizím mnoho drobných rolníků, především hlavně bezzemků, migrovalo do velkých průmyslových měst nebo do ciziny (Fialová, 1996).

Koncem 19. století se začala v českých zemích prosazovat technickovědecká revoluce neboli druhá průmyslová revoluce, která s sebou nesla výstavbu elektráren, tím i elektrifikaci hospodářských objektů a domácností, veřejné elektrické osvětlení, elektromotor, rozvoj chemické výroby a další (Čapka, 2003). Také postupně se začala profilovat čtyři základní hospodářská

¹ Uvedené rozlohy jednotlivých říšských částí Rakouska-Uherska v km² se vztahují k roku 1895

² Uvedené rozlohy českých zemí v km² se vztahují k roku 1895

centra v českých zemích. První oblast byla charakteristická tradičním textilnictvím a zaujímal přibližně jednu čtvrtinu území (např. Chebsko, Českolipsko, Liberecko, Jeseníky atd.). Druhá oblast byla charakteristická úrodným zemědělstvím a intenzivním rozvojem potravinářství a zabírala jednu šestinu rozlohy (např. Polabí, Povltaví, dolní Poohří atd.). Třetí centrum tvořily nově zindustriované oblasti kolem velkých měst jako např. Praha, Kladno, Plzeň, Ostrava a další. Poslední oblast v českých zemích byla neúrodná a neprůmyslová a tvořila více jak jednu třetinu území (Např. jihozápadní Čechy, jihovýchodní Morava atd.) (Čapka, 2003).

V každé zmíněné oblasti docházelo k vytváření specifických socioekonomických skupin obyvatel, které se vyznačovaly odlišným vývojem demografických událostí. V průměru let 1881–1899 vykazovala oblast s tradičním textilnictvím nejnižší hodnoty hrubé míry porodnosti (kolem 35,4 ‰), nejvyšší hodnoty hrubé míry úmrtnosti (kolem 28,1 ‰) a kvocientu kojenecké úmrtnosti (kolem 272 ‰). Nejvyšší hmp (kolem 39,4 ‰) byla dosažena v oblasti kolem průmyslových měst a nejnižší hmú v neúrodných a neprůmyslových centrech (kolem 26,1 ‰), kde také byla v porovnání nejnižší úroveň kojenecké úmrtnosti (kolem 247 ‰) (Horská, 1965). O populačním vývoji v českých zemích a socioekonomických změnách se více dozvíme v následujících podkapitolách.

3.1 Socioekonomická přeměna obyvatel

Vývoj hospodářství měl v českých zemích ve druhé polovině 19. století vliv i na sociální strukturu obyvatel. Na vesnicích převažovali bezzemci, poté střední a drobní rolníci a nejméně početnou skupinou byli velcí sedláci z bohatších vrstev bývalých poddaných či z aristokracie (Čapka, 2010). Měnil se venkov převážně díky urbanizaci a probíhající demografické revoluci, která se silněji projevila až na přelomu 19. a 20. století. I přesto, že docházelo k početnému odlivu obyvatel z venkova do měst či zahraničí, nebyl zaznamenán nijak zásadní úbytek venkovské populace. Ve městech se začaly s rozvojem průmyslu tvořit nové sociální vrstvy, mezi nimiž se vyskytovala i početně narůstající dělnická třída, která byla za neexistence bezpečnostních, hygienických předpisů a různých druhů pojištění vykořisťována. Tím docházelo ve městech k vytváření nových sociálních problémů (Čapka, 2010).

Abychom si více přiblížili socioekonomickou strukturu obyvatel, budeme vycházet z příslušnosti k povolání, která se zjišťovala již od sčítání lidu v roce 1869. Každé povolání náleželo do jedné ze čtyř kategorií. První kategorie zahrnovala osoby pracující v zemědělství a lesnictví, druhá osoby v průmyslu a vykonávající řemeslo, třetí se týkala osob působících v obchodě, dopravě a v nevýrobní živnosti a poslední kategorie byla každé sčítání lidu mírně odlišně definovaná a zahrnovala např. vojsko, státní a veřejnou službu, svobodná povolání či nezaměstnané apod. (Fialová, 1996).

Od sčítání lidu v roce 1869 byl zaznamenán pokles zastoupení počtu osob pracujících v první kategorii, zemědělství a lesnictví, z 52,3 % na 38,4 % v roce 1900. Ve stejném období došlo k nárůstu procentuálního zastoupení osob v průmyslu a vykonávající řemeslo z 29,2 % na 38,3 %. (Srb, 2004). Z daných údajů vyplývá, že došlo na přelomu 19. a 20. století v českých zemích k vyrovnání počtu osob pracujících ve zmíněných kategoriích a nastartované zprůmyslnění dospělo tak daleko, že již v roce 1921, po první světové válce, příslušelo k první kategorii 31,5 % osob

a ke druhé kategorii 40,0 % pracujících osob (Boháč, 1933). U třetí a čtvrté kategorie došlo v prvním případě k nárůstu z 3,0 % v roce 1869 na 8,9 % v roce 1900 a v druhém případě k poklesu z 15,5 % na 14,4 % ve stejném období. Pro zajímavost, o sto let později, v roce 2020 příslušelo k primárnímu sektoru 2,7 % ekonomicky aktivních osob, k sekundárnímu 37,1 % osob a do sektoru služeb 59,9 % ekonomicky aktivních osob (ČSÚ, 2021).

Ekonomicky aktivní obyvatelstvo můžeme dále rozdělit do 4 sociálních skupin. Při sčítání lidu v roce 1869 příslušelo ze 100 ekonomicky aktivních k dělnictvu 53,5 osob, k nádeníkům 22,3, k ostatním zaměstnancům 1,9 a k samostatným 22,3 osob. U sčítání lidu v roce 1900 došlo k nárůstu u skupiny ostatní zaměstnanci o 1,3 a samostatní o 23 osob na 100 ekonomicky aktivních. Naopak byl zaznamenán pokles o 10,1 u dělnictva a o 14,2 osob u nádeníků na 100 ekonomicky aktivních. Sledované hodnoty u prvního sčítání lidu a v roce 1900 nelze spolehlivě srovnávat z důvodu použití odlišného třídění, ale pro základní přehled jsou hodnoty dostačující (Srb, 2004).

Celkově lze shrnout, že koncem 19. století docházelo k rychlejšímu růstu počtu obyvatelstva živícího se průmyslem, především továrního dělnictva v těžkém průmyslu. Naopak v textilní a potravinářské výrobě růst pracujících zpomalil a byla dokončována likvidace drobných výrobců staré manufakturní a řemeslné výroby (Kárníková, 1965). V zemědělských oblastech, odlivem obyvatel do měst, docházelo k nárůstu počtu samostatných zemědělských živností, které byly obhospodařovány vlastními silami rodiny (Fialová, 1996).

Všechny výše uvedené změny měly vliv na zlepšující se životní podmínky obyvatel a na jejich reprodukční chování. O demografickém vývoji českých zemí koncem 19. století se dozvíme více v následující podkapitole.

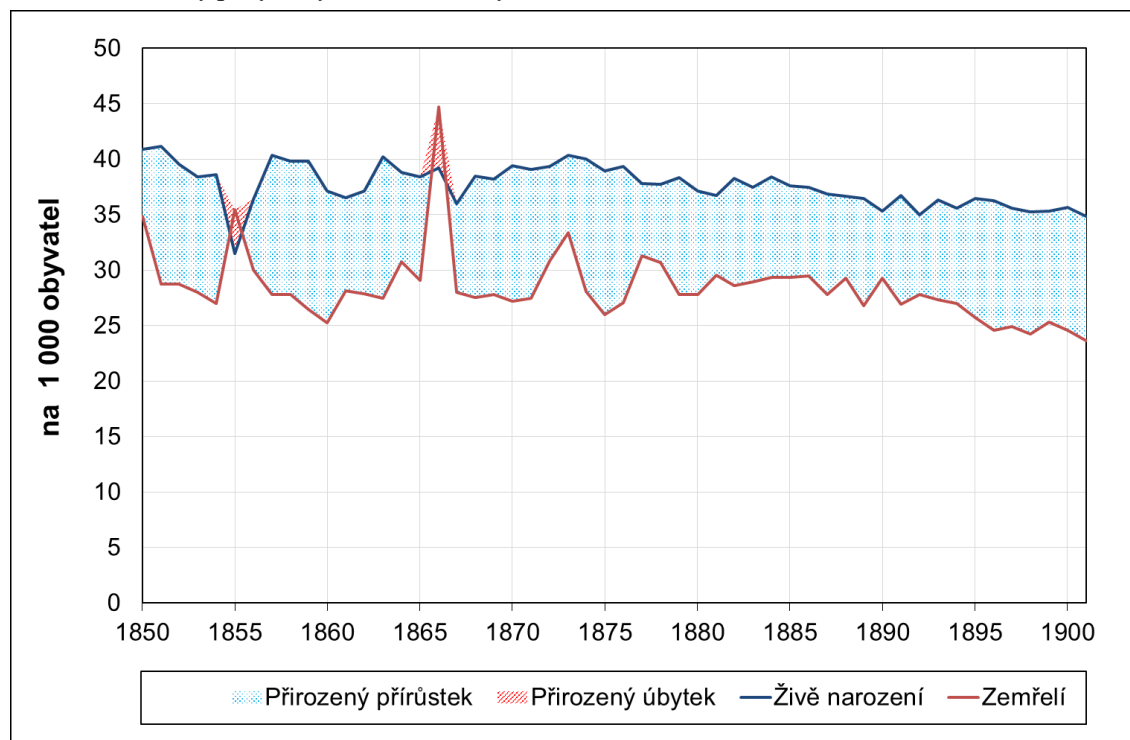
3.2 Populační vývoj

České země koncem 19. století zaznamenávaly početní růst populace převážně přirozenou měnou. Při sčítání lidu v roce 1880 bylo sečteno 8 279 tisíc obyvatel, do roku 1890 stoupl počet obyvatel o 5,4 % a v roce 1900 bylo přítomno 9 436 tisíc obyvatel s intercenzálním přírůstkem 8,2 % (Srb, 2004). Průměrný přirozený přírůstek činil mezi lety 1880–1889 9,1 % a v období let 1890–1899 9,5 %. (ČSÚ, 2020); Naopak znatelný úbytek přirozenou měnou byl zaznamenán dvakrát ve druhé polovině 19. století, a to v roce 1855 a 1866, který byl způsoben vlnou cholery a v druhém případě také oběťmi rakousko-pruské války (obr.1) (Fialová, 1996).

Na populační vývoj v českých zemích od druhé poloviny 19. století měla vliv probíhající demografická revoluce, která na daném území skončila ve třicátých letech 20. století. Na obr. 1 můžeme vidět vývoj křivek hrubé míry úmrtnosti a porodnosti ve sledovaném období. Od 70. let 19. století byl již v dlouhodobějších průměrech znát pokles úrovně hmú, která se pohybovala mezi 28 a 30 ‰. Trvale pod 28 ‰ klesla hodnota ukazatele po roce 1891 a od té doby docházelo k soustavnému poklesu převážně vlivem snižující se vysoké úrovně kojenecké úmrtnosti (Kárníková, 1965). Za zlepšujícími se úmrtnostními podmínkami v českých zemích stála vzrůstající životní a kulturní úroveň obyvatelstva, dále také pokrok v lékařské vědě, péči a v hygieně (Kárníková, 1965). Druhá křivka na obr. 1 zobrazující vývoj hrubé míry porodnosti prozrazuje, že hodnoty ukazatele se ve sledovaném období pohybovaly až na výjimky

mezi 35 ‰ a 40 ‰. Až počátkem 20. století byl nastartován výraznější pokles úrovně porodnosti díky vědomému omezování počtu dětí v rodině a změně životních podmínek obyvatel (Kárníková, 1965). Pokles hrubých měr úmrtnosti a porodnosti byl poměrně paralelní, a otázkou zůstává, zda snižující se úroveň úmrtnosti dala impuls pro pokles úrovně porodnosti či naopak (Dokoupil, 1987).

Obr. 1 – Přirozený pohyb obyvatelstva v českých zemích, 1850–1901, v ‰



Poznámka: Pro období 1850–1901 data za historické území Čech, Moravy a celého českého Slezska.

Zdroj: ČSÚ, 1850–1901; vlastní zpracování

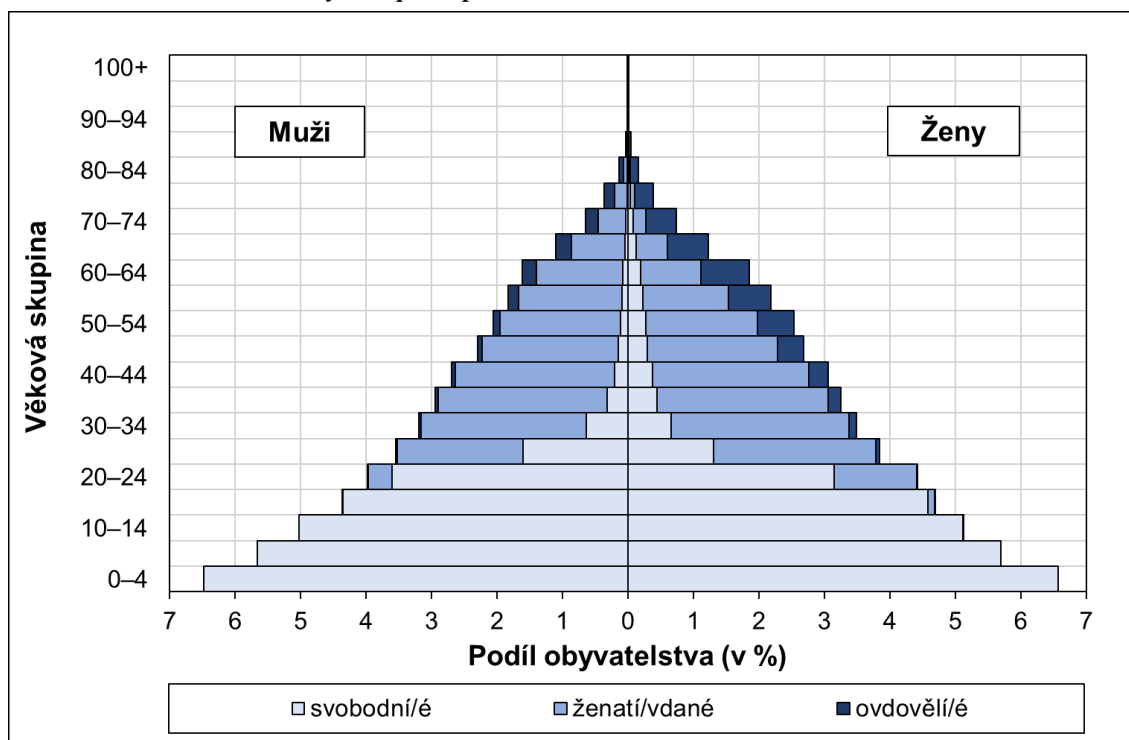
Skladbu populace v českých zemích koncem 19. století lze charakterizovat podle pohlaví, věku, rodinného stavu a dalších diferenčních znaků jako např. národnost či náboženské vyznání. K znázornění struktury obyvatel nám nejlépe poslouží dvojité histogram nebo-li věková pyramida. Existují tři typy věkové pyramidy, které se rozlišují podle početního zastoupení v dětské, reprodukční a postreprodukční složce obyvatel. Jedná se o progresivní, stacionární a regresivní typ (Pavlík, 1986). V našem případě se budeme bavit o progresivním typu pyramidy, kdy v populaci převažuje svým podílem dětská složka nad postreprodukční.

Vzhled věkové pyramidy v průběhu druhé poloviny 19. století byl poměrně stejný a pravidelný bez hlubších zářezů, které jsou charakteristické spíše až pro 20. století, kdy první velmi hluboký zářez byl vytvořen během 1. světové války. Na obr. 2 můžeme vidět strukturu obyvatel českých zemí podle pohlaví, věku a rodinného stavu k 31. prosince roku 1880. Dětská složka (0–14 let) představovala 34,6 %, reprodukční (15–49 let) 48,5 % a postreprodukční složka (50+) 17,0 % obyvatel. Při dalším sčítání 1890 a 1900 se nijak zásadně neměnilo rozložení obyvatel v daných kategoriích (Pavlík, 1896). Pokud se podíváme na věkovou pyramidu, zjistíme, že v reprodukční a postreprodukční složce převažovaly svým podílem ženy. Pro přesnější představu nám poslouží index maskulinity, který udává počet mužů na 1 000 žen. V roce 1880 index činil 923,2 mužů na 1 000 žen a při dalším sčítání 1890 a 1900 se jeho hodnota nijak zásadně

neměnila. Průměrný věk se v období let 1800–1900 pohyboval u žen kolem 28 let a u mužů kolem 27 let, z toho vyplývá, že struktura populace podle věku v českých zemích byla poměrně mladá (Pavlík, 1986).

V neposlední řadě na obr. 2 můžeme vidět strukturu obyvatel podle rodinného stavu v roce 1880. Do věku 24 let měly převahu svobodné osoby. Do uvedeného věku, který byl i hraniční pro dosažení zletilosti, bylo sice možné uzavřít sňatek, ale pouze jen se souhlasem otce či jiné pověřené osoby (Prokopec, 1988). Poté v jednotlivých věkových kategoriích převažovaly svým podílem osoby v manželství. Ve vyšších věkových kategoriích měly převahu ovdovělé osoby, u žen od 65 let a u mužů od 80 let. Z důvodu nižší četnosti rozvedených osob není jejich podíl (0,03 % muži, 0,04 % ženy) v příslušném obrázku zobrazen.

Obr. 2 – Věková struktura obyvatel podle pohlaví a rodinného stavu, české země, 1880, v %



Zdroj: Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1880 ... (Band II, Heft I); vlastní zpracování

Pokud jde o národnostní strukturu obyvatel českých zemí koncem 19. století, ze sčítání lidu v roce 1880 vyplývá, že se k české, moravské a slovenské národnosti hlásilo 62,5 % obyvatel, k německé národnosti 35,8 %, k polské 1,0 % a k jiné 0,7 % obyvatel. Německé obyvatelstvo se lišilo nižším přirozeným přírůstkem z důvodu dřívějšího omezování plodnosti (Srb, 2004). Co se týká skladby populace podle náboženského vyznání, v českých zemích se většina obyvatel při sčítání lidu v roce 1880 hlásila k římsko-katolické církvi (95 %). Dále zde své zastoupení mělo i evangelické (3,1 % obyvatel) a izraelské vyznání (1,8 %) (Srb, 2004).

V neposlední řadě byla při sčítání lidu od roku 1880 zjišťovaná schopnost obyvatel číst a psát. Díky povinné školní docházce, i přes mnohé úlevy na venkově, v českých zemích rostla gramotnost obyvatel. V roce 1890 neumělo číst a psát 5 % obyvatel starších 10 let a v roce 1900 to již byly jen 3 % procenta obyvatel (Srb, 2004).

V předchozích odstavcích jsem popsala vývoj a strukturu populace podle různých diferenčních znaků a v následujících oddílech představím vývoj jednotlivých demografických procesů v českých zemích od druhé poloviny 19. století

3.2.1 Sňatečnost a porodnost

S nástupem demografické revoluce se měnil dřívější úzký vztah mezi sňatečností a porodností. Obecně platilo, že vlivem ekonomické a sociální situace docházelo k změnám ve vývoji sňatečnosti, což poté mělo vliv i na úroveň porodnosti. Od konce 19. století nelze již tento vztah prokázat (Fialová, 1987).

Na vývoj sňatečnosti měla kromě ekonomických krizí a konjunktur vliv i zákonná ustanovení. Od roku 1811 vešel v platnost Všeobecný občanský zákoník, který stanovil, že osoba mladší 24 let nemůže uzavřít sňatek, pokud nemá souhlas zákonného zástupce. Další omezení uzavření sňatku se týkalo vojenské služby, která byla povinná pro stále větší část mužského obyvatelstva. Od roku 1868 byla zkrácená všeobecná branná povinnost na tři roky s výjimkami jako např. pro vlastníky selských usedlostí na 8 týdnů. Dále např. státní zaměstnanci museli dosáhnout určitého stupně služebního postavení, aby mohli vstoupit do manželství. Ženy většinou sňatkem ztrácely svá dřívější zaměstnání a např. učitelky nemohly uzavřít sňatek vůbec (Fialová, 1996). Vše výše zmíněné se projevilo vyšším sňatkovým věkem svobodných, především mužů, kteří museli splnit vojenskou službu a být patřičně zajištěni. Koncem 19. století byly však společenské normy volnější a do manželství mohli vstoupit i méně majetní lidé, což se následně odrazilo v nárůstu počtu sňatků a ve snižování věku svobodných snoubenců.

Úroveň hrubé míry sňatečnosti byla v druhé polovině 19. století poměrně stabilní kolem 8 sňatků na 1000 obyvatel. Tento ukazatel však odráží věkovou strukturu obyvatel a pro zjištění skutečné úrovně sňatečnosti je mnohem lepší využít specifické ukazatele podle věku nebo např. vážený aritmetický průměr (Pavlík, 1986). V českých zemích koncem 19. století se pohyboval průměrný věk při prvním sňatku kolem 27,8 let u mužů a 25,3 let u žen. Co se týká opakovaných sňatků, díky zlepšujícím se úmrtnostním podmínkám docházelo k snižování podílu vdov a vdovců vstupujících do manželství (Fialová, 1985). Koncem 19. století uzavíralo manželství 6 % vdov a 13 % vdovců a protogamní sňatky 85 % snoubenců. Trvale svobodných zůstávala přibližně desetina žen, místa i pětina, a mužů dvanáctina (Fialová, 1996).

K ukončení manželství mohlo dojít jen u nekatolického obyvatelstva ve dvou stupních. Rozvod od stolu a lože, nebo-li ve srozumění, byl jen dočasný, kdy manželé se pokoušeli napravit narušené vztahy. V daném stádiu byl sice rozdělen majetek, avšak stále si měli zachovávat věrnost a nemohli uzavřít nové manželství. Poté pokud došli k závěru, že jejich smír není možný, došlo po předání prohlášení od obou stran, že s rozvodem souhlasí, k soudnímu jednání, tedy k rozluce (Prokopec, 1988). Pokud jedna strana nesouhlasila, jednalo se o rozvod bez srozumění, kdy návrh mohl podat jen partner, který nezapříčinil rozkol v rodině. Uznávané příčiny, které vedly k rozpadu manželství podle zákona, byly např. cizoložství, odpírání manželské povinnosti, impotence a později také nepřekonatelný odpor (Prokopec, 1988). Na druhou stranu pro katolické obyvatelstvo existovala cesta k ukončení manželství, a to prohlásit svůj svazek za neplatný od samého počátku. Mohlo se tak stát např. pokud manželství bylo neplodné (Prokopec, 1988). Při sčítání lidu v roce 1880 bylo sečteno 2 957 rozvedených a rozloučených osob (0,04 %

obyvatel). Nový svazek mohly uzavřít osoby rozloučené a od roku 1895 jich můžeme pozorovat ve statistice každoročně okolo 20 u každého pohlaví (Fialová, 1996).

Úroveň porodnosti na území českých zemí koncem 19. století měla klesající tendenci. Hrubá míra porodnosti naposledy dosáhla hladiny 40 ‰ v 70. letech 19. století a v následujících letech docházelo jen k mírnému poklesu hodnot až na výjimky. V roce 1880 hmp činila 38,1 ‰ a v roce 1900 již 36,4 živě narozených na 1000 obyvatel (Fialová, 1991). Opravdové zrychlení poklesu úrovně porodnosti se projevilo až od počátku 20. století. Jak jsem výše psala u sňatečnosti, hrubé míry jsou ovlivněny strukturou obyvatel, tím pádem nejsou nejvhodnějšími ukazateli, ale na druhou stranu koncem 19. století byla v českých zemích poměrně pravidelná a stálá věková struktura (obr. 2), to znamená, že v našem případě jsou hrubé ukazatele vhodné a správně měří úroveň daných demografických procesů (Pavlík, 1986). Dalším vhodným ukazatelem je úhrnná plodnost, která v roce 1880 činila 5,1 dítěte na jednu ženu a v roce 1900 již 4,8 dítěte na jednu ženu (Fialová, 1991). Průměrný věk rodiček se pohyboval kolem 32 let (Srb, 2004).

Pokles úrovně porodnosti byl způsoben především změnou životních podmínek obyvatel díky zprůmyslňování českých zemí a dalším socioekonomickým změnám jako např. zvyšování životní úrovně a sociálního postavení v průmyslových městech především u dělnictva či vzrůstající zaměstnanost žen (Kárníková, 1965). V neposlední řadě měla vliv na klesající úroveň porodnosti i vzdělanost obyvatelstva, dále také současně klesající úroveň úmrtnosti, především hladina dětské a kojenecké úmrtnosti. Čím dále častěji byly využívány antikoncepční prostředky a provádělo se i více nelegálních potratů (Fialová, 1987).

Pokles úrovně porodnosti byl značně diferencovaný, a ne všude v českých zemích probíhal ve stejném období. S omezováním počtu dětí začaly nejprve malé buržoazní rodiny ve městech, poté průmyslové dělnictvo a nakonec až venkovské obyvatelstvo. U městského obyvatelstva byl pokles úrovně porodnosti dovršen pravděpodobně koncem dvacátých let 20. století a u venkovské populace později v průběhu 30. a 40. let 20. století (Fialová, 1983). Ohledně regionální diferenciace, snižování úrovně porodnosti začalo dříve v Čechách než na Moravě a ve Slezsku. Možné vysvětlení lze shledat v tom, že Čechy byly průmyslovější a tíhly více k severozápadnímu modelu rodiny. Nejdéle přetrvávala vysoká úroveň porodnosti v zemědělských oblastech jako např. v jižních a jihozápadních Čechách, na jižní a východní Moravě (Fialová, 1987).

Dále lze sledovat vývoj úrovně porodnosti podle rodinného stavu matky, tedy děti narozené v manželství či nikoliv. V následujícím pododdílu se zaměřím právě na zastoupení nemanželských dětí v českých zemích ve sledovaném období.

3.2.1.1 Nemanželské děti

Pro pochopení úrovně mimomanželské plodnosti koncem 19. století je potřeba nejprve nastínit předchozí vývoj. Ještě koncem 18. století byl podíl nemanželských dětí nižší než 5 %. V roce 1817 poprvé dosáhl hranice 10 % (Fialová, 1985). V období let 1810–1842 docházelo k postupnému nárůstu podílu nemanželských dětí, kdy bylo v roce 1842 poprvé dosaženo hodnoty vyšší než 15 %. S nárůstem počtu nemanželských dětí v první polovině 19. století souvisí prodlužování věku snoubenců vstupujících do prvního manželství a odkládání sňatků (Fialová, 2007).

Ve druhé polovině 19. století docházelo k mírnému poklesu, avšak podíl nebyl nižší než 10 %. Maxima bylo dosaženo v letech 1865–1866, kdy podíl nemanželských dětí činil 16,3 %. Od 70. let 19. století až do 90. let 20. století nepřesáhl podíl na území českých zemí hodnoty vyšší než 13 % až na výjimky (ČSÚ, 2020). V období let 1870–1879 činil v průměru podíl 10,9 %, v letech 1880–1889 11,6 % a v období let 1890–1899 12,7 %. Nejvíce nemanželských dětí se rodilo matkám ve věku mezi 20–24 let koncem 19. století. (Fialová, 2007).

Mimomanželská plodnost je značně regionálně a národnostně diferenciována. V Čechách se zpravidla rodilo více nemanželských dětí než na Moravě a ve Slezsku. Mezi lety 1881–1890 připadalo na 100 živě narozených dětí v Čechách 12,8 nemanželsky živě narozených dětí, na Moravě 9,6 dětí a ve Slezsku 10,1 dětí. V dalším období let 1891–1900 narostl podíl v Čechách o 1 procentní bod, na Moravě o 0,9 % a ve Slezsku o 0,06 % (Horská, 1980). Po celé 19. století vykazovala nejvyšší hodnoty podílu nemanželských dětí Praha, kde byl kumulován poměrně vysoký počet svobodných matek v reprodukčním věku, a po zřízení zemské porodnice docházelo k značné imigraci svobodných rodiček. Podíly nemanželských dětí v severozápadních průmyslových a zemědělských oblastech, dále v jihočeských neúrodných a neprůmyslových oblastech, byly v porovnání s českými zeměmi nadprůměrné. Naopak podprůměrné hodnoty vykazovaly severovýchodní průmyslové oblasti Čech a jihozápadní část středních Čech kolem Berounska (Horská, 1980). Ohledně národnostního složení obyvatel, německé obyvatelstvo se nejvíce soustředilo v pohraničních oblastech a lišilo se kulturním a reprodukčním chováním. Děti narozené mimo manželství tvořily jednu třetinu i více ze všech narozených dětí matkám německé příslušnosti (Fialová, 2007).

V mezinárodním srovnání se v Rakousku-Uhersku rodilo více nemanželských dětí než ve většině evropských zemí v 19. století. Nejvyšších hodnot bylo dosaženo v Alpských zemích, především v Dolních Rakousech, kde ve druhé polovině 19. století se přiblížil podíl narozených mimo manželství k jedné třetině a v Korutanech dokonce k jedné polovině. České země naopak v monarchii patřily mezi oblasti s nižším zastoupením nemanželských dětí, avšak v porovnání např. s jižně slovanskými oblastmi či Haličem, byl jejich podíl vyšší. (Horská, 1980).

3.2.2 Úmrtnost

Společenské a reprodukční změny měly vliv i na vývoj úrovně úmrtnosti. Od 50. let 19. století do poloviny 90. let 19. století se hodnoty hrubé míry úmrtnosti pohybovaly mezi 25–30 % až na výjimky, které byly způsobeny především epidemiemi infekčních onemocnění. Ke konci 19. století docházelo k soustavnému poklesu úrovně úmrtnosti a v roce 1899 klesly trvale hodnoty pod hranici 25 ‰ (ČSÚ, 2020).

V roce 1855 se do českých zemí vrátila cholera, která způsobila nárůst počtu zemřelých, a zároveň díky poklesu úrovně porodnosti došlo k přirozenému úbytku obyvatel. Další vlna cholery se projevila během válečného roku 1866, kdy hodnoty hrubé úmrtnosti dosáhly na 44,7 ‰ (Dokoupil, 1987). V letech 1872–1873 propukla epidemie černých neštovic, která za dva roky usmrtila přibližně 43 tisíc osob. Ve druhé polovině 70. let 19. století zasáhla Evropu vlna záškrtu, která společně právě s černými neštovicemi a ostatními nemocemi postihla těžce dětskou populaci. V roce 1877–1878 přesáhla hrubá míra úmrtnosti naposledy hranici 30 ‰. Díky zavedení zdravotnických, hygienických opatření a povinného očkování v následujících

desetiletích, byly předešlé vlny jedny z posledních velkých epidemií, které zasáhly české země (Stříteský, 1971).

Koncem 19. století docházelo k poklesu počtu úmrtí na infekční onemocnění až na tuberkulózu, která stále atakovala vysoké hodnoty a spíše měla vzestupnou tendenci. V průměru let 1880–1885 činil podíl zemřelých na infekční onemocnění bez tuberkulózy ze všech příčin úmrtí 14,5 % a v průměru let 1895–1900 klesl dokonce na 6,8 % (Stříteský, 1971). Naopak docházelo k nárůstu počtu úmrtí na novotvary a cévní onemocnění např. na mozkovou mrtvici či organické nemoci srdce. Jedno z mnoha vysvětlení lze spatřit ve zdokonalující diagnostice, kdy s postupem času ubýval počet úmrtí z neznámých příčin nebo na stařeckou sešlost apod. (Kárníková, 1965).

Naděje dožití činila v roce 1880 odhadem 33,1 let u mužů a 36,4 let u žen a do roku 1890 vzrostla odhadem mírně u mužů o 0,7 let a u žen o 0,1 let. Významný růst hodnot naděje dožití započal až od přelomu 19. a 20. století, kdy v roce 1900 se ženy dožívaly odhadem 41,9 let a muži 39,0 let a před první světovou válkou muži 43,0 let a ženy 46,2 let (Srb, 2003). Za narůstajícími hodnotami střední délky života stál pokles úrovně úmrtnosti, především kojenecké a dětské úmrtnosti.

Po celé 19. století umírala přibližně jedna čtvrtina všech narozených dětí v prvním roce života. Teprve v posledních letech 19. století začalo docházet k mírnému poklesu úrovně kojenecké úmrtnosti a trvale hodnoty klesly pod 200 ‰ před první světovou válkou až na výjimky (Stříteský, 1971). Zajímavé je sledování kvocientu kú (počet zemřelých kojenců do jednoho kalendářního roku na 1 000 živě narozených dětí téhož roku) podle pohlaví a legitimacy. Zpravidla byly hodnoty vyšší u chlapců a u narozených nemanželských dětí. Např. v letech 1895–1899 činil kvocient kú 241,1 ‰ u manželských chlapců a 199,6 ‰ dívek a 398,5 ‰ u nemanželských chlapců a 348,4 ‰ dívek. Chlapecká nadúmrtnost byla způsobena větší náchylností k různým onemocněním v nejnižším věku. Co se týká nadúmrtnosti nemanželských dětí, jejich matky žily často v neuspokojivých sociálních podmínkách a tak nemohly dopřát svému potomkovi dostatečnou péči (Nováková, 2003).

Dále můžeme sledovat vývoj úrovně kojenecké úmrtnosti podle věku. U novorozenecké úmrtnosti (zemřelé děti v 0–27 dokončených dnech života) lze sledovat snižování hodnot již od 70. let 19. století na rozdíl od ponovorozenecké (zemřelé děti od 28. dokončeného dne života do konce kalendářního roku), jejíž úroveň měla klesající tendenci až počátkem 20. století. Na úmrtnost dětí v novorozeneckém věku mají vliv endogenní příčiny např. vrozené dispozice a v ponovorozeneckém exogenní např. nekvalitní strava a pitná voda, hygienické návyky či sociální podmínky (Nováková, 2003).

V mezinárodním srovnání byl ve druhé polovině 19. století kvocient kojenecké úmrtnosti přibližně nižší o 100 ‰ v západních vyspělých oblastech Evropy oproti českým zemím. Např. ve Švýcarsku v letech 1895–1899 činil kvocient v průměru 144,6 ‰ a v Anglii 157,6 ‰ (české země 240,1 ‰). Jen v Rakousku a Německu dosahoval kvocient vyšších hodnot nad 200 ‰, avšak byl pořád nižší než v českých zemích (Stříteský, 1971). Jedním z důvodů, proč na našem území docházelo k opožděnému poklesu celkové úmrtnosti, byla ne příliš brzy zavedená pokroková opatření do praxe díky nepříznivé sociální a především politické situaci (Dokoupil, 1987).

3.2.3 Urbanizace a emigrace

Na území českých zemí od druhé poloviny 19. století, vlivem industrializace a dalších socioekonomických změn, docházelo k značnému přesunu obyvatel z vesnic do měst. Migračně přitažlivými se staly průmyslově rozvíjející se oblasti jako např. Praha s okolím a okresy severočeské hnědouhelné pánve (Englová, 1987). Odliv obyvatel z vesnic probíhal buď přímo nebo postupně, kdy mladí nekvalifikovaní jedinci opouštěli svou rodnou ves a odcházeli daleko za prací do malých a středních měst a později do velkoměst či dokonce do zahraničí. Jednalo se především o sociální migraci (Horská, 1987).

Od sčítání lidu v roce 1869 do roku 1900 se zvýšil počet obyvatel žijících ve městech o 51,4 % a podíl činil na přelomu století 42,9 % ze všech obyvatel. Počet venkovského obyvatelstva vzrostl jen o 9,2 % (Srb, 2004). Ke sledování mobility obyvatel na našem území koncem 19. století lze využít sčítacích archů od roku 1890, ve kterých byla zahrnuta otázka na rodné místo či domovní právo osoby. V roce 1900 tak bylo zjištěno, že pouze polovina obyvatelstva žila v daný moment ve své rodné obci, 19 % obyvatelstva se odstěhovalo z rodného místa v rámci soudního okresu a zbylých přibližně 30 % obyvatel opustilo dokonce i svůj rodný okres (Englová, 1987).

Mnohem problematičtější při výzkumu je sledování sezónní a zahraniční migrace obyvatel českých zemí, především za hranicemi říše. Avšak v rámci rakouské statistiky je možné vcelku dobře vypořádat pohyb českého, moravského a slezského obyvatelstva na území Horních a Dolních Rakous. Největší emigrační tok proudil do Vídně, kde v roce 1880 byla sečtena jedna třetina obyvatel příslušících do českých zemí. Skoro čtyři pětiny obyvatel, kteří emigrovali do zahraničí, právě putovaly do Vídně a okolí (Kárníková, 1965). Zbytek vystěhovaných byl rozmístěn v různých částech Rakouska nebo v zámoří. Odhadem v 80. letech 19. století emigrovalo ročně 10 000 obyvatel z českých zemí do USA. Více než jednu třetinu tvořili zemědělci především z neúrodných a neprůmyslových oblastí jako např. z jižních Čech (Horská, 1987). Odhadem do Spojených států amerických z našeho území emigrovalo minimálně 350 000 osob od druhé poloviny 19. století do první světové války (Valášková, 2006).

V 80. letech 19. století stoupla ztráta vystěhovalectvím na téměř 60 % přirozeného přírůstku obyvatel a v posledním desetiletí poklesla na 25 %. Na počátku 20. století došlo k silné emigrační vlně, kdy úbytek zahraničním stěhování činil v prvním desetiletí přibližně 286 tisíc osob (Horská, 2002). Shrnutím, mezi lety 1869–1910 se vystěhovalo z českých zemí odhadem milion lidí, v obcích nad 2 000 obyvatel přibýlo téměř 2 miliony osob a v obcích pod 2 000 obyvatel činil přírůstek necelých půl milionu osob (Horská, 2002).

Třetí kapitola nás měla seznámit s hlavními směry socioekonomického a populačního vývoje v českých zemích koncem 19. století. Zjistili jsme, že s postupem času, díky převážně průmyslové a demografické revoluci, docházelo k přeměně sociodemografického profilu společnosti. Velmi podstatné mi přišlo nastínit všeobecný výklad o českých zemích v dané době, abychom následně mohli lépe pochopit vývoj ve vybrané lokalitě, v královském městě Písku. V další kapitole nejprve představím sociodemografické jevy v okresním hejtmanství píseckém a následně se zaměřím již na samotné okresní město.

Kapitola 4

Okresní hejtmanství písecké koncem 19. století

Okresní hejtmanství Písek náleželo do oblasti jihozápadních Čech a svou rozlohou o velikosti 972 km² se řadilo na 6. místo ze všech 89 hejtmanství v království Českém koncem 19. století. Skládalo se ze soudního okresu Písek (414 km²), Vodňany (288 km²) a Mirovice (270 km²). Hranice byly tvořeny na východě s hejtmanstvím vltavotýnském a milevském na severovýchodě se selčanském, na severu s hejtmanstvím příbramským, na západě s hejtm. blatenském a strakonickém, na jihu s hejtm. prachatickým a na jihovýchodě s hejtmanstvím budějovickým (Renner, 1889).

Při sčítání lidu v roce 1880 bylo v píseckém okresním hejtmanství evidováno 77 592 obyvatel. Do roku 1890 byl zaznamenán úbytek obyvatel o 2,4 % a v období let 1890–1900 se naopak projevil početní nárůst o 3,4 % na 78 308 obyvatel. Od sčítání lidu v roce 1880 do roku 1900 došlo k nárůstu obyvatel jen o 0,9 % (Öesterreichische Statistik, 1882, 1892, 1902). V roce 1880 činil podíl městského obyvatelstva 27,6 % a venkovského 72,4 % (Renner, 1889).

Další sociodemografické charakteristiky dané lokality a doby popíšu v následující podkapitole, kde se zaměřím na strukturu obyvatelstva podle různých diferenčních znaků a dále na jednotlivé demografické procesy.

4.1 Sociodemografické vymezení lokality

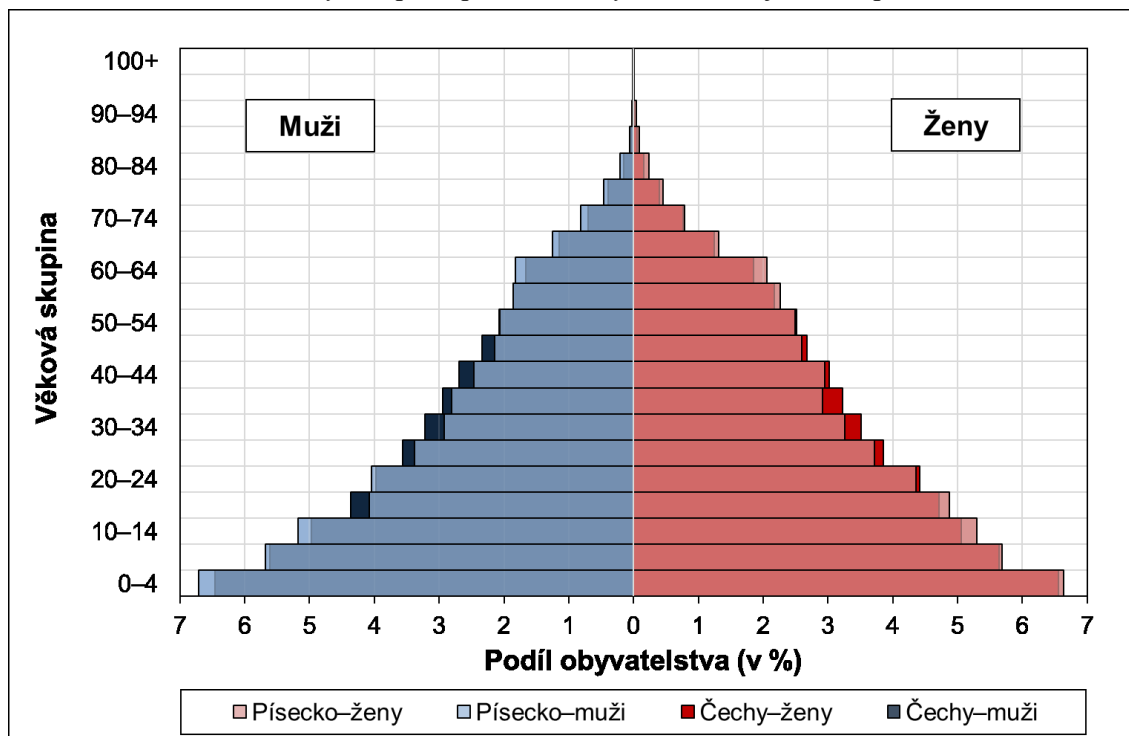
V píseckém okresním hejtmanství při sčítání lidu v roce 1880 se k české, moravské a slezské národnosti hlásilo 99,4 % a k německé pouze jen 0,5 % obyvatelstva. Zbýlých 0,1 % zahrnovaly osoby nejčastěji ze zemí Polska a Ruska. Ohledně náboženského vyznání převažovaly v hejtmanství v drtivé většině osoby s římsko-katolickým vyznáním 97,9 %. Méně byly zastoupené ostatní vyznání jako např. izraelské 1,8 %, evangelické 0,05 % a řecké 0,03 % (Renner, 1889). V dalších letech struktura obyvatel podle národnosti a náboženského vyznání se nijak zásadně neměnila.

V roce 1880 objevila se ve sčítacím archu otázka ohledně gramotnosti obyvatelstva. Na území hejtmanství bylo zjištěno, že číst a psát umělo 70,5 %, jen číst 6,9 % a ani jedno 22,6 % obyvatelstva. Nesmíme opomenout, že do podílu osob, který neumí číst ani psát, jsou zahrnuty také děti školou ještě nepovinné (Renner, 1889). Při dalším sčítání lidu v roce 1890 umělo již číst i psát 77,6 % obyvatelstva. Naopak poklesl podíl osob, které uměli jen číst o 4 p.b. a podíl negramotných osob o 3,2 procentních bodů (Öesterreichische Statistik, 1892).

Mnohem podstatnější je u struktury obyvatelstva zobrazení věkové pyramidy podle pohlaví neboli dvojitý histogram. Na Obr. 3 můžeme vidět porovnání podílu osob v jednotlivých věkových kategoriích podle pohlaví za okresní hejtmanskví písecké (světlými barvami), v popisku označeno Písecko, a Čechy (tmavými barvami) v roce 1880. Jako první, co nás upoutá, je nižší procentuální zastoupení osob v reprodukčním věku (15–49 let) na Písecku (46,5 %) v porovnání s Čechy (48,5 %). Pokud se na věkovou pyramidu zaměříme detailněji, zjistíme, že mužů bylo v reprodukčním věku v daném roce na Písecku méně o 1,3 p.b. a žen o 0,7 p.b. než v Čechách. Naopak u dětské (0–14 let) a postreprodukční (50+) složky obyvatel Písecka si lze všimnout v porovnání s územím Čech procentuální převahy, v prvním případě o 0,9 p.b. a ve druhém o 1,1 p.b. u obou pohlaví. Dětská složka byla zastoupena podílem 35,2 a postreprodukční 18,3 % obyvateli v okresním hejtmanskví píseckém. Jedno z mnoha vysvětlení, které by vysvětlilo nižší procentuální zastoupení obyvatel v reprodukčním věku na Písecku v porovnání s Čechy, je zařazení celého okresního hejtmanskví mezi oblasti neprůmyslové a neúrodné, ve kterých docházelo k značné pracovní emigraci obyvatel v reprodukčním věku (především mužů).

Ve všech věkových kategoriích měly na Písecku převážně převahu ženy. Podle vypočítaného indexu maskulinity podle věku převažovali muži nad ženami jen ve věkové kategorii 0–4 dokončených let (index činil 1 011,1 mužů na 1 000 žen), ve věku 70–74 let (1 044,5 mužů na 1 000 žen) a ve věku 75–79 let (1 022,9 mužů na 1 000 žen). Souhrnný index maskulinity činil 922,1 mužů na 1 000 žen. Pro srovnání vycházel v Čechách index 928,9 mužů na 1 000 žen a v českých zemích 923,2 mužů na 1 000 žen. Průměrný věk mužů na Písecku činil v daném sčítacím roce 27,4 let a žen 28,3 let, což se nijak zásadně nelišilo od průměrných hodnot za celé Čechy (Renner, 1889).

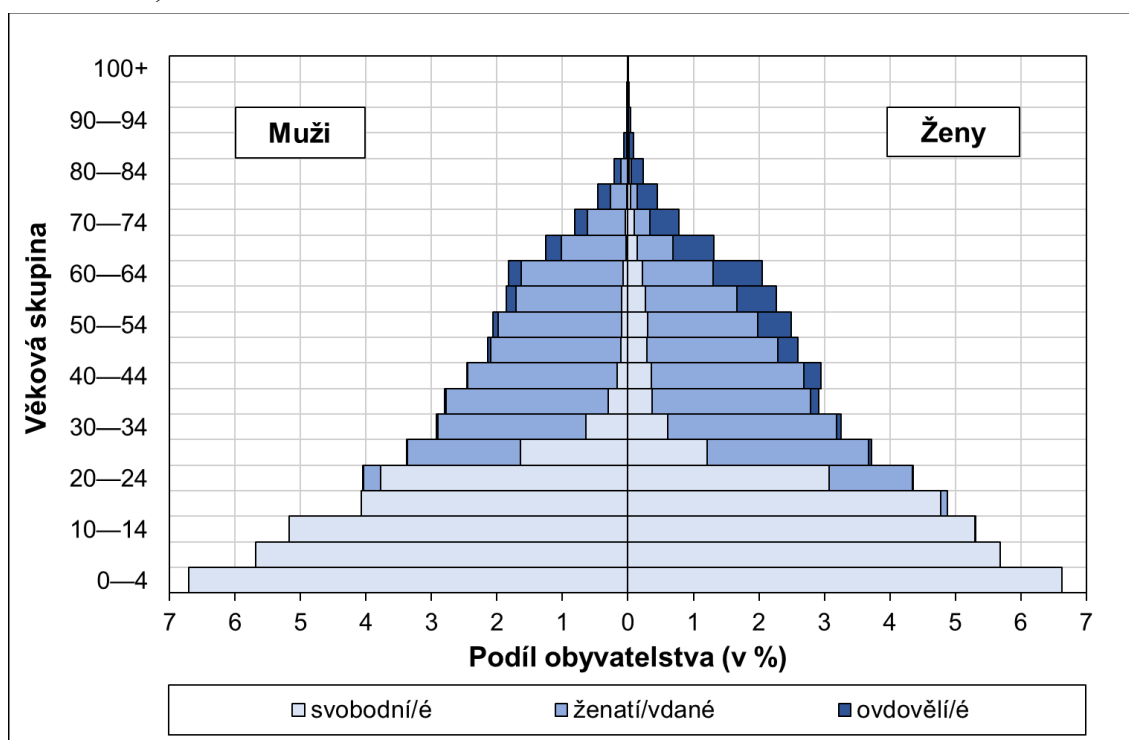
Obr. 3 – Věková struktura obyvatel podle pohlaví, Čechy a okresní hejtmanskví písecké, 1880, v %



Zdroj: Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1880 ... (Band II, Heft I); vlastní zpracování

Na následujícím obr. 4 můžeme vidět stejnou věkovou strukturu podle pohlaví píseckého okresního hejtmanství v roce 1880, akorát tentokrát dle rodinného stavu. Podíl svobodných mužů činil 59,7 % a žen 56,5 %, ženatých mužů 37,6 % a vdaných žen 35,1 % a ovdovělých mužů 2,8 % a žen 8,4 %. V roce 1880 byl sečten jen jeden muž ve věku 88 let, který uvedl stav rozvedený. Do věku 24 let byla značná část obyvatelstva svobodná, poté v dalších věkových kategoriích převažovaly osoby vdané/ženaté. Převaha vdov nad svobodnými a vdanými se projevila od věku 65 let a vdovců od 85. roku života. Při dalším sčítání v roce 1890 a 1900 nebyly zjišťovány podrobné údaje o věkové struktuře obyvatel za nižší územní celky, tím pádem nejsou data pro hejtmanství dostupná. Avšak předpokládám, že věková pyramida podle pohlaví a rodinného stavu byla pro písecké hejtmanství v následujících dvou sčítacích obdobích podobná (jako v případě českých zemí, kde zůstala celkem pravidelná až do první světové války) a není potřeba dalšího popisu.

Obr. 4 – Věková struktura obyvatel podle pohlaví a rodinného stavu, okresní hejtmanství písecké, 1880, v %

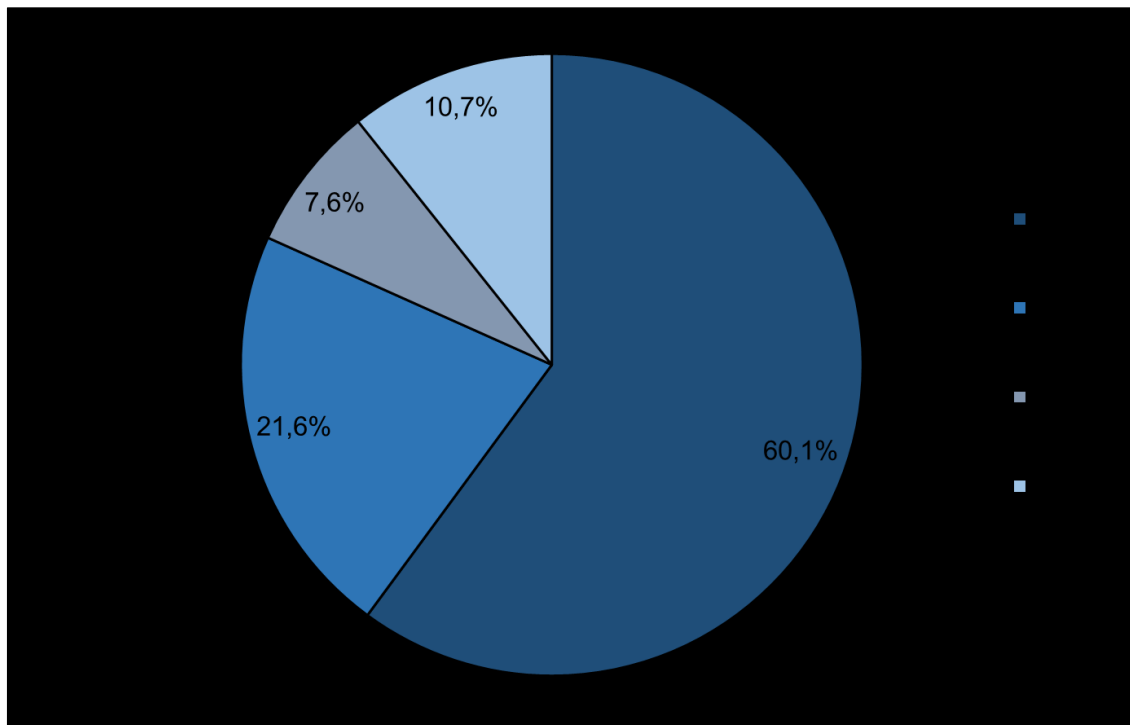


Zdroj: Die Ergebnisse der Volkszählung vom 31.December 1880 ... (Band II, Heft I); vlastní zpracování

V neposlední řadě lze rozdělit obyvatelstvo podle příslušnosti k povolání. Na obr. 5 můžeme vidět podíly osob v jednotlivých socioprofesionálních skupinách v píseckém hejtmanství při sčítání lidu v roce 1890. V zemědělství a lesnictví pracovalo 60,1 % obyvatel, v průmyslu 21,6 %, v obchodě a dopravě působilo 7,6 % obyvatel a 10,7 % obyv. spadalo do kategorie veřejná a vojenská služba, svobodná povolání a nezaměstnaní. Z hodnot lze usoudit, že na Písecku pracovala více než polovina obyvatelstva v zemědělství, to znamená, že se jednalo především o agrární oblast. Naopak v celých Čechách byla skoro jedna polovina obyvatelstva zaměstnána v průmyslu, v zemědělství jen 32,7 %, v obchodě a dopravě působilo 8,2 % a ve zbylé kategorii 9,3 % obyvatel v roce 1890 (Österreichische Statistik, 1892). V píseckém okresním hejtmanství spadalo nejvíce osob do sociální kategorie nepracující členové domácnosti, ženy 53,7 % a muži

36,6 %. V pořadí následovali dělníci, muži i ženy stejně kolem 27 %. Ve skupině samostatní převažovali muži 21,9 % nad ženami 7,1 %. Dále na Písecku se vyskytovala poměrně početná skupina nádeníků (ženy 9,8 %, muži 10,6 %). Zbývající sociální skupiny byly méně zastoupené, osoby v domácnosti (ženy 1,8 %, muži 0,1 %) a zaměstnanci (ženy 0,1 %, muži 3,5 %)

Obr. 5 – Socioprofesionální struktura obyvatelstva, okresní hejtmanství písecké, 1890, v %



Poznámka: A–Zemědělství a lesnictví, B–Průmysl, C–Obchod a doprava, D–Veřejná a vojenská služba, svobodné povolání, nezaměstnaní

Zdroj: Berufsstatistik nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890 ... (Band XXXIII, Heft VIII); vlastní zpracování

4.1.1 Pohyb obyvatelstva

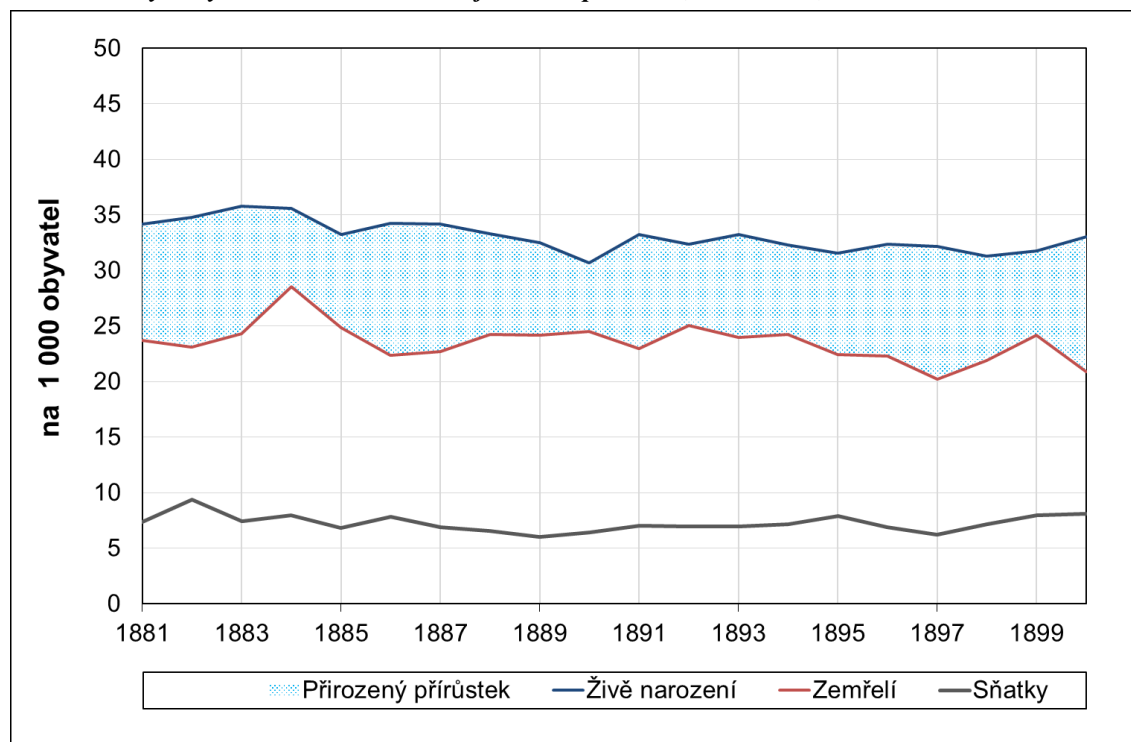
Po celé sledované období 1881–1900 činil průměrný přirozený přírůstek 9,6 ‰ v okresním hejtmanství píseckém (Čechy 9,4 ‰). Průměrně nejnižších hodnot dosáhl v období let 1891–1895 (8,8 ‰) a nejvyšších v letech 1896–1900 (10,2 ‰). V Čechách byl nejnižší přirozený přírůstek v období let 1886–1890 (8,4 ‰) a nejvyšší ve stejném období jako na Písecku (11,0 ‰) (Österreichische Statistik, 1881–1900).

Na obr. 6 můžeme vidět vývoj hrubé míry sňatečnosti, úmrtnosti a porodnosti v píseckém hejtmanství v daném období. V prvním případě se hladina hms pohybovala poměrně stabilně po celé sledované období průměrně kolem 7,3 ‰ (Čechy 8,1 ‰). Průměrný věk mužů vstupujících do manželství na Písecku činil 28 let a nevěst 24,5 let koncem 19. století. Na manželství v průměru připadalo 4,2 dítěte a trvalo průměrně 21 let (Renner, 1889).

Hrubá míra úmrtnosti se pohybovala v píseckém hejtmanství kolem 23,5 ‰ a v průměru byla o 4,2 promilové body nižší než v Čechách po celé sledované období. V porovnání pětiletých průměrů docházelo v Čechách i na Písecku k soustavnému poklesu hodnot. Z 24,9 ‰ (1881–1885) klesla hmú na 21,9 ‰ (1896–1900) na Písecku a z 29,3 ‰ na 25,4 ‰ v Čechách.

Poměrně podobný vývoj byl zaznamenán i u hrubé míry porodnosti, u které klesla hodnota v porovnání počátečního a koncového období (průměr let 1881–1885 a 1896–1900) na Písecku z 34,7 ‰ na 32,1 ‰ a v Čechách z 38,3 ‰ na 36,4 ‰. Po celé sledované období hmp se pohybovala kolem 33,1 ‰ v okresním hejtmanském a kolem 37,2 ‰ v Čechách. Podle mírného poklesu hodnot hrubých měr lze usoudit, že koncem 19. století byly jak v Čechách, tak i v píseckém hejtmanském, zaznamenány projevy demografické revoluce.

Obr. 6 – Pohyb obyvatelstva v okresním hejtmanském píseckém, 1881–1900, v ‰



Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung im Jahren 1881–1900; vlastní zpracování

V neposlední řadě se zmíním o kojenecké úmrtnosti podle pohlaví a legitimacy (tab. 1) a zastoupení dětí živě narozených mimo manželství (obr. 7) v okresním hejtmanském a v Čechách v období let 1881–1900.

Kvociet kojenecké úmrtnosti můžeme definovat jako počet zemřelých kojenců do jednoho kalendářního roku na 1 000 živě narozených téhož roku. U kojenecké úmrtnosti je vhodnější používat kvociet než míru, protože ve jmenovateli v prvním případě jsou zahrnuty počty jednotek k počátku sledovaného období a ve druhém střední stav obyvatelstva (Pavlík, 1986).

Kvociet kojenecké úmrtnosti se pohyboval v píseckém hejtmanském po celé sledované období kolem 227,2 ‰ a v Čechách kolem 259,8 ‰. V tab. 1 můžeme vidět porovnání průměrných hodnot kvocientu ků v pětiletých intervalech podle pohlaví a legitimacy. U dětí narozených v manželství docházelo k postupnému poklesu hodnot kvocientu ků v Čechách z 258,6 ‰ (1881–1885) na 223,9 ‰ (1896–1900), a také na Písecku z 221,1 ‰ (1881–1885) na 214,8 ‰ (1896–1900) až na výjimky. U nemanželských dětí na území Čech docházelo s jejich narůstajícím se podílem k mírnému navyšování hodnot kvocientu ků. V posledních dvou pětiletkách 19. století mírně narostla také úroveň kojenecké úmrtnosti v píseckém hejtmanském. Pravidlem také zůstávalo, že u manželských i nemanželských dětí více umírali chlapi než dívky do prvního dokončeného roku života. V píseckém hejtmanském ve sledovaném období 1881–1900 činila

průměrná hodnota kvocientu 234,4 ‰ u manželských chlapců (Čechy + 30 ‰), 195,4 ‰ dívek (+28,3 ‰) a 349,9 ‰ u nemanželských chlapců (+34,7 ‰) a 320,9 ‰ dívek (+11,3 ‰). Z výsledných hodnot je patrné, že na Písecku panovaly v rámci Čech lepší úmrtnostní podmínky.

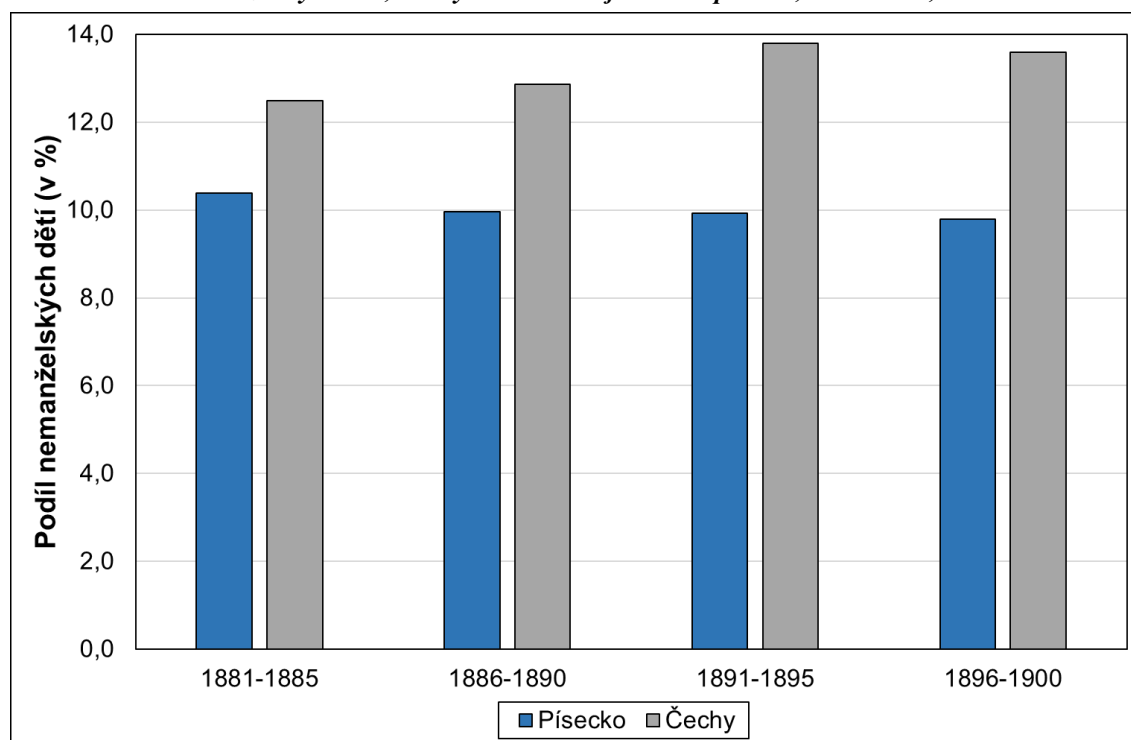
Tab. 1 – Kvocient kojenecké úmrtnosti podle pohlaví a legitimacy (v ‰), Čechy a okresní hejtmanství písecké, 1881–1900

Období	Čechy								
	Manželské			Nemanželské			Celkem		
	chlapci	dívky	celkem	chlapci	dívky	celkem	chlapci	dívky	celkem
1881–1885	278,8	237,1	258,6	378,0	300,7	340,3	291,1	245,1	268,8
1886–1890	277,1	234,6	256,5	375,3	336,8	356,5	289,6	247,9	269,4
1891–1895	265,9	225,9	246,5	396,9	351,1	374,5	283,8	243,3	264,2
1896–1900	243,1	203,6	223,9	390,8	342,9	367,5	263,1	222,6	243,4

Období	Okresní hejtmanství Písek								
	Manželské			Nemanželské			Celkem		
	chlapci	dívky	celkem	chlapci	dívky	celkem	chlapci	dívky	celkem
1881–1885	247,1	193,3	221,1	355,1	291,5	323,7	258,1	203,7	231,8
1886–1890	232,0	203,9	218,3	345,9	292,3	319,1	243,2	212,9	228,4
1891–1895	237,7	188,8	213,8	339,1	371,1	354,4	247,9	206,6	227,8
1896–1900	228,4	200,3	214,8	354,8	331,0	343,3	245,0	213,1	227,4

Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung im Jahren 1881–1900; vlastní zpracování

Obr. 7 – Podíl nemanželských dětí, Čechy a okresní hejtmanství písecké, 1881–1900, v %



Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung im Jahren 1881–1900; vlastní zpracování

U podílů nemanželských dětí (počet živě narozených nemanželských dětí na 100 živě narozených) v pětiletých průměrech byl na Písecku zaznamenán mírný pokles, přičemž v Čechách naopak hodnoty lehce rostly. V porovnání let 1881–1885 a 1896–1900 se podíl v okresním hejtmanství snížil z 10,4 % na 9,8 % a naopak v Čechách zvýšil z 12,5 % na 13,6 % (v českých zemích z 11,4 % na 12,4 %). Po celé sledované období se průměrně kolem 10,0 % dětí rodilo svobodným matkám na Písecku a kolem 13,2 % dětí v Čechách. Docházím k závěru, že v píseckém hejtmanství se rodilo méně nemanželských dětí v rámci území Čech po celé sledované období. V další podkapitole již přistoupím k charakteristice vybrané lokality, královského města Písku.

4.2 Královské město Písek

Město Písek bylo založeno v roce 1254 Přemyslem Otakarem II. jako královské na řece Otavě při rýžovištích zlatého písku (odtud nese název) přibližně padesát kilometrů severně od Českých Budějovic a sto kilometrů jižně od Prahy. Po staletí město patřilo mezi nejbohatší obce na území Čech, disponovalo rozsáhlým jměním, především lesů (Matzner, 1898).

V 19. století se město řadilo mezi oblasti zemědělské s minimem průmyslu. Většina hospodářského majetku a půdy ve městě i v hejtmanství patřila i po roce 1848, kdy bylo zrušeno poddanství, Schwarzenbergům a Lobkowiczům. Město i okolí poskytovalo pro obyvatelstvo málo pracovních příležitostí, proto lid se uchýloval k emigraci do jiných částí říše či do ciziny (Sedláková, 1965). Změna nastala až po vybudování Rakovnicko-protivínské dráhy (1875) a příčné dráhy na trase Ražice-Tábor-Jihlava (1889), díky kterým byl ve městě povznesen průmysl a začaly se stavět nové továrny např. na fezy a tabák (Sedláková, 1965). Také v roce 1887 bylo jako v prvním městě na území Čech zřízeno veřejné elektrické osvětlení (Matzner, 1898).

Jen malý zlomek obyvatel představoval pracující v průmyslu. Ve městě se vyskytovalo celkem osm malých továren, především textilní a potravinářské, poté osm cihelen, šest mlýnů, městská pila, Pivovar právovárečného měšťanstva a Občanský pivovar. Ve větší míře byla zde zastoupena skupina živnostníků, především vykonávající řemeslo, ale nejpočetnější skupinou stále zůstávaly osoby pracující v zemědělství (Matzner, 1898).

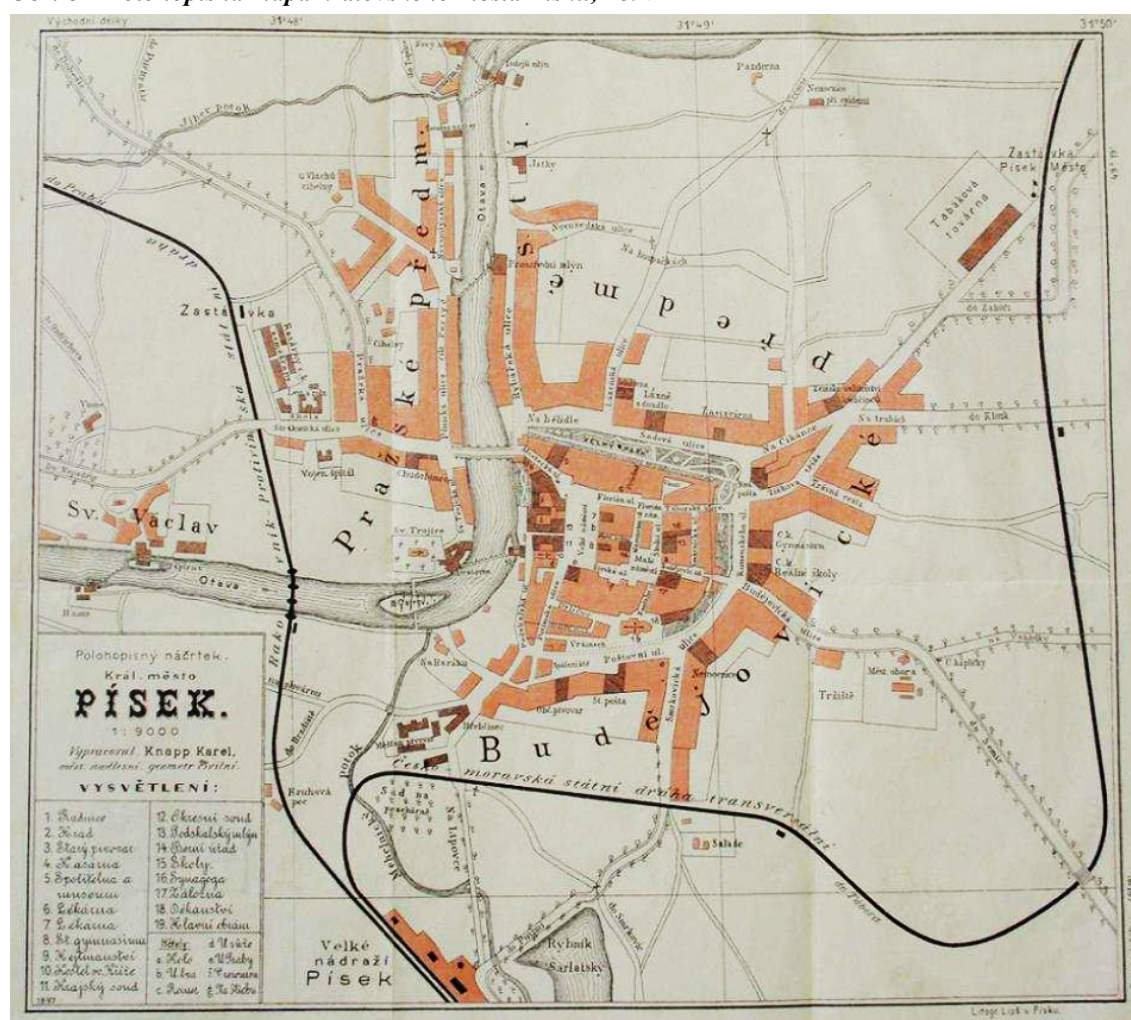
Město Písek bylo sídlem okresního hejtmanství a působilo zde několik důležitých institucí jako např. školní rady, krajský a okresní soud, berní, cejchovní a stavební úřad, krajská věznice, státní zastupitelství, okresní četnické velitelství a mnoho dalších (Renner, 1893). V Písku také byl přítomen 11. pěší pluk Jiřího prince Saského, který při sčítání lidu 1890 čítal 609 mužů (Matzner, 1898). Dále ve městě působilo několik škol jako např. vyšší gymnázium, vyšší reálná škola, rolnická a revírní škola, obecné a měšťanské školy a v roce 1848 byla zřízena všeobecná nemocnice (Renner, 1893). Ve městě se sdružovalo několik spolků hospodářských např. Hospodářsko-lesnická jednota pro jižní Čechy (1860), dobročinných např. Spolek ku podporování chudé mládeže školní (1881) a spolků vzdělávacích a zábavných jako např. Městská beseda (1857) či Tělocvičná jednota Sokol (1867).

V roce 1880 žilo v Písku celkem 10 950 obyvatel. Do roku 1890 se absolutní počet zvýšil o 354 osob (průměrný meziroční přírůstek 0,3 %) a v dalším desetiletí o 2 658 osob (průměrný

meziroční přírůstek 2,4 %) (ČSÚ, 2006). Písek byl rozdělen na 4 části (obr. 8). V roce 1880 žilo v části Vnitřní město z celkového počtu 31,7 % obyvatel, na Budějovickém předměstí 44,0 %, na Pražském 21,5 % a na Václavském předměstí 2,8 % obyvatel. Do roku 1890 zaznamenaly skoro všechny části města významný přírůstek obyvatelstva, nejvíce Pražské předměstí a Budějovické předměstí. V roce 1900 žilo na Václavském předměstí 2,9 % obyvatel, na Pražském předměstí 23,7 %, na Budějovickém 44,6 % a na Vnitřním městě 28,8 % z celkového počtu obyvatelstva města Písku (Matzner, 1898).

S rozložením počtu obyvatel v jednotlivých částech města souvisí bytová výstavba. Mezi lety 1880 a 1900 navýšil se počet domů jen o čtyři budovy na Vnitřním městě (1900: 169 domů), na Václavském předměstí o 7 budov (1900:40 domů), na Pražském o 53 domů (1900: 244 domů) a na Budějovickém předměstí o 136 domů (1900:453 domů) (ČSÚ, 2006; Matzner 1898). Celkem v roce 1890 bylo sečteno 2 609 rodin a průměrně jedna domácnost čítala 4,3 osob (Matzner, 1898).

Obr. 8 – Polohopisná mapa královského města Písku, 1897



Zdroj: SOKA Písek, fond Sběrka map, karton XVI, č. 5. 1897 – převzato z Bernášek (2010)

Struktura obyvatelstva byla následující. Při sčítání lidu 1890 žilo ve městě 48,8 % mužů a 51,2 % žen. Dle náboženského vyznání a národnosti, převážná většina obyvatel se hlásila k římsko-katolické církvi (95,7 %) a k národnosti české (98 %) (Matzner, 1898). Ohledně věkové

struktury, v roce 1890 byla dětská složka zastoupena 38,9 %, reprodukční 40,4 % a postreprodukční složka 20,7 % obyvateli. V témže roce bylo svobodných ve městě 57,9 %, vdaných a ženatých 33,7 %, ovdovělých 8,3 % a rozvedených 0,1 %. Při další charakteristice demografické struktury obyvatel a demografických procesů můžeme vesměs vycházet z podkapitoly 4.1.

V následující kapitole se zaměřím na hlavní cíl mého bádání, kterým byly svobodné matky ve městě Písku koncem 19. století. V jednotlivých podkapitolách představím strukturu domácností matek, jejich geografický a sociální původ, počty nemanželských dětí dle diferenčních znaků a další.

Kapitola 5

Svobodné matky v Písku

Svobodné matky v minulosti žily často na okraji společnosti. Do poloviny 18. století bylo smilstvo, nebo-li pohlavní styk mimo manželství vedoucí k narození dítěte, velmi přísně trestáno např. vyhnáním z rodiny či panství, žalářem, výpraskem či veřejnými pracemi. Obrat k lepšímu nastal až za Marie Terezie, kdy v roce 1769 stanul v platnost Tereziánský hrdelní zákoník, který zakazoval trestat svobodné těhotné ženy a rodina či zaměstnavatel (hospodář) měli povinnost rodiče poskytnout dostačující péči (Chadimová, 2006). Podstatnější změny nastaly až za doby Josefa II, kdy v roce 1783 došlo k dočasnému zrovnoprávnění nemanželských dětí s manželskými a od roku 1786 bylo podle kodexu občanského práva považováno za manželské, to dítě, které se narodilo do sedmi měsíců po svatbě nebo deset měsíců po úmrtí manžela (Tinková, 2003).

Za větším zájmem státu o nemanželské děti koncem 18. století stála především snaha omezit vraždy novorozenců a různé praktiky vedoucí k potratu plodu (Tinková, 2003). Na druhou stranu, i přes určité zmírnění zákonných stanov vůči svobodným matkám, nemanželské děti nebyly ve společnosti stále akceptovány a budily pohoršení i poté po celé 19. století.

Nemanželské děti se častěji vyskytovaly u nižších sociálních vrstev společnosti. Svou roli v tom sehrály především ekonomické důvody, kdy partneři neměli dostatečné věno či finanční prostředky k uzavření sňatku. To znamená, že ne všechny nemanželské děti se rodily jen matkám bez trvalého partnera, ale také do úplných rodin bez manželského slibu (Lenderová, 2009). Také více nemanželských dětí se rodilo v městském prostředí, které zaručovalo větší anonymitu matkám, které sem přišly porodit. Ve městech byla celkově větší kumulace mladých lidí ve službě či v továrnách, kde se mohli snadněji seznámit (Lenderová, 2009).

Vyživovací povinnost nesli oba rodiče, pokud se otec přihlásil. V dřívější minulosti stačilo jméno otce do matrik uvést matkou či cizí osobou, která vycházela ze všeobecného mínění. Od konce 18. století musel však se zápisem souhlasit i otec dítěte a až do první světové války nemohl nemanželský potomek nést jeho příjmení. Jediný možný způsob, jak získat příjmení otce, byla legitimace dítěte sňatkem rodičů (Chadimová, 2016).

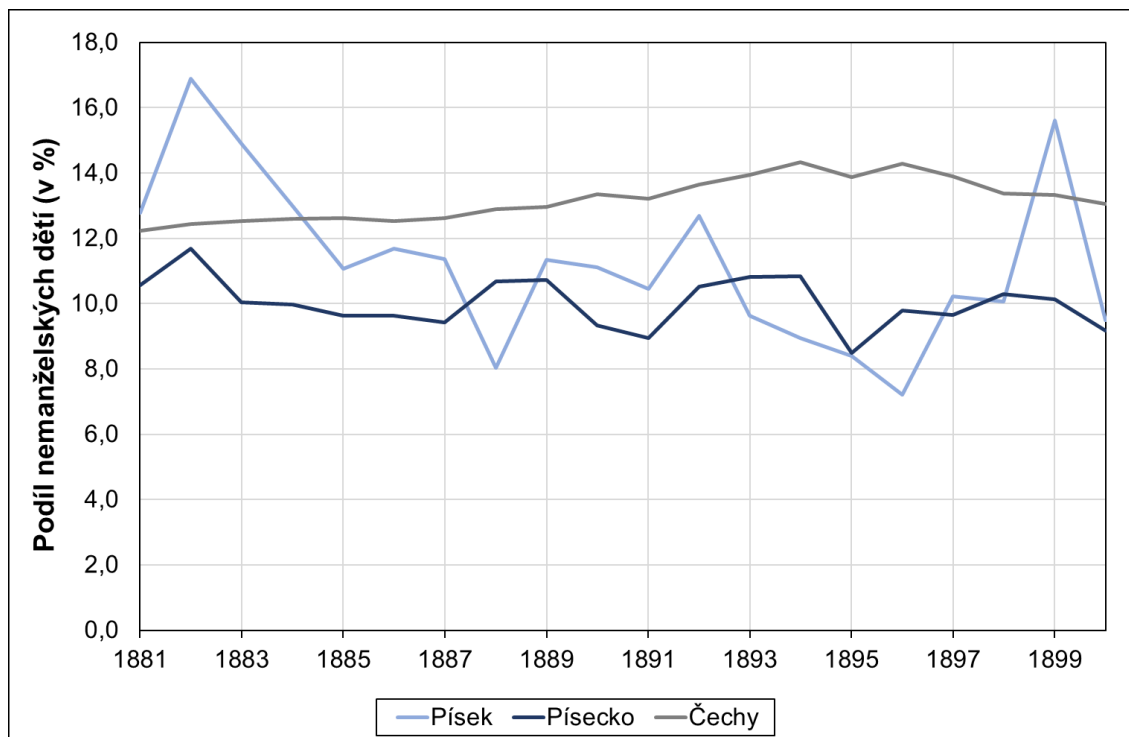
V neposlední řadě měl v českých zemích své zastoupení severozápadní model rodiny, který se vyznačoval vyšším sňatkovým věkem a vyšší mírou tzv. definitivního celibátu. Od toho se odvíjí vyšší zastoupení nemanželských dětí a předmanželských početí na území s daným typem rodiny (Velková, 2009). Na druhou stranu existovaly určité regionální rozdíly.

V následujících podkapitolách budu prezentovat výsledky podrobné exerpce matričních záznamů (popis metody kap. 2) narozených nemanželských dětí v Písku v období let 1881–1900.

5.1 Počet nemanželských dětí

V Písku se během let 1881–1900 živě narodilo celkem 6 045 dětí, z toho 677 nemanželských (11,2 %). To znamená, že ve sledovaném období se každý rok živě narodilo průměrně kolem 34 nemanželských dětí a průměrně kolem 268 manželských dětí. Na obr. 9 můžeme vidět vývoj podílu nemanželských dětí v Písku v porovnání s okresním hejtmanstvím píseckým a s územím Čech ve sledovaném období.

Obr. 9 – Podíl živě narozených nemanželských dětí v Písku, v okresním hejtmanství píseckém a v Čechách, 1881–1900, v %



Zdroj: Österreichische Statistik, Bewegung der Bevölkerung im Jahren 1881–1900; SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

V období let 1881–1884 dosahoval podíl nemanželských dětí v Písku mnohem vyšších hodnot v porovnání s hejtmanstvím a s Čechy. V roce 1882 zaznamenal maximum 16,9 % a do konce sledovaného období podíl nepřesáhl 12 % až na výjimky (v roce 1892 12,7 %, v roce 1899 15,6 %). Poté od druhé poloviny 80. let 19. století byly podíly nemanželských dětí v Písku v porovnání nižší než v Čechách (až na rok 1899) a vyšší oproti celému píseckému hejtmanství až na výjimky (1888, 1893–1896). Úplně nejnižších hodnot dosáhl ukazatel v roce 1888 a 1895, přičemž se živě narodilo v prvním případě 8,0 % a ve druhém dokonce jen 7,2 % nemanželských dětí. Nízké hodnoty podílu nemanželských dětí v dané době byly typické pro zemědělské oblasti, mezi které můžeme právě zařadit celé písecké okresní hejtmanství včetně města Písku. K nárůstu hodnot ukazatele nijak výrazně nedošlo ani po mírném zprůmyslnění města vlivem zavedení železnice.

Pokud porovnáme pětileté průměry podílu živě narozených nemanželských dětí v Písku, zjistíme, že hodnota ukazatele byla nejvyšší v prvním období let 1881–1885 (13,7 %) a nejnižší v letech 1891–1895 (9,9 %). Ve srovnání s píseckým hejtmanstvím byl podíl dětí narozených

mimo manželství v Písku vyšší v období let 1881–1885 o 3,3 p. b., 1886–1890 o 0,7 p. b. a 1896–1900 o 0,8 p. b. Na stejnou úroveň (9,9 %) se hodnoty ukazatele dostaly za oba celky v letech 1891–1895 (tab. 2).

Tab. 2 – Počet živě narozených dětí podle legitimacy v jednotlivých částech Písku, 1881–1900

Místo narození	1881–1885			1886–1890		
	Manželské	Nemanželské	Podíl	Manželské	Nemanželské	Podíl
Vnitřní město	247	36	12,7	263	20	7,1
Budějovické před.	565	92	14,0	607	83	12,0
Pražské před.	351	63	15,2	395	50	11,2
Václavské před.	56	3	5,1	55	5	8,3
Písek	1 219	194	13,7	1 320	158	10,7
písecké hejt.	11 990	1 390	10,4	11 469	1 269	10,0

Místo narození	1891–1895			1896–1900		
	Manželské	Nemanželské	Podíl	Manželské	Nemanželské	Podíl
Vnitřní město	230	17	6,9	241	30	11,1
Budějovické před.	664	77	10,4	790	72	8,4
Pražské před.	347	39	10,1	462	63	12,0
Václavské před.	46	9	16,4	49	18	26,9
Písek	1 287	142	9,9	1 542	183	10,6
písecké hejt.	11 034	1 216	9,9	11 053	1 200	9,8

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

V neposlední řadě můžeme také sledovat vývoj podílu živě narozených dětí mimo manželství v jednotlivých částech města Písku (tab. 2). Na Budějovickém předměstí docházelo ve sledovaném období k poklesu hodnot ukazatele z 14,0 % (průměr let 1881–1885) na 8,4 % (průměr let 1896–1900). Podobný vývoj byl zaznamenán i u Pražského předměstí a části Vnitřní město, kde v pětiletých průměrech také docházelo k poklesu hodnot, avšak v období let 1896–1900 narostl podíl nemanželských dětí (ve Vnitřním městě dokonce o více jak 3/5). Na Václavském předměstí byl zaznamenán výrazný nárůst hodnot ukazatele v pětiletých průměrech. V průměru let 1881–1885 připadalo 5,1 dětí na 100 živě narozených dětí mimo manželství a v posledním sledovaném pětiletém období průměrně dokonce přes 1/5 nemanželských dětí. Za vyššími hodnotami podílu na Václavském předměstí stojí především nižší četnost všech narozených.

Shrnutím, za celé sledované období se průměrně živě narodilo mimo manželství 9,6 % dětí v části Vnitřní město, dále 11,2 % na Budějovickém předměstí, 12,2 % na Pražském předměstí a 14,0 % dětí na Václavském předměstí. Z hodnot je patrné, že se nejvíce nemanželských dětí rodilo na okrajových předměstích. Ke stejnému závěru došla i ve své práci Eliška Chadimová (2016), která sledovala nemanželské děti v Poličce ve 2. polovině 19. století. Vyšší podíl nemanželských dětí na předměstích vysvětlila tím, že ve vnitřním městě žily především místní tradiční a více sociálně movitější rodiny oproti předměstím, kde se usazovalo nově přichozí

obyvatelstvo, spíše nižšího postavení, u kterého byly předmanželské styky více tolerované. Uvedené vysvětlení můžeme aplikovat i v případě města Písku.

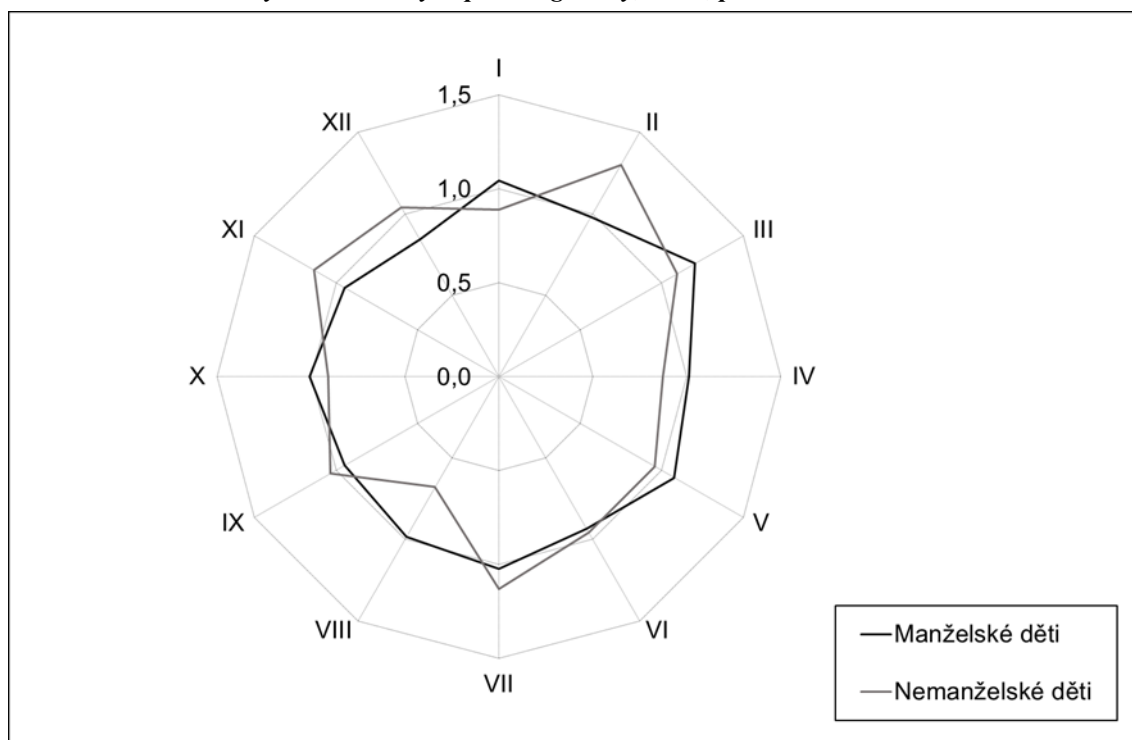
V následujícím oddílu představím, díky zaznamenaným údajům v matrikách týkajících se data narození dětí podle legitimacy, sezónní profil porodnosti v Písku ve sledovaném období.

5.1.1 Sezónní indexy narozených

Ve druhé polovině 19. století můžeme pozorovat v českých zemích poměrně rovnoměrné rozložení počtu narozených v jednotlivých kalendářních měsících. Nejvíce dětí se rodilo v jarních měsících, především v dubnu, a nejméně na přelomu podzimu a zimy. Dřívější letní maxima postupně slábly (Fialová, 1995). Stejný sezónní profil porodnosti lze sledovat i ve městě Písku. V našem případě představím měsíční indexy narozených podle legitimacy živě narozených dětí v období let 1881–1900 (obr. 10).

Ve sledovaném období dosahovaly měsíční indexy živě narozených manželských dětí maxima v březnu a květnu, kdy se v prvním případě narodilo 1,2krát a ve druhém 1,8krát více dětí, než byl průměr období. Další kalendářní měsíce byly spíše průměrné až podprůměrné. Nejslabším měsícem byl za celé sledované období měsíc prosinec (0,84), dále v pořadí listopad (0,95) a červen (0,94) (obr. 10). Musím zde zmínit, že na sezónní rozložení počtu narozených manželských dětí měla vliv především předmanželská koncepce (Fialová, 1995).

Obr. 10 – Měsíční indexy živě narozených podle legitimacy, Písek, průměr za období 1881–1900



Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

Počty živě narozených nemanželských dětí nebyly již tak pravidelně rozloženy v kalendářních měsících jako v případě dětí narozených do manželského svazku (obr. 10). Jedním z důvodů bylo jejich neplánové početí. Nejvíce živě narozených nemanželských dětí připadalo ve sledovaném období na měsíc únor (1,30krát více dětí), červenec a listopad (1,1krát více) a na měsíc březen

(1,10krát). Minimální hodnoty indexu byly zaznamenány u kalendářního měsíce srpna (0,68), dále v pořadí dubna (0,87), ledna (0,89) a října (0,91). Ostatní měsíce byly spíše průměrné.

V neposlední řadě se podíváme podrobněji na sezónní profil porodnosti u nemanželských dětí v pětiletých intervalech (tab. 3). Celkově sílil měsíc červenec, který se stal v posledních dvou pětiletkách 19. století nadprůměrným, co do počtu živě narozených nemanželských dětí. Naopak ve stejném období z nadprůměrného dubna se stal měsíc podprůměrný. V porovnání pětiletých období docházelo u skoro všech kalendářních měsíců ke kolísání hodnot indexu, až na měsíc únor, který byl po celou sledovanou dobu nadprůměrný, a měsíc duben, který byl naopak podprůměrný. To samé bychom mohli říct i o měsíci září, který vykazoval spíše podprůměrné hodnoty, avšak v období let 1886–1890 se narodilo v daném měsíci 1,59krát více dětí v porovnání s průměrem období.

Tab. 3 – Měsíční indexy živě narozených nemanželských dětí, Písek, průměr za pětileté intervaly v období let 1881–1900

Měsíc narození	Absolutní počet nemanželských dětí				Měsíční index*			
	1881–1885	1886–1890	1891–1895	1896–1900	1881–1885	1886–1890	1891–1895	1896–1900
Leden	13	16	10	12	0,81	1,12	0,86	0,77
Únor	21	12	15	18	1,40	1,02	1,44	1,34
Březen	17	11	17	19	1,09	0,80	1,37	1,13
Duben	17	16	7	9	1,07	1,21	0,58	0,62
Květen	15	12	14	13	0,90	0,87	1,17	0,90
Červen	16	13	13	13	0,97	0,98	1,09	0,78
Červenec	17	12	15	20	0,99	0,92	1,25	1,38
Srpen	12	6	8	14	0,70	0,51	0,67	0,84
Září	15	19	9	13	0,97	1,59	0,75	0,82
Říjen	18	13	7	18	1,05	0,97	0,57	1,05
Listopad	20	13	14	18	1,22	0,93	1,21	1,18
Prosinec	13	15	13	16	0,84	1,08	1,05	1,19

Poznámka: * Jedná se o očištěné indexy (přepočet na stejný počet dnů)

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

5.2 Geografický a sociální původ svobodných matek

V této podkapitole se zaměřím na geografické a sociální prostředí svobodných matek, ze kterého pocházely. Nejprve uvedu počet sledovaných matek, jejich rodinný stav apod. a následně přistoupím k podrobnější analýze.

V období let 1881–1900 připadalo 534 matek na 677 živě narozených nemanželských dětí v Písku (tab. 4). 79,2 % svobodných matek se ve sledovaném vzorku objevilo jen jednou. Jedním z důvodů, převahy svobodných matek s jedním živě narozeným dítětem, je jejich prostorová mobilita nebo ukončení či počátek reprodukčního cyklu, tím pádem nesplňovaly podmínky daného období a místa. Také byly pozorované jen živě narozené nemanželské děti, to znamená,

že daným matkám se mohlo narodit i více dětí (mrtvě) ve sledovaném období. V rozmezí let 1881–1900 bylo souhrnem v matrikách narozených zapsáno 33 mrtvě narozených dětí mimo manželství (kvůli jejich podregistraci jsem je ze svého bádání vyřadila). Dále dvě živě narozené nemanželské děti porodilo ve sledovaném období 88 matek (77 matek pocházející z úplné rodiny, 11 matek nemanželského původu), 3 děti 16 matek (15 matek z úplné a 1 z neúplné rodiny), 4 děti 5 matek z úplné rodiny a 5 dětí 2 matky také pocházející z úplné rodiny. Podle rodinného stavu, v 92,9 % (abs. 496) případech se jednalo o matky svobodné a ve zbylých 7,1 % (abs. 38) o matky ovdovělé.

Tab. 4 – Zastoupení svobodných matek podle počtu dětí a rodinného původu, Písek, 1881–1900

Počet dětí	Počet matek z úplné rodiny	%	Počet matek z neúplné rodiny	%
1	365	78,7	58	82,9
2	77	16,6	11	15,7
3	15	3,2	1	1,4
4	5	1,1	–	–
5	2	0,4	–	–
Celkem	464	100,0	70	100,0

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

Tab. 5 – Sociální postavení otců svobodných matek v Písku, 1881–1900

Povolání	Počet otců	% ze zjištěných
Rolník, hospodář	26	5,6
Mlynář	16	3,4
Řemeslník	174	37,5
Obchodník	5	1,1
Čeledín, podruh	12	2,6
Nádeník	156	33,6
Státní zaměstnanec	17	3,7
Dělník	10	2,2
Domkář, chalupník	18	3,9
Měšťan	2	0,4
Ostatní	28	6,0
Otec nezjištěn	70	–
Celkem	534	100,0

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

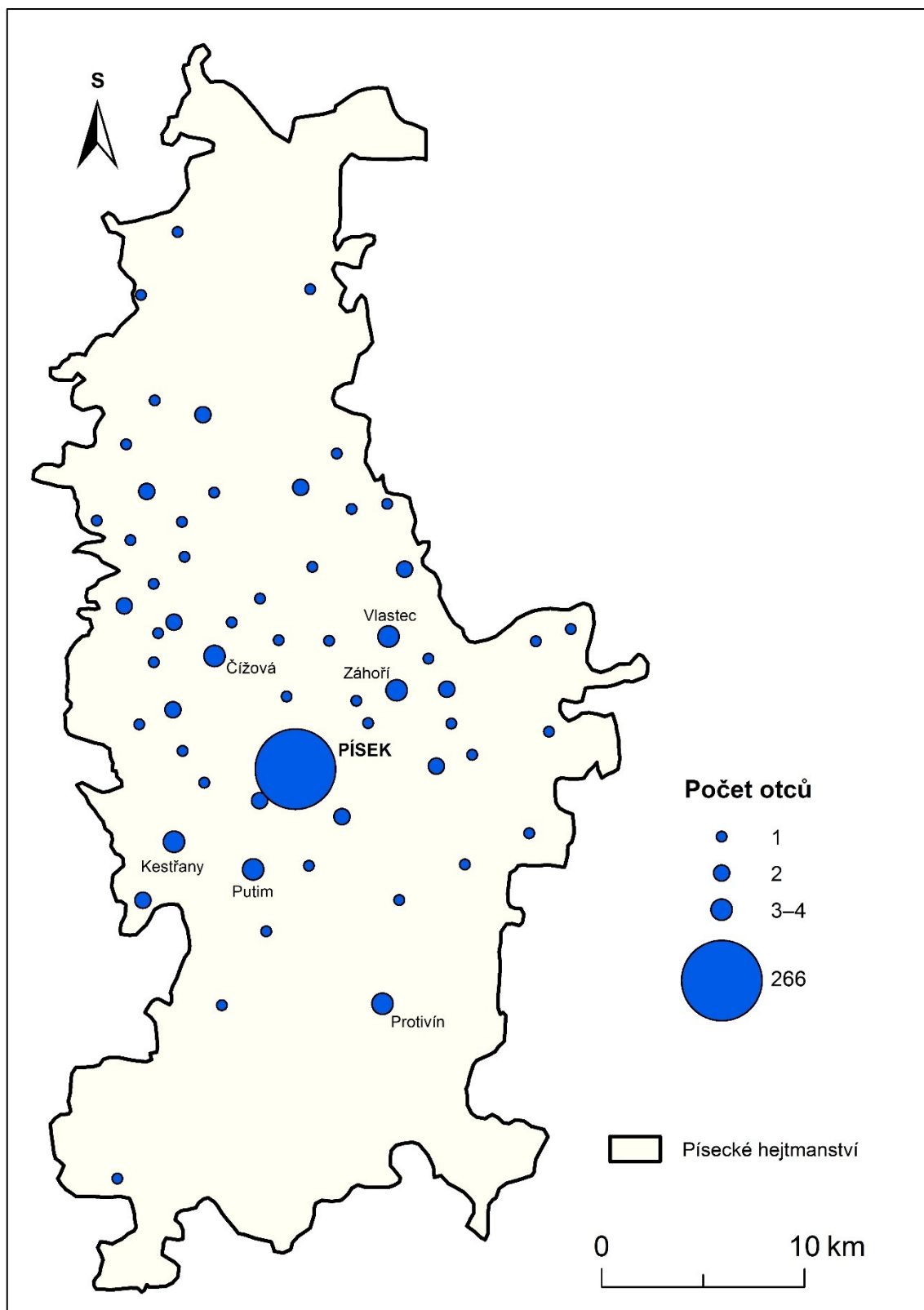
V matričních záznamech byly také zaznamenány informace o rodičích svobodných matek. Zápis obsahoval u rodičů: jméno, příjmení, stav nebo zaměstnání, rodiště (číslo domu, okresní hejtmanství) a dále jméno a příjmení, stav nebo zaměstnání prarodičů. Právě z těchto cenných údajů bylo možné zjistit sociální a geografický původ svobodných matek. Také bylo zjištěno, že v 70 případech chyběl otec matek úplně, to znamená, že 13,1 % ze všech sledovaných svobodných matek mělo pravděpodobně nemanželský původ. Co se týká sledování matek nemanželských dětí, chyběl jejich záznam v 17 případech.

V tab. 5 můžeme vidět základní výčet skupin povolání otců, ze kterých lze odvodit, z jakého sociálního prostředí svobodné matky pocházely. Nejvíce zjištěných otců spadalo do kategorie řemeslníci (37,5 %) a nádeníci (33,6 %). Nejčastěji se u řemeslníků jednalo o povolání typu: krejčí, obuvník, zedník, tesař či tkadlec. Dále již méně zastoupená byla kategorie rolníků (5,6 %), domkařů a chalupníků (3,9 %), státních zaměstnanců (3,7 %), mlynářů (3,4 %), čeledínů a podruhů (2,6 %) atd. Ostatní nezařazená povolání tvořila zbylých 6,0 %. Pro zajímavost, v této kategorii se objevila povolání typu např. hajný, kočí, drožkář, plavec dříví, furýr u dělostřelectva, umělec atd. Z příslušných výsledků můžeme dojít k závěru, že nemanželské děti se většinou rodily matkám ze slabších sociálních vrstev, ale na druhou stranu se tento jev nevyhýbal ani lepším společensky postaveným rodinám.

Na následujícím obr. 11 je zobrazeno prostorové rozmístění sledovaných otců matek nemanželských dětí narozených v Písku v rámci píseckého okresního hejtmanství. 57,3 % zjištěných otců (abs. 266) žilo přímo ve městě Písek, dalších 18,1 % (abs. 84) otců v obcích v rámci píseckého okresního hejtmanství (do ± 20 km), 23,7 % (abs. 110) otců mimo okresní hejtmanství v rámci českých zemí a zbylých 0,9 % (abs. 4) otců pocházelo z Dolních Rakous. Z toho vyplývá, že přes 75 % sledovaných svobodných matek žilo v Písku či pocházelo z blízkého okolí v rámci okresního hejtmanství.

V poslední řadě docházím z výsledků vícenásobné regresní analýzy k závěru, že čím vzdálenější je obec od Písku, tím menší počet analyzovaných otců odtud pocházel ($\beta = -0,360$; příloha 1). Druhou vysvětlující proměnnou, jejíž vliv se na výslednou prostorovou distribuci otců rovněž ukázal jako statisticky signifikantní, je počet obyvatel příslušné obce, kdy evidujeme větší počet otců z obcí, které měly v dané době (1890) celkově větší počet obyvatel ($\beta = 0,245$). Potvrdily se tak oba mé vstupní předpoklady (kap. 2). S využitím dvou výše uvedených nezávislých proměnných se podařilo vysvětlit 18,0 % ($R^2 = 0,180$) variability proměnné počet otců napříč obcemi píseckého hejtmanství.

Obr. 11 – Místní původ sledovaných otců matek nemanželských dětí narozených v Písku, 1881–1900



Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; ČSÚ, 2006; ArcČR 500, verze 3.3; vlastní zpracování

5.3 Struktura domácností svobodných matek

Z předchozích podkapitol již víme, kolik nemanželských dětí se živě narodilo v rozmezí let 1881–1900 v Písku a z jakého sociálního a prostorového prostředí pocházely svobodné matky. Pomocí analýzy digitalizovaných sčítacích archů bylo možné také sestavit strukturu jednotlivých domácností. Sledovala jsem především postavení svobodné matky v rámci domácnosti, její vztah k osobě v čele a ostatním příslušníkům, povolání a další charakteristiky.

Stanovila jsem si několik kritérií, podle kterých jsem si vyselektovala matky k dalšímu detailnějšímu prozkoumání. Zaprvé se do vybraného vzorku dostaly jen ty matky, kterým se živě narodilo ve sledovaném období více nemanželských dětí. U matek s jedním dítětem jsem neměla jistotu, že v Písku žily delší dobu nebo se brzy neprovdaly, tím pádem by bylo hledání ve sčítacích listech obtížnější. Zadruhé jsem si rozčlenila matky do dvou skupin podle jejich legitimacy, tedy zda se jednalo o matky narozené do manželského svazku či nikoliv, abych mohla potvrdit či vyvrátit hypotézu, že svobodné matky z úplné rodiny žily se svými dětmi v lepších sociálních podmínkách oproti matkám z neúplné rodiny. Ve výsledku jsem celkem pozorovala 22 domácností svobodných matek manželského původu s třemi a více dětmi a 12 domácností matek nemanželského původu s dvěma a více dětmi.

V dalších odstavcích shrnu do několika tabulek základní poznatky o vybraných domácnostech svobodných matek původem z úplné/neúplné rodiny a poté v následujících oddílech přiblížím na konkrétních případech jejich sociální a rodinné zázemí.

Do příslušných tabulek jsem zahrnula domácnost každé sledované ženy za jedno sčítání lidu, ve kterém byla poprvé zaznamenána jako svobodná matka. To znamená, pokud jsem u dané ženy vysledovala narození prvního dítěte během 80. let 19. století, tak jsem vzala v potaz sčítání 1890 a sčítání 1900 u nově svobodných matek v 90. letech 19. století.

Tab. 6 – Struktura domácností svobodných matek podle rodinného původu a hlavy domácnosti v Písku, 1890 a 1900

Hlava domácnosti	Matka z úplné rodiny	%	Matka z neúplné rodiny	%
Otec	10	45,5	–	–
Manžel/partner	2	9,1	3	25,0
Matka	3	13,6	2	16,7
Jiný příbuzný	1	4,5	–	–
Zaměstnavatel	2	9,1	2	16,7
Sama	4	18,2	1	8,3
Nezjištěno	–	–	4*	33,3
Celkem	22	100,0	12	100,0

Poznámka: * Ve 4 případech se stalo, že matka porodila děti v mezidobí sčítání a při dalším, kdy by byla poprvé zaznamenána jako svobodná matka, již v Písku podle všeho nežila (v 1 případě potvrzené úmrtí matky Josefy Kolouškové viz oddíl 5.3.2).

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1890 a 1900 Písek; vlastní zpracování

U struktury domácností je nejdůležitější zjistit osobu v čele, od které se odvíjí celá ekonomická situace a sociální postavení ostatních členů v rámci společnosti. Více než polovina

matek manželského původu po porodu prvního zaznamenaného dítěte stále žila v domácnosti s otcem (10 z 22 matek) nebo s ovdovělou matkou (3 z 22 matek). Poté ve 4 případech žila svobodná matka sama s dětmi, ve dvou u manžela/partnera, v dalších dvou u zaměstnavatele a v jediném případě u svého příbuzného. U matek nemanželského původu bylo možné sledovat celkem 8 z 12 domácností, kdy byla žena poprvé ve sčítání zaznamenána jako svobodná matka. Z toho ve třech případech sdílela domácnost s partnerem/manželem, ve dvou se svou neprovdanou matkou, v dalších dvou se zaměstnavatelem a v jediném případě stále v čele domácnosti matka sama. Ohledně hlavy domácnosti manžel/partner, v některých případech se v mezisčítání stihla nově svobodná matka provdat nebo žila na hromádce po celou dobu se svým partnerem.

V následující tab. 7 můžeme vidět strukturu domácností sledovaných svobodných matek podle rodinného původu a povolání hlavy domácnosti. Nejvíce matek manželského původu žilo v domácnosti nádeníka (abs. 8) a řemeslníka (krejčí, zámečnický pomocník a kolovrátkář). Mimo uvedená povolání se ve vzorku objevil 2x rolník, 2x mlynář, 1x majitel obchodu, 1x opatrovník v nemocnici a 1x služebná (v dalších 4 případech stála v čele domácnosti samotná matka, 2x nádenice, 2x služebná). U hlavy domácnosti matek nemanželského původu převažovala povolání typu nádeník/nádenice, služebná/hospodyně, dělnice apod. To znamená, že oproti svobodným matkám z úplné rodiny byla jejich socioprofesionální struktura jednotnější.

Tab. 7 – Struktura domácností svobodných matek podle rodinného původu a povolání hlavy domácnosti v Písku, 1890 a 1900

Povolání (hlavy domácnosti)	Domácnost matky z úplné rodiny	%	Domácnost matky z neúplné rodiny	%
Rolník, hospodář	2	9,1	–	–
Mlynář	2	9,1	1	8,3
Řemeslník	3	13,6	1	8,3
Obchodník	1	4,5	–	–
Nádeník	10	45,5	2	16,7
Ostatní	4	18,2	4	33,3
Nezjištěno	–	–	4	33,3
Celkem	22*	100,0	12**	100,0

Poznámka: *ve 4 případech byla hlavou domácnosti sama svobodná matka (2x nádenice, 2x služebná)

** v jediném případě matka hlavou domácnosti (1x nádenice)

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1890 a 1900 Písek; vlastní zpracování

Více než polovina sledovaných svobodných matek manželského původu pracovala jako nádenice nebo služebné (tab. 8). Dále se ve vybraném vzorku vyskytovaly čtyři hospodyně, tři tovární dělnice a ženská krejčová. Povolání svobodných matek nemanželského původu se nijak zásadně nelišilo. Ve sledovaném vzorku žen pocházejících z neúplných rodin se vyskytly čtyři služebné, dvě nádenice a po jedné tovární dělnice a hospodyně.

Ze získaných poznatků týkajících se povolání hlavy domácnosti a svobodné matky lze dojít k závěru, že se nemanželské děti spíše rodily matkám s nižším sociálním statutem. Svobodné matky manželského původu žily většinou stále v domácnosti otce, který mohl dopřát svým

dcerám pořád lepší sociální zázemí, než měly matky s nemanželským původem, které se vyskytovaly na úplném společenském dně. Většinou žila ve vybraných domácnostech otce ještě jeho manželka (8 z 10 případů), která většinou pomáhala své dceři s výchovou dětí a pokud byl muž ovdovělý, tak jeho dcera (svobodná matka) převzala po své matce starost o domácnost.

Tab. 8 – Povolání svobodných matek podle rodinného původu v Písku, 1890 a 1900

Povolání	Matka z úplné rodiny	%	Matka z neúplné rodiny	%
Hospodyně	4	18,2	1	8,3
Nádenice	7	31,8	2	16,7
Služebná	7	31,8	4	33,3
Krejčová	1	4,5	–	–
Tovární dělnice	3	13,6	1	8,3
Nezjištěno	–	–	4	33,3
Celkem	22	100,0	12	100,0

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1890 a 1900 Písek; vlastní zpracování

U všech sledovaných svobodných matek manželského/nemanželského původu bylo možné určit věk při narození prvního zaznamenaného nemanželského dítěte (nemuselo se jednat o úplně první nemanželské dítě, mohla žena porodit dříve nebo na jiném místě) v daném období, ačkoli musíme výsledné věky brát s rezervou kvůli možným nepřesnostem v uvedených datech narození ve sčítacích listech. Více než polovina pozorovaných matek manželského původu spadala do věkové kategorie 20–24 let. Průměrný věk matek při narození prvního zaznamenaného dítěte činil 22,9 let a věkový medián 23,5 let. Oproti tomu u matek nemanželského původu činil průměrný věk 24,3 let a věkový medián 24 let. Nejvíce daných matek porodilo své první dítě ve věkové kategorii 15–19 let a také se vyskytl jeden případ matky ve věku 30–34 let a 35–39 let.

Tab. 9 – Věk matek při narození prvního zaznamenaného nemanželského dítěte podle rodinného původu, Písek, 1881–1900

Věk	Matka z úplné rodiny	%	Matka* z neúplné rodiny	%
15–19	4	18,2	4	33,4
20–24	12	54,5	3	25,0
25–29	6	27,3	3	25,0
30–34	–	–	1	8,3
35–39	–	–	1**	8,3
Celkem	22	100,0	12	100,0
Průměr	22,9	–	24,3	–
Medián	23,5	–	24,0	–

Poznámka: *všech i těch, co nebyla ve sčítání zaznamenána jako nově svobodná matka

** případ Marie Hanzlíkové popsán v oddílu 5.3.2

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1890 a 1900 Písek; vlastní zpracování

Ohledně rodinného stavu byly skoro všechny sledované matky nemanželských dětí svobodné. U skupiny matek pocházejících z úplné rodiny jsem zaznamenala pouze jen jednu vdovu (případ Viktorie Kratochvílové, více v oddílu 5.3.1) a u matek nemanželského původu v jediném případě vdanou ženu, která žila dlouhodobě odloučeně od manžela (Marie Hanzlíková, více v oddílu 5.3.2).

V neposlední řadě se ve sledovaném vzorku nejvíce vyskytovalo u matek manželského původu pětičlenných domácností, u matek nemanželského původu čtyřčlenných a šest a vícečlenných domácností a nejméně u obou kategorií matek dvoučlenných domácností.

Tab. 10 – Počet členů domácností svobodných matek podle rodinného původu v Písku, 1890 a 1900

Počet členů	Domácnost matky z úplné rodiny	%	Domácnost matky z neúplné rodiny	%
2	1	4,5	1	8,3
3	3	13,6	1	8,3
4	1	4,5	3	25,0
5	11	50,0	1	8,3
6+	6	27,3	2	16,7
Nezjištěno	–	–	4	33,3
Celkem	22	100,0	12	100,0

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1890 a 1900 Písek; vlastní zpracování

V následujících oddílech přiblížím sociální a rodinné zázemí svobodných matek manželského/nemanželského původu na konkrétních případech a popíšu změny ve struktuře domácností dle jednotlivých sčítání.

5.3.1 Domácnost svobodné matky z úplné rodiny

V daném oddílu se budu zabývat domácnostmi matek manželského původu za sčítání lidu 1890 a 1900, ve kterých byly zaznamenány již jako svobodné matky (v některých případech jako provdané). Vybrala jsem si celkem 12 různě specifických domácností z 22 sledovaných, se kterými se podrobněji seznámíme v následujících odstavcích.

První z 12 vybraných byla domácnost *Anny Brabencové* (*1857 Písek, svobodná, posluhovačka), která žila v roce 1890 se svým otcem Janem Brabencem (*1827 Písek, vdovec, majitel bytu, nádeník) a syny Adolfem (*23. 2. 1881 Budějovické předměstí č. 210, školou povinný), Josefem (*8. 2. 1888 Budějovické předměstí č. 196) a dcerou Kateřinou (*7. 10. 1884 Budějovické předměstí č. 212) v bytě na Budějovickém předměstí č. 167. Dále s nimi žil její bratr Vojtěch Brabenec (*1872 Písek, svobodný, pomocník kamnářský), sestra Alžběta Brabencová (*1873 Písek, svobodná, služebná), kteří v době sčítání nebyli přítomní a dále podnájemnice jménem Staza, která podle záznamu přišla do Písku před osmi lety neznámo odkud a trpěla hluchoněmostí. Při dalším sčítání v roce 1900 byla Anna Brabencová zapsána do sčítacího archu jako majitelka bytu a tvořila domácnost stále se svým otcem Janem Brabencem, dále bratrem Janem Brabencem (*18. 1. 1870 Písek, svobodný, pomocník pekařský) a zmíněnou dcerou

Kateřinou (svobodná, tovární dělnice) a synem Josefem (svobodný) na Budějovickém předměstí č. 212.

Dále se vyskytl případ, kdy v jedné domácnosti žila svobodná matka se svým partnerem, dětmi a rodiči. Ferdinand Jůzko (*1834 Žatec, bylinkář) s manželkou Johannou (*1833 Písek, bylinkářka) sdílel domácnost v roce 1890 na Pražském předměstí č. 134 se svou dcerou Františkou Jůzkovou (*1865 Písek, svobodná, hospodyně), vnukem Antonínem (*1. 5. 1883 Budějovické předměstí č. 312, školou povinný), vnučkou Annou (*21. 9. 1885 Pražské předměstí č. 138), Marií (*13. 4. 1889 Pražské předměstí č. 79) a společníkem své dcery Václavem Karasem (*1857 Drhove, svobodný, bylinkář), který se přihlásil k uvedeným dětem dne 18. 1. 1901. Můžeme v uvedeném příkladu dojít k závěru, že všechny děti pravděpodobně měly stejného biologického otce, který s nimi žil, akorát kvůli odkládanému sňatku z neznámých důvodů se narodily jako nemanželské. Do dalšího sčítání lidu v roce 1900 se Františka Jůzková odstěhovala od rodičů se svým partnerem (Václavem Karasem, majitel bytu) a dětmi do bytu na Pražském předměstí č. 101.

V mezidobí sčítání se také mohlo stát, že svobodná matka s více nemanželskými dětmi se stihla provdat, a tak hlavou domácnosti se stal její manžel. Zpozorovala jsem daný jev např. u Pavlíny Merglové (*5. 6. 1861 Písek, roz. Láznicková) a Alžběty Stropnické (*9. 3. 1865 Písek, roz. Suchá, nádenice). V prvním případě se Pavlíně Merglové ve sledovaném období živě narodili nemanželští synové Jan (*23. 5. 1883 Vnitřní město č. 58), Antonín (*2. 11. 1885 Budějovické předměstí č. 110) a dcera Marie (*19. 10. 1884 Budějovické předměstí č. 110), přičemž se k daným dětem dne 9. 2. 1886 přihlásil jejich pravděpodobně vlastní otec Jan Mergl (*24. 2. 1858 Písek, zámečnický pomocník) a v roce 1890 tvořili všichni společnou domácnost na Budějovickém předměstí č. 110. Při dalším sčítání v roce 1900 jsem danou rodinu bohužel v sčítacích listech za Písek nenašla. Ve druhém případě se Alžbětě Stropnické (*9. 3. 1865 Písek, roz. Suchá, nádenice) živě narodily za svobodna dcery Kristýna (*25. 1. 1881 Budějovické předměstí č. 80), Alžběta (*14. 6. 1882 Budějovické předměstí č. 80) a Terezie (*4. 1. 1883 Budějovické předměstí č. 80). Dne 6. 4. 1883 se ke Kristýně a Terezii přihlásil jejich pravděpodobně vlastní otec Karel Stropnický (*10. 1. 1836 Písek, nádeník). V roce 1890 žili všichni společně v bytě na Budějovickém předměstí č. 290. Domácnost se v uvedeném roce skládala, mimo uvedeného otce, matky a dcery Kristýny Stropnické, z dalších potomků již narozených do manželského svazku, a to Josefa (*12. 10. 1885 Písek) a Šimona (*15. 11. 1888 Písek). Mimo jiné také s manželi žily jejich matky Kateřina Stropnická (*1. 5. 1822 Písek, vdova, nádenice) a Marie Suchá (*1820 Jihlava, vdova, nádenice). Při dalším cenzu v roce 1900 jsem bohužel uvedenou domácnost ve sčítacích listech za Písek také nenašla.

Ohledně prisouzení biologického otcovství vycházím z předpokladu, že uvedeným matkám se narodily děti poměrně v krátkém meziporodním intervalu, to znamená, že s největší pravděpodobností měly děti stejného otce, jenž je přijal za své až po legitimním sňatku.

Další sledovanou svobodnou matkou byla Kateřina Bečvářová (*1859 Maletice, svobodná, nádenice), která žila v roce 1890 u své ovdovělé matky Anny Bečvářové (*1833 Semice, vdova, nádenice, majitelka bytu) se synem Josefem (*1. 2. 1882 Vnitřní město č. 139, školou povinný) a dcerou Annou (*3. 6. 1890 Budějovické předměstí č. 38) na Budějovickém předměstí č. 38. Také u nich přespávala žebračka Barbora Salátová (*1815 Horní Novosedly, vdova). Do dalšího

sčítání lidu porodila jednak Kateřina další nemanželské dítě, a to dceru Ludmilu (*11. 8. 1894 Budějovické předměstí č. 333, školou povinná), a také se stihla provdat za Františka Batystu (*14. 10. 1857 Písek, majitel bytu, kočí), který měl z předchozího vztahu dvě dcery Barboru (*19. 5. 1887 Písek, svobodná, školou povinná) a Marii (9. 5. 1885 Písek, svobodná, služebná). V roce 1900 všichni společně tvořili domácnost na Budějovickém předměstí č. 163, do které patřil i jejich společný syn Václav narozený dne 28. 5. 1900.

Domácnost, ve které žila jen svobodná matka s dětmi, byla zaznamenána např. u *Kateřiny Maršové* (*1857 Písek, svobodná, majitelka bytu, nádenice). V roce 1890 i v roce 1900 žila se svými syny Angelem (*1879 Prusko, školou povinný), Františkem (*1881 Prusko, školou povinný), Augustýnem (*1882, školou povinný), dcerami Marií (*1883 Prusko, školou povinná), Kateřinou (*26. 5. 1890 Václavské předměstí č. 13), a to v prvním uvedeném roce ve Vnitřním městě č. 133 a ve druhém na Václavském předměstí č. 13.

Další sledovanou svobodnou matkou byla *Marie Muláčková* (*15. 8. 1864 Touškov, svobodná), která sloužila po narození prvního dítěte v roce 1890 u rodiny Gustava Kohna (*1847 Jickovice, izraelské vyznání, majitel obchodu) na Budějovickém předměstí č. 82, který měl se svou ženou Rosalií (*26. 1. 1854 Chyšky, izraelské vyznání, hospodyně) šest dětí. Do roku 1900 se provdala za Josefa Krále (*18. 6. 1872 Dolní Rakousy, cihlářský dělník, majitel bytu), se kterým žila i se svou nemanželskou dcerou Annou (*28. 9. 1886 Pražské předměstí č. 79) na Budějovickém předměstí č. 336.

U matek manželského původu jsem zaznamenala v jediném případě smíšenou domácnost, kterou sdílela svobodná matka s rodinou svého strýce. Při sčítání lidu 1890 žila *Marie Čáповá* (*1863 Písek, svobodná, posluhovačka) se svou matkou Annou Čáповou (*1834 Chlaponice, vdova, posluhovačka) a synem Františkem (*18. 1. 1887 Vnitřní město č. 140) u strýce Aloise Kovářika (*1827 Písek, kolovrátkář) a jeho manželky (sestra Anny) Marie (*1831 Chlaponice, hospodyně) na Pražském předměstí č. 177. Při dalším sčítání v roce 1900 byla nalezena v sčítacích listech jen její matka Anna s vnukem (syn Marie Čáповé) Františkem na Pražském předměstí č. 111.

Dále se ve vzorku matek manželského původu vyskytla v jediném případě domácnost vdovy. Jednalo se o *Viktorii Kratochvílovou, roz. Štědroňskou, (*1854 Štědrónín, služebná, majitelka bytu, vdova po Janu Kratochvílovi, sedláři z Písku)*, která žila se synem Karlem Kratochvílem (*1884 Oslov, školou povinný) a nemanželským synem Josefem Štědroňským (*7. 7. 1886 Budějovické předměstí č. 105) ve Vnitřním městě č. 140 v roce 1890. S rodinou sdílel domácnost také František Mařík (*1840 Křenovice, soudně rozvedený, nádeník). V době sčítání její dvě manželské dcery Marie (*4. 2. 1876 Protivín, svobodná) a Anna (31. 3. 1879 Štědrónín, svobodná) trvale podle sčítacího archu žily v Americe. Při dalším sčítání lidu v roce 1900 žila Viktorie Kratochvílová sama se synem Josefem Štědroňským (učedník v restauraci) ve Vnitřním městě č. 32.

V neposlední řadě mě zaujal případ svobodné matky *Josefy Sádilkové* (*25. 2. 1865 Písek, svobodná), která se živila jako dámská krejčová. V roce 1900 sdílela byt ve Vnitřním městě č. 59 s rodiči Františkem Sádílkem (*23. 7. 1840 Starý Rožmitál, mlynář) a Annou Sádílkovou (*1840 Písek), dále se sestrami Aloisií (*28. 4. 1880 Písek, svobodná, dělnice ve výrobě punčoch), Boženou (*12. 4. 1885 Písek, svobodná) a synem Vladimírem Sádílkem (*12. 2. 1891

Budějovické předměstí č. 79, školou povinný). Do této domácnosti patřil také mimo jiné její bratr Josef (*24. 8. 1872 Písek, svobodný, pomocník obuvnický, v daný sčítací moment se zdržoval ve Vídni) a Eduard (*11. 11. 1876 Písek, svobodný, číšník v Českých Budějovicích).

V předchozích odstavcích jsem představila celkem 10 domácností svobodných matek manželského původu. Celkově lze shrnout, že sledované matky byly poměrně prostorově mobilní v rámci Písku a žádnou uvedenou matku jsem nenašla během dvou sčítání 1890 a 1900 na stejném místě a dále také se každý ze sourozenců většinou narodil na jiné adrese. Dále polovina (5 z 10) z nich se dočkala pozdějšího sňatku. V neposlední řadě žila většinou svobodná matka s rodiči či příbuznými a cizí osoby se vyskytovaly v domácnostech méně často.

5.3.2 Domácnost svobodné matky nemanželského původu

V daném oddílu představím všech 12 sledovaných svobodných matek s dvěma a více dětmi. U každé pozorované svobodné matky jsem vzala také v potaz, mimo roku 1890 a 1900, sčítání lidu z roku 1880, ve kterém byly všechny zmíněné ženy ještě bezdětné a žily ve většině případů u své neprovdané matky. To znamená, že jsem se snažila zaznamenat změny ve struktuře domácností svobodných matek a jejich matek za tři sčítací roky. V následujících odstavcích popíšu jednotlivě každou domácnost svobodných matek a jejich vývoj v čase a poté shrnu několik základních poznatků do několika vět.

Při sčítání lidu v roce 1880 žila *Marie Němečková* (*1873 Bavorý) se svou matkou Františkou Němečkovou (*1840 Drhovle, svobodná, nádenice, dcera rolníka Jana Němečka a jeho manželky Barbory roz. Hrubé) a bratrem Josefem (*1866 Písek, v učení) na Václavském předměstí č. 22. Při dalším cenzu 1890 sdílela Marie domácnost jen se svou matkou Františkou na Václavském předměstí č. 9 a pracovala jako tovární dělnice. První nemanželské dítě se Marii narodilo dne 6. 3. 1897 na Václavském předměstí č. 11 (dcera Marie zemřela dne 9. 8. 1897 na Václavském předměstí č. 22 na psotník) a druhé dítě (syn Václav) dne 8. 2. 1899 na Budějovickém předměstí č. 157, přičemž byl legitimován dne 24. 4. 1901 Karlem Bendou (*6. 3. 1871 Červený Újezd, kočí, nemanželský syn Marie Bendové, dcery ovčáka Matěje a Barbory Bendových z Červeného Újezdu) (SOA Třeboň, ř. k matrika zemřelých ve farnosti Písek, 1897). Při sčítání lidu v roce 1900 byla již Marie Němečková provdána za Karla Bendu a žila v jedné domácnosti se svým synem Václavem a Josefem (*29. 3. 1900 Písek), který se již narodil do manželského svazku. Také stále sdílela Marie domácnost se svou matkou Františkou Němečkovou. Uvedená rodina žila v roce 1900 v bytě s rodinou Václava Špirhanzla (*27. 9. 1857 Písek, majitel bytu, mistr stavitelství) na Budějovickém předměstí č. 428, která se skládala z jeho manželky Boženy, 4 dětí a služebné Anny Kovářové (*24. 2. 1876 Vrcovice, svobodná) a chůvy Marie Haštabové (*5. 2. 1882, svobodná). To znamená, že v jednom bytě celkem spolu hospodařily dvě rodiny se služebnictvem o 13 lidech.

Emilie Marková (*1865 Písek, svobodná, dělnice ve výrobě punčoch) žila v roce 1880 se svou svobodnou matkou Annou (*1823 Jistec, nádenice, dcera mistra krejčovského Václava Marka a jeho manželky Anny roz. Hoštičkové) a se sourozenci Josefem (*1851 Písek, svobodný, pomocník obuvnický), Annou (*1853 Písek), Josefou (*1856 Písek, svobodná, služebná), Václavem (*1859, svobodný, pomocník kartáčnický) a Tomášem (*1. 2. 1863, svobodný, pomocník kartáčnický) na Budějovickém předměstí č. 2. Do dalšího sčítání v roce 1890 se Anna

Marková přestěhovala se svou dcerou Emilií a synem Václavem na Vnitřní město č. 2 do bytu Anny Bartíkové (*1852 Písek, vdova, podomní obchodnice se zbožím štetkařským), která zde žila se svým synem Bedřichem (*6. 1. 1876 Písek, svobodný, štetkařský učeň), Josefem (*1886 Písek), dcerou Františkou (*6. 3. 1881 Písek, školou povinná) a Annou (*1885 Písek, školou povinná). Emílie Marková své první nemanželské dítě (dceru Helenu) porodila dne 31. 7. 1892 na Budějovickém předměstí č. 333 a druhé (syn František zemřel dne 19. 4. 1895 na psotník na stejné adrese) dne 3. 3. 1895 na uvedené adrese (SOA Třeboň, ř. k matrika zemřelých ve farnosti Písek, 1895). V roce 1900 byla Emílie Marková se svou dcerou a matkou Annou sečtena v bytě na Budějovickém předměstí č. 218.

Poslední sledovanou matkou, u které se mi podařilo najít záznam ve všech třech cenzech v Písku, byla *Barbora Pekárková* (*24. 12. 1873, Borečnice), která žila v roce 1880 se svou matkou Marií Pekárkovou (*1. 12. 1847 Borečnice, svobodná, dělnice, dcera nádeníka Matěje Pekárka a Anny roz. Rybáčkové) a tetou Annou Pekárkovou (*26. 7. 1855 Borečnice, svobodná, služka) na Budějovickém předměstí č. 17. Dále s nimi sdílela byt Josefa Veselá (*19. 02. 1841 Písek, vdova, nádenice) se synem Josefem (*29. 1. 1870, Písek) a Annou Kašparovou (*24. 12. 1874 Jamný). Při dalším sčítání lidu 1890 byla Barbora Pekárková (pracující jako služebná) nalezena se svou matkou ve stejném bytě jako v předešlém cenzu. Dále s nimi žila pětičlenná rodina Jana Hubáčka (*1836 Písek, majitel domu, nádeník). Sledovaná matka Barbora Pekárková porodila svého prvního syna Josefa dne 21. 2. 1898 na Budějovickém předměstí č. 13 (zemřel dne 1. 5. 1898 na Budějovickém předměstí č. 14 na katarzi střev) a druhého syna Václava dne 14. 12. 1900 na Budějovickém předměstí č. 274, kterého později dne 24. 1. 1904 legitimoval Petr Vojta (*29. 7. 1874 Štěchovice, nádeník) (SOA Třeboň, ř. k matrika zemřelých ve farnosti Písek, 1898). V roce 1900 žila stále s Barborou Pekárkovou v jedné domácnosti její matka Marie, dále její syn Václav a partner Petr Vojta, který podle všeho (krátký meziporodní interval a společná domácnost) byl s největší pravděpodobností biologickým otcem uvedených dětí.

Prozatím jsem představila první tři pozorované svobodné matky, u kterých si můžeme všimnout, že se poměrně často stěhovaly v rámci Písku (stejně zjištění jako v případě matek narozených do úplné rodiny) a tvořily domácnost po celou sledovanou dobu se svou neprovdanou matkou. Dále jsem zaznamenala více nepřibuzných osob příslušících do jednoho bytu, to znamená, že žilo pohromadě více rodin či jednotlivců. V neposlední řadě uzavřely dvě ze tří uvedených matek sňatek a s určitou pravděpodobností s pravým otcem svých dětí.

Složení domácnosti jsem u čtvrté sledované ženy *Josefy Bečvářové* (*18. 12. 1877 Písek, služebná) zjistila jen za rok 1880 a 1890, kdy Josefa byla ještě bezdětná. V prvním případě žila se svou matkou Alžbětou Bečvářovou (*1841 Písek, svobodná, nádenice, dcera kameníka Jana Bečváře a Rosalie roz. Jačkové), bratry Josefem (*9. 4. 1871), Karlem (*1. 12. 1872 Písek) a matčíným partnerem Karlem Webrem (*1843 Písek, svobodný, nádeník) na Budějovickém předměstí č. 227. Ve druhém případě bydlela Josefa se svými vlastními sourozenci Josefem, Karlem a Annou (*1881 Písek) u Karla Webra na Pražském předměstí č. 26, který si vzal Barboru Webrovou (*1851 Jamný, vede domácnost) a v roce 1886 se jim narodila dcera Marie. Mimo uvedených osob s nimi žila i dcera Barbory Webrové Anna Kašparová (*1874 Jamný, služebná). To znamená, že Karel Weber sdílel v roce 1880 domácnost s matkou Josefou, která pravděpodobně

v mezidobí zemřela. Po její smrti se staral o její děti a vzal si Barboru, která již jedno dítě také měla, a to Annu Kašparovou. Sledovaná matka Josefa Bečvářová porodila své první dítě (syn Josef zemřel dne 5. 12. 1897 na Pražském předměstí č. 155 na celkovou slabost) podle matričních záznamů dne 2. 11. 1897 na Pražském předměstí č. 155 a druhé (dcera Marie zemřela dne 19. 2. 1899 na Pražském předměstí č. 102 na katarzi střev) dne 9. 2. 1899 na Pražském předměstí č. 110. (SOA Třeboň, ř. k matrika zemřelých ve farnosti Písek, 1897, 1899). Při sčítání lidu v roce 1900 již v Písku nebyla nalezena.

Bohužel u dalších třech sledovaných matek jsem dokázala pouze sestavit domácnost za jediné sčítání lidu, přičemž v dané době byly ještě bezdětné. První sledovanou ženou byla *Karolína Heřmanová* (*1854 Zahořčice, svobodná, nádenice), která žila v roce 1880 s matkou Annou Heřmanovou (*1815 Malý Bor, vdova, nádenice, dcera rolníka Martina Heřmana a jeho manželky Anny roz. Čertové) na Pražském předměstí č. 58. Své první dítě ve sledovaném období porodila dne 25. 2. 1883 na Pražském předměstí č. 58 (František zemřel dne 11. 3. 1883 na stejné adrese, jako se narodil, na psotník) a druhé (dceru Františku) dne 10. 4. 1884 na Pražském předměstí č. 132 (SOA Třeboň, ř. k matrika zemřelých ve farnosti Písek, 1883). Následuje *Františka Opálecká* (*1868 Kypřice – Dolní Rakousy, svobodná, kuchařka), která v roce 1890 sloužila s Annou Slabou (*1869 Oslov, Panská) u osmičlenné rodiny Šimona Sachsa (*26. 3. 1839 Voseky, izraelské vyznání, lékařství). Františka Opálecká porodila ve sledovaném období celkem dvě děti.

V neposlední řadě se mi podařilo více zjistit o *Josefě Kolouškové* (*29. 6. 1876 Velké Nepodřice, svobodná), která sloužila v roce 1890 jako chůva s Josefou Šimsovou (*17. 3. 1864 Varvažov, svobodná, služka) v domácnosti Jana Sudy (*25. 10. 1838 Písek, majitel bytu, profesor na c. k. vyšší reálce), který žil s manželkou Marií Sudovou (*6. 9. 1853 Písek, vede domácnost), synem Karlem (*10. 12. 1875 Písek, studující gymnázium) a dcerou Boženou (*24. 2. 1889 Písek) na Budějovickém předměstí č. 323 v roce 1890. Josefa své první dítě podle matričních záznamů porodila dne 30. 7. 1894 na Budějovickém předměstí č. 26 (syn Alois zemřel dne 19. 10. 1894 na Budějovickém předměstí č. 29 na psotník), druhé dítě (také syn jménem Alois) dne 15. 2. 1896 na Budějovickém předměstí č. 29 (pravděpodobně se vrátila do domácnosti svého nevlastního otce Václava Rožánka, který žil v roce 1890 na daném místě se svou manželkou, matkou Josefou, a jejich společnými dětmi) a třetí dne 21. 12. 1898 na Pražském předměstí č. 213 (dcera Marie zemřela dne 18. 12. 1899 na Budějovickém předměstí č. 277 na katarzi střev). Podle záznamů v matrice zemřelých zesnula Josefa Koloušková dne 24. 8. 1900 na Budějovickém předměstí č. 227 na tuberkulózu (SOA Třeboň, ř. k matrika zemřelých ve farnosti Písek, 1894, 1899, 1900). Její přeživší jediný syn Alois byl nalezen na stejné adrese v prosinci 1900 v bytě svého nevlastního dědy Václava Rožánka (12. 10. 1840 Písek, pomocník, tesařský, Josefy nevlastní otec), který sdílel domácnost se svou manželkou Annou Rožánkovou (*1852 Velké Nepodřice, hospodyně, Josefy matka), synem Václavem (*2. 10. 1884 Písek, svobodný, tesařský učeň), dcerou Marií (*18. 4. 1895 Písek) a Růženou (*1. 10. 1898 Písek). Ze získaných údajů lze dojít k závěru, že Josefa Koloušková pracující jako služebná často měnila zaměstnavatele, u kterého bydlela i s dětmi a v mezičase se vracela do bytu svého nevlastního otce. Po Josefině smrti se o vnuka postarala její matka Anna Rožánková roz. Koloušková.

U dalších a posledních pěti sledovaných žen jsem také našla jejich domácnost pouze jen za jediné sčítání lidu, avšak v dané době byly již svobodnými matkami. V prvním případě se jednalo o *Marii Kolářovou* (18. 9. 1868 Velký Bor, svobodná, služka), která žila s Matějem Kriegrem (*1847 Písek, svobodný, truhlář nyní ošetřovatel nemocných), Josefou Plzákovou (*1855 Karlov, ošetřovatelka nemocných) a Aloisem Rožánkem (*1879 Písek, svobodný, pekařský pomocník a výpomocný ošetřovatel) u pětičlenné rodiny Jana Sklenáře (*5. 1. 1839 Písek, majitel bytu, vrchní opatrovník nemocných). Společně všichni žili v roce 1900 v nemocničním bytě na Budějovickém předměstí č. 207. Marie Kolářová porodila koncem 90. let 19. století celkem dvě nemanželské děti, které několik dní po narození zemřely.

Další sledovanou ženou byla *Marie Trčková* (*19. 3. 1870 Písek, svobodná, služebná), která sloužila v roce 1890 s Marií Srchovou (*14. 2. 1871 Nový Dvůr, svobodná, služebná) a Janem Skalou (*23. 3. 1844 Putim, svobodný, služebný) u majitelky mlýnu Rosalie Ruddové (*25. 3. 1834 Roupov) a jejího manžela Karla Ruddy (*9. 6. 1832 Horažďovice, inženýr na odpočinku) na Budějovickém předměstí č. 9. Dále s nimi žila nepřibuzná osoba Kateřina Sechoerová (1. 6. 1830 Roupov, svobodná, soukromnice), Bartoloměj Hofman (*14. 10. 1852 Domažlice, svobodný, mlynářský pomocník), Jan Rataj (*4. 5. 1868 Přechemice, svobodný, mlynářský pomocník) a Matěj Samec (*22. 2. 1872 Strakonice, svobodný, mlynářský pomocník). Marie Trčková porodila podle matričních záznamů své první dítě (syna Josefa) dne 8. 2. 1888 na Budějovickém předměstí č. 212 a druhé (dceru Josefu) dne 3. 3. 1893 na Budějovickém předměstí č. 327.

Následuje *Františka Adámková* (*asi 1864 Tukleky, svobodná, podnájemnice, pomáhá v domácnosti) se synem Karlem (*1. 3. 1890 Budějovické předměstí č. 257), kteří sdíleli domácnost v roce 1890 s Karlem Žandou (*25. 7. 1866 Písek, svobodný, majitel bytu, obuvnický pomocník) a jeho matkou Rosalií Žandovou (asi 1824 Písek, vdova, vede domácnost) na Budějovickém předměstí č. 42. Při dalším sčítání lidu v roce 1900 jsem uvedenou domácnost bohužel ve sčítacích listech nenašla, ale podle matričních záznamů byl Františkov syn Karel dne 17. 6. 1903 legitimován právě zmíněným Karlem Žandou.

V neposlední řadě jsem sledovala strukturu domácností v roce 1890 u *Marie Hanzlíkové* (*1854 Záhoří, vdaná, nádenice) a *Anny Parýzkové* (*1871 Písek, svobodná, vede domácnost). V prvním případě sdílela Marie byt se svou matkou Eleonorou Mastnou (*1824 Všemyslice, svobodná, dcera domkáře Josefa Matného a jeho manželky Marie roz. Šabatkové), dcerou Marií Hanzlíkovou (*1886 Písek) a dcerou Josefou Mastnou (*1899 Budějovické předměstí č. 160) na Pražském předměstí č. 171. Její manžel Antonín Hanzlík byl od roku 1887 v Písku trvale nepřítomen a pracoval jako zedník v Americe, proto její dcera Josefa (narozená po 2 letech od odloučení manželů) byla vedená v záznamech jako nemanželská. Další nemanželské dítě (Josef Mastný) se Marii narodilo dne 15. 9. 1893 na Pražském předměstí č. 205. Anna Parýzková sdílela domácnost se svou matkou Karolínou Parýzkovou (*1836 Písek, dcera krejčího Tomáše Parýzka a jeho manželky Rosalie roz. Chmelové) na Václavském předměstí č. 12. Své první dítě (dceru Annu) podle matričních záznamů porodila dne 25. 5. 1890 a druhé (dcera Ludmila) dne 15. 9. 1891 na uvedené adrese.

Ze všech výše popsanych poznatků lze potvrdit stanovenou hypotézu, že svobodné matky z úplné rodiny žily se svými dětmi v lepších sociálních podmínkách oproti matkám

z neúplné rodiny. Vede mě k tomu několik faktů, a to, že svobodné matky z úplné rodiny zůstávaly často v domácnosti svého otce, který je dokázal lépe zabezpečit. Dále svobodné matky manželského původu žily většinou v bytě jen se svou rodinou, oproti svobodným ženám z neúplných rodin, které se svou neprovdanou matkou sdílely byt s více rodinami. Není žádným překvapením, že samotné neprovdané matky nedokázaly zajistit pro své dcery dostačující rodinné a bytové zázemí, které po narození vlastních nemanželských dětí sdílely dále společnou domácnost a vyhlídky na zlepšení či na možný sňatek byly většinou mizivé, ačkoli ne nemožné. V následující podkapitole se zaměřím již na zmíněnou legitimaci nemanželských dětí.

5.4 Legitimace nemanželských dětí

Koncem 19. století byla možná legitimace nemanželských dětí až po schválení žádosti otce u okresního soudu, přičemž se dětem dostalo určitých práv jako např. dědické či alimentární a postavení manželského (Huberová, 2007). Podle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 byla možná legitimace buď pozdějším sňatkem rodičů, milostí zeměpána (např. kvůli majetkovým právům na žádost obou rodičů) anebo po vyřešení neplatnosti manželství. V následujících odstavcích se dozvíme, kolik dětí bylo legitimováno v Písku, v jakém časovém intervalu od narození, a nakonec něco málo o sociálním a geografickém původu přihlášených otců.

V Písku bylo legitimováno 139 dětí z 677 živě narozených nemanželských dětí v období let 1881–1900. To znamená, že 1/5 dětí se po narození dočkala legitimace. Z daného počtu celkem 17 legitimovaných dětí (12,2 %) se narodilo svobodné ženě, jejíž matka byla také neprovdaná. To znamená, že větší šanci na legitimaci měly děti narozené matce, která pocházela z úplné rodiny. Dále podle získaných údajů docházelo u sledovaného vzorku nemanželských dětí k legitimaci ve většině případů především pozdním sňatkem rodičů. V neposlední řadě nesmíme opomenout, že podíl legitimovaných dětí mohl dosahovat mnohem vyšších hodnot z důvodu neúplnosti záznamů v matrikách.

Tab. 11 – Počet legitimovaných nemanželských dětí v jednotlivých částech Písku, v letech 1881–1900

Místo narození	Počet nemanželských dětí	Legitimováno	%
Vnitřní město	103	20	19,4
Budějovické předměstí	324	69	21,3
Pražské předměstí	215	42	19,5
Václavské předměstí	35	8	22,9
Celkem	677	139	20,5

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

Co se týká legitimace dětí v jednotlivých částech města Písku, nijak zásadně se porovnávání hodnoty od sebe nelišily (Tab. 11). Na Vnitřním městě činil podíl legitimovaných dětí 19,4 % (20 legitimovaných dětí ze 103 živě narozených nemanželských dětí) a na Pražském předměstí 19,5 % (42 z 215 dětí) v daném období. Naopak o pár jednotek vyšší byl podíl na Budějovickém

předměstí (21,3 %; 69 z 324 dětí) a na Václavském předměstí (22,9 %; 8 z 35 dětí). Porovnání Václavského předměstí s ostatními částmi města musíme brát s rezervou z důvodu nižší četnosti narozených.

Tab. 12 – Délka intervalu mezi narozením nemanželského dítěte a jeho legitimací v jednotlivých částech města Písku, 1881–1900, v %

Interval	Vnitřní město	Budějovické předměstí	Pražské předměstí	Václavské předměstí	Celkem
0–5 měsíců	36,0	20,7	30,3	22,2	25,4
6–12 měsíců	14,0	23,7	14,6	11,1	19,0
1–2 roky	20,0	13,6	12,2	11,1	14,2
3–4 roky	–	18,8	4,9	11,1	11,4
5–6 let	10,0	10,2	19,0	22,2	13,6
7–8 let	–	7,2	11,9	–	7,1
9+ let	20,0	5,8	7,1	22,2	9,3
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

Více než polovina dětí (58,6 %) ze všech legitimovaných byla uznána otcem do dvou let od narození a více jak 4/5 dětí do 6 let (tab. 12). To znamená, že v mnoha případech se mohlo jednat o biologického otce, který se s matkou oženil z neznámých důvodů až později. S přibývajícím věkem dětí se jejich zastoupení mezi legitimovanými snižovalo, a rovněž lze předpokládat, že ve vyšším věku dítěte se většinou jednalo o legitimaci nebiologickým otcem, novým manželem matky. Na otázku, zda byl otec biologický či nikoliv, nelze stoprocentně odpovědět, ale na druhou stranu se můžeme z dobových záznamů, především matrik a sčítacích archů, s určitou pravděpodobností o biologickém otcovství domnívat viz následující příklad. Jan Eisler (*8. 1. 1842 v Kolíně, katolík, c. k. soudní adjunkt při krajském soudu v Písku, jeho rodiče – otec Israel Eisler, ekonom v Kolíně a matka Rosalie roz. Freundová z Mladé Boleslavi, oba izraelského vyznání) si vzal dne 3. 2. 1891 za manželku Annu Koreckou (*19. 8. 1849 v Červeném Újezdu, katolička, hospodyně – otec František Korecký, krejčí z Červeného Újezdu a matka Barbora roz. Ptáková z Červené) a přihlásil se k dětem Anně Korecké (*22. 7. 1883), Františku Koreckému (*12. 9. 1886) a Josefu Koreckému (*23. 9. 1889) (SOA Třeboň, ř. k matrika oddaných ve farnosti Písek, 1891). Při sčítání lidu v roce 1890 žili všichni společně v jedné domácnosti na Pražském předměstí č. 36. Když přihlédnu na určitou pravidelnost rození dětí matce po třech letech a společnou domácnost ještě před sňatkem, můžeme v tomto případě dojít k závěru, že se k dětem přihlásil s určitou pravděpodobností jejich pravý otec. Jeden z mnoha důvodů odkladu manželství u daného páru, co mě napadá, bylo čekání na povolení ke sňatku, o které si musel každý úředník zažádat a splnit určité podmínky (např. výše platu apod.), aby mohl vstoupit do manželství. Dále mě zaujalo, že Jan Eisler konvertoval k římsko-katolickému vyznání. Podle mého názoru neměl tento fakt nijak zásadní vliv na odklad sňatku, protože smíšená manželství v dané době byla povolena, avšak ne příliš společností přijímaná (Škopková, 2012).

V tab. 12 můžeme dále pozorovat porovnání délky intervalu legitimace v jednotlivých částech města Písku ve sledovaném období. Nejvíce dětí bylo legitimováno do 2 let po narození

na Vnitřním městě (70 % dětí ze všech legitimovaných), poté v pořadí na Budějovické předměstí (58,0 %), na Pražském předměstí (57,1 %) a na Václavském předměstí (44,4 %). Po rozložení dvouletého intervalu bylo nejvíce dětí legitimováno ve věku do 5 dokončeného měsíce ve všech částech města (celkem 25,4 % ze všech ve sledovaném období).

Celkem se 126 otců přihlásilo k 139 živě narozeným nemanželským dětem. Z nich 73,0 % (92 otců) pocházelo přímo z města Písku, dalších 8,7 % (11 otců) z píseckého hejtmanství a zbylých 18,3 % (23 otců) z ostatních koutů českých zemí.

Tab. 13 – Povolání přihlášených otců, Písek, 1881–1900

Povolání	Počet otců	%
Rolník, hospodář	2	1,6
Řemeslník	80	63,5
Obchodník	1	0,8
Čeledín, podruh	9	7,1
Nádeník	15	11,9
Státní zaměstnanec	7	5,6
Dělník	6	4,8
Voják	6	4,8
Celkem	126	100,0

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matriky narozených ve farnosti Písek, 1881–1900; vlastní zpracování

V neposlední řadě je v tab. 13 znázorněné rozdělení přihlášených otců do jednotlivých sociálních kategorií podle povolání. Nejvíce otců spadalo do skupiny řemeslníci (63,5 %). Nejčastěji se objevovala povolání typu pomocník obuvnický, truhlářský, krejčovský apod. Dále byla významně početně zastoupena i kategorie nádeníků (11,9 %). Z uvedených výsledků docházím k závěru, že většina přihlášených otců, až na 7 otců působících ve státní správě, pocházela spíše z nižších sociálních vrstev společnosti. Dále u 12 ze 126 sledovaných otců (9,5 %) byl zjištěn nemanželský původ a mezi přihlášenými otci se nevyskytoval žádný vdovec. Např. Anně Fialové (dcera obuvníka Josefa Fialy a jeho manželky Anny roz. Uhlířové) se narodila dne 1. 2. 1883 nemanželská dcera Marie, kterou dne 18. 6. 1883 legitimoval reservník pěšího pluku Jan Koller, který byl nemanželským synem Anny Kollerové ze Strážného (dcera zedníka Vojtěcha Kollera a jeho manželky Viktorie). Případ, kdy otec pocházející z neúplné rodiny si vzal svobodnou matku také narozenou jako nemanželskou a legitimoval její nemanželské děti, se vyskytl pouze jen jedinkrát, a to u Marie Němečkové, jejíž rodinné poměry jsem popsala v předchozím oddílu 5.3.2 na straně 53.

Kapitola 6

Závěr

Při sčítání lidu v roce 1880 bylo v píseckém okresním hejtmanství evidováno 77 592 obyvatel (ve městě Písku 10 950 obyvatel) a do roku 1900 se počet obyvatel zvýšil jen o 0,9 % (v Písku o 27,5 %). Jednalo se spíše o agrární oblast s minimem průmyslu, která byla charakteristická častým odchodem obyvatel za prací do rozvíjejících se oblastí českých zemí i mimo říši. V roce 1890 pracovalo v zemědělství a lesnictví 60,1 % obyvatel, v průmyslu 21,6 %, v obchodě a dopravě působilo 7,6 % a zbylých 10,7 % obyvatel spadalo do kategorie veřejná a vojenská služba, svobodná povolání a nezaměstnaní.

Koncem 19. století se v českých zemích začala profilovat čtyři základní hospodářská centra. Okresní hejtmanství písecké bychom mohli zařadit do kategorie neúrodné a neprůmyslové oblasti, které se vyznačovaly vyšší úrovní porodnosti a nižší úrovní úmrtnosti oproti ostatním centrům. Provedená analýza dat z publikace o pohybu obyvatel (*Bewegung der Bevölkerung*) nám dané tvrzení potvrdila. V píseckém okresním hejtmanství se hrubá míra úmrtnosti pohybovala ve sledovaném období 1881–1900 kolem 23,5 ‰ a byla průměrně o 4,2 promilové body nižší než v Čechách. V porovnání pětiletých průměrů sledovaného období docházelo v hejtmanství k postupnému poklesu hodnot ukazatele z 24,9 ‰ (1881–1885) na 21,9 ‰ (1896–1900). Kvocient kojenecké úmrtnosti se pohyboval v píseckém hejtmanství po celé sledované období kolem 227,2 ‰ a v Čechách kolem 259,8 ‰. Pokles hodnot byl zaznamenán i v rámci hrubých měr porodnosti v hejtmanství (z 34,7 ‰ na 32,1 ‰ v porovnání průměrů období let 1881–1885 a 1896–1900). Z výsledných hodnot docházím k závěru, že u obyvatelstva daného území můžeme ve sledovaném období zaznamenat lehčí náznaky již probíhající průmyslové a demografické revoluce v Čechách.

V píseckém okresním hejtmanství se průměrně živě narodilo 10,0 % nemanželských dětí a ve městě Písku 11,2 % v období let 1881–1900 (v Čechách 13,2 % dětí). V porovnání počátečního a koncového pětiletého intervalu byl v obou případech zaznamenán pokles hodnot podílu živě narozených nemanželských dětí (v celém hejtmanství z 10,4 % na 9,8 %; v Písku z 13,7 % na 10,6 %). Ani po mírném zprůmyslnění města Písku nedošlo k nijak zásadnímu nárůstu v zastoupení nemanželských dětí a celé okresní hejtmanství se mohlo pyšnit nižší úrovní nemanželské plodnosti ve srovnání s Čechy.

Dále jsem analyzovala úroveň nemanželské plodnosti v Písku dle jednotlivých částí města. Za celé sledované období se průměrně živě narodilo mimo manželství 9,6 % dětí na Vnitřním městě, dále 11,2 % na Budějovickém předměstí, 12,2 % na Pražském a 14,0 % dětí na Václavském předměstí. To znamená, že nejvíce nemanželských dětí se rodilo na okrajových předměstích.

V neposlední řadě jsem sledovala sezónní profil porodnosti dle legitimacy v Písku. V průměru celého sledovaného období se nejvíce manželských dětí narodilo v březnu a květnu a nemanželských dětí v únoru, červenci a listopadu. Naopak nejslabšími měsíci u manželských dětí byl listopad a prosinec a u nemanželských dětí leden, duben a srpen.

Pomocí excerpce římskokatolických matrik narozených jsem zjistila potřebné údaje celkem o 534 svobodných matkách (92,9 % svobodné a 7,1 % ovdovělé) živě narozených nemanželských dětí v období let 1881–1900. V 70 případech (13,1 %) chyběl otec matek úplně, to znamená, že dané matky byly s největší pravděpodobností narozené také jako nemanželské. Nejvíce zjištěných otců příslušelo dle povolání do kategorie řemeslníci (37,5 %) a nádeníci (33,6 %). Dále více než jedna polovina otců (57,3 %) pocházela z města Písku, dalších 18,1 % z obcí v rámci píseckého hejtmanství, 23,7 % z ostatních oblastí českých zemí a zbylých 0,9 % otců z Dolních Rakous. Docházím k závěru, že nemanželské děti narozené v Písku se rodily většinou matkám ze slabších sociálních vrstev a přes 75 % všech sledovaných matek pocházelo z uvedeného města či z blízkého okolí v rámci píseckého hejtmanství.

Použitím sčítacích archů z roku 1880, 1890 a 1900 bylo možné sestavit struktury domácností u vybraného vzorku svobodných matek dle jejich rodinného původu (22 domácností svobodných matek narozených do úplné rodiny a 12 domácností matek narozených do neúplné rodiny). Svobodné matky manželského původu často zůstávaly stále po narození nemanželských dětí v domácnosti svého otce. Také většina daných matek sdílela byt jen s příbuznými osobami. Oproti tomu matky nemanželského původu žily často se svou svobodnou matkou u cizí rodiny. U hlavy domácnosti a také u svobodných matek převažovala povolání typu nádeník/nádenice a služebná/hospodyně. Dále matky manželského i nemanželského původu byly poměrně významně prostorově mobilní v rámci Písku a ve většině případů nebylo možné danou ženu nalézt na stejné adrese za více než jedno sčítání lidu. Časté stěhování matek je možné také odvodit z místa narození jejich nemanželských dětí, přičemž se ve většině případů narodil každý ze sourozenců na jiné adrese. Ze všech uvedených poznatků lze potvrdit stanovenou hypotézu, že svobodné matky z úplné rodiny žily se svými dětmi v lepších sociálních podmínkách oproti matkám z neúplné rodiny.

V neposlední řadě byla v Písku legitimována 1/5 ze všech narozených nemanželských dětí (abs. 139 z 677) v období let 1881–1900. V rámci jednotlivých částí města se podíl legitimovaných dětí nijak zásadně nelišil. Dále více než jedna polovina dětí (58,6 %) byla uznána otcem do dvou let od narození (25,4 % dětí ze všech ve věku do 5 dokončených měsíců) a s přibývajícím věkem se jejich podíl snižoval. Celkem se k 139 dětem přihlásilo 126 otců, z nichž 73,0 % pocházelo přímo z města Písku a jednalo se především o řemeslníky (63,5 %).

Závěrem, z představených výsledků analýzy lze konstatovat, že hlavní cíl diplomové práce, analýza mimomanželské plodnosti ve městě Písku v období let 1881–1900 a dále sledování struktur domácností konkrétních svobodných matek, byl splněn. Přínosem mohou být nové poznatky o úrovni mimomanželské plodnosti, a především o struktuře domácností svobodných matek, za neprobádané území koncem 19. století.

Seznam použité literatury

- BERNÁŠEK, Bohumír. Písek a jeho společenské elity před 1. světovou válkou (1880–1914). Praha, 2010. Bakalářská práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. [online]. [cit. 20-4-2020].
Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/37378/BPTX_2008_1_1_1210_0_134103_0_67332.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- BOHÁČ, Antonín. Změny v hospodářském a sociálním rozvrstvení obyvatelstva českých zemí. Praha: Česká společnost národohospodářská, 1933.
- ČAPKA, František. Dějiny českých zemí 1800–1918. Brno: Masarykova univerzita, 2003. ISBN 80-210-3078-X
- ČAPKA, František. Obrazy ze života společnosti v českých dějinách. Brno: Masarykova univerzita, 2010. ISBN 978-80-210-5195-9
- ČSÚ. Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, I. Díl: Počet obyvatel a domů podle obcí a částí obcí v letech 1869–2001 podle správního rozdělení České republiky k 1. 1. 2005. Praha: ČSÚ, 2006. ISBN 80-250-1311-1
- ČSÚ. Sčítání lidu v Rakousku-Uhersku (1868–1910). Praha: ČSÚ, 2020. [online]. [cit. 15-6-2021]. Dostupné z <<https://www.czso.cz/csu/czso/scitani-lidu-v-rakousko-uhersku-1868-1910>>.
- DOKOUPIL, Lumír a Ludmila NESLÁDKOVÁ. Charakteristické rysy vývoje úmrtnosti obyvatel českých zemí v 19. století. Historická demografie. 1987, roč. 12, str. 193–216.
- ENGLOVÁ, Jana. Využití migrace k vymezování průmyslových oblastí. Historická demografie. 1987, roč. 12, str. 243–248.
- FALTUS, Jozef a Václav PRŮCHA. Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze, 1996. ISBN 80-7079-931-5
- FIALOVÁ, Ludmila. Rozdíly v poklesu plodnosti v českých zemích ve venkovských a městských oblastech v letech 1869–1930. Historická demografie. 1983, roč. 8, str. 133–147.
- FIALOVÁ, Ludmila. Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v českých zemích za demografické revoluce. Historická demografie. 1985, roč. 9, str. 89–121.
- FIALOVÁ, Ludmila. Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století. Historická demografie. 1987, roč. 12, str. 207–224.
- FIALOVÁ, Ludmila. Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce. Historická demografie. 1991, roč. 15, str. 143–189.

- FIALOVÁ, Ludmila. Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století. Demografie. Praha: ČSÚ, 1995, roč. 37, č. 1, str. 9–21.
- FIALOVÁ, Ludmila, et al. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha: Mladá fronta, 1996. ISBN 80-204-0283-7
- FIALOVÁ, Ludmila. Změny v charakteru mimomanželské plodnosti v českých zemích od 18. století. Demografie. 2007, roč. 49, č. 3, str. 230–243.
- HORSKÁ, Pavla. K otázce vztahu ekonomiky a populace v českých zemích v druhé polovině 19. století. Demografie. 1965, roč. 7, č. 4, str. 344–351.
- HORSKÁ, Pavla. K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie. Demografie. 1980, roč. 22, č. 4, str. 343–350.
- HORSKÁ, Pavla. Vztah sociální a geografické mobility v dějinách obyvatelstva českých zemí. Historická demografie. 1987, roč. 12, str. 225–242.
- HORSKÁ, Pavla, Jiří MUSIL a Eduard MAUR. Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3
- HUBEROVÁ, Miroslava. Vznik a zánik manželství v ČSR do roku 1945. Praha, 2007. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Právnická fakulta. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/11617/DPTX_2007_1_11220_HS9999_33750_0_52451.pdf?sequence=1>.
- CHADIMOVÁ, Eliška. Nemanželské děti v poličce ve druhé polovině 19. století. Historická demografie. 2016, roč. 40, str. 199–225.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914. Praha: ČSAV, 1965.
- KUPROVÁ, Barbora. Historický pohled na postoje společnosti ke svobodným matkám a jejich dětem v českých zemích. Praha, 2014. Diplomová práce, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. [online]. [cit. 20-6-2020]. Dostupné z <<https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/53735>>.
- LENDEROVÁ, Milena. Žena v českých zemích od středověku do 20. století. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1
- MATZNER, Jan. Královské město Písek: průvodce městem a okolím, jakož i dějiny jeho. Písek: Jaroslav Burian, 1898.
- MAUR, Eduard. Vývoj matričních zápisu v Čechách. Historická demografie. 1972, roč. 6, str. 40–58.
- NOVÁKOVÁ, Olga. Úmrtnost kojenců a mladších dětí v 19. a 1. polovině 20. století. Demografie. 2003, roč. 45, č. 3, str. 177–188.
- PALÁT, Milan. Příčiny vzniku migrace a reflexe souvisejících teorií. Sborník příspěvků z XVII. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách. Brno: Masarykova univerzita, 2014.
- PAVLÍK, Zdeněk et al. Základy demografie. Praha: Academia, 1986
- PROKOPEC, Jiří. Manželství a rozvody v českých zemích v 19. století. Demografie. 1988, roč. 30, č. 4, str. 310–313.

- RENNER, Josef a G. PAROUBEK, WAGNER, Eduard. Popis okresního hejtmánství Píseckého. Praha: F. Kytka, 1889.
- RENNER, Josef. Písecko s okresem mirovickým a popisem hradu Orlíka i Zvíkova. Praha: Klub českých turistů, 1893.
- SRB, Vladimír a Jarmila MOLINOVÁ. Střední délka života (naděje dožití) obyvatelstva v českých zemích v 8. až 20. století. Demografie. 2003, roč. 45, č. 3, str. 189–228
- SRB, Vladimír. 1000 let obyvatelstva českých zemí. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0712-3
- SEDLÁKOVÁ, Marie. Písek a okolí. České Budějovice: Nakladatelství České Budějovice, 1965.
- ŠTRÍTESKÝ, Jan. Zdravotní a populační vývoj československého obyvatelstva. Praha: Avicenum, 1971.
- ŠKOPKOVÁ, Lenka. Vývoj právní úpravy manželství 1811–1964. Plzeň, 2012. Diplomová práce, Západočeská univerzita, Právnická fakulta. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://dspace5.zcu.cz/handle/11025/3233>>.
- TINKOVÁ, Daniela. Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii: Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolou a sociální péčí na prahu občanské společnosti. Historická demografie. 2003, roč. 27, str. 133–172.
- VALÁŠKOVÁ, Nad'a. Příspěvek ke studiu migrace z českých zemí od 19. století do roku 1938. Historická demografie. 2006, roč. 30, str. 99–122.
- VELKOVÁ, Alice. Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy. Praha: Historický ústav, 2009. ISBN 978-80-7286-151-4
- WAGNER, Wilhelm J. Habsburská monarchie: dějiny Rakouska-Uherska slovem i obrazem. Praha: Knižní klub, 2011. ISBN 978-80-242-3064-1

Seznam použitých datových zdrojů

- ARCDATA PRAHA (2016): Digitální geografická databáze ArcČR 500, verze 3. 3. [online]. [cit. 24-5-2021]. Dostupné z <<https://www.arcdata.cz/produkty/geograficka-data/arccr-500>>.
- ČSÚ. Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785–2019. Relativní údaje. Roční časové řady obyvatelstvo. Praha: ČSÚ, 2020. [online]. [cit. 20-4-2021]. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu>.
- ČSÚ. Přirozený pohyb obyvatelstva na historickém území Čech, Moravy a Slezska v letech 1785–1918. Demografická příručka. Praha: ČSÚ, 2020. odkaz: [online]. [cit. 20-4-2021]. Dostupné z <<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-prirucka-2019>>.
- ČSÚ. Zaměstnanost a nezaměstnanost podle výsledků VŠPS-4.čtvrtletí 2020. Praha: ČSÚ, 2021. [online]. [cit. 7-4-2021]. Dostupné z <<https://www.czso.cz/csu/czso/cvi/zamestnanost-a-nezamestnanost-podle-vysledku-vsps-4-ctvrtleti-2020>>.
- ČSÚ. Živě narození celkem a mimo manželství v letech 1806–2020. Roční časové řady obyvatelstvo. Praha, ČSÚ, 2021. [online]. [cit. 14-6-2021]. Dostupné z <https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu>.
- Österreichische Statistik. Bewegung der Bevölkerung: der im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder in den Jahren 1881–1910. Wien: K. K. Statistischen Central-Commission, [online]. [cit. 20-4-2021]. Dostupné z <<https://alex.onb.ac.at/ors.htm>>.
- Österreichische Statistik. Berufsstatistik nach den Ergebnissen der Volkszählung vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Band XXXIII, Heft VIII. Wien: K. K. Statistischen Central-Commission, 1894. [online]. [cit. 20-4-2021]. Dostupné z <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0033&pos=1867>>.
- Österreichische Statistik. Die Ergebnisse der Volkszählung und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere vom 31. December 1880 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Band II., Heft I. Wien: K. K. Statistischen Central-Commission, 1882. [online]. [cit. 20-4-2021] Dostupné z <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0002&page=2&size=45>>.
- Österreichische Statistik. Die Ergebnisse der Volkszählung und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere vom 31. December 1890 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Band XXXII, Heft I. Wien: K. K. Statistischen Central-Commission, 1892. [online]. [cit. 20-4-2021] Dostupné z <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0032&page=5&size=45>>.

- Österreichische Statistik. Die Ergebnisse der Volkszählung und der mit derselben verbundenen Zählung der häuslichen Nutzthiere vom 31. December 1900 in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern. Band LXIII, Heft I. Wien: K. K. Statistischen Central-Commission, 1902. [online]. [cit. 20-4-2021] Dostupné z <<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=ors&datum=0063&pos=3>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika zemřelých 1873–1884. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6417/1>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika narozených 1878–1884. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6380/1>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika oddaných 1879–1891. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6400/1>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika narozených 1884–1889. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6381/1>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika narozených 1889–1894. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6382/1>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika zemřelých 1892–1902. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6419/1>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika narozených 1894–1899. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6383/1>>.
- SOA Třeboň. Sbírka matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952). Římskokatolická církev. Farní úřad Písek, matrika narozených 1899–1904. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/6384/1>>.
- SOKA Písek. Archiv města Písek, (1308) 1420–1945 (1949). Sčítání obyvatelstva. Písek, 1880, 1890 a 1900. [online]. [cit. 20-5-2020]. Dostupné z <<https://digi.ceskearchivy.cz/Scitani-lidu-SOKA-Pisek>>.
- WAGNER, Jan, Eduard. Generální mapa okresního hejtmanství Píseckého. [kartografický dokument]. [online]. [cit. 15-4-2020]. Dostupné z <<https://www.oldmapsonline.org/map/cuni/1124025>>.

Příloha

Příloha 1 – Výsledky vícenásobné regresní analýzy v programu SPSS

Variables Entered/Removed ^a			
Model	Variables Entered	Variables Removed	Method
1	Vzdálenost od Písku, Počet obyvatel (1890) ^b	.	Enter

a. Dependent Variable: Počet otců

b. All requested variables entered.

Model Summary				
Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate
1	,424 ^a	,180	,170	,734

a. Predictors: (Constant), Vzdálenost od Písku, Počet obyvatel (1890)

ANOVA ^a						
Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	21,030	2	10,515	19,499	,000 ^b
	Residual	95,987	178	,539		
	Total	117,017	180			

a. Dependent Variable: Počet otců

b. Predictors: (Constant), Vzdálenost od Písku, Počet obyvatel (1890)

Coefficients ^a					
Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	Sig.
		B	Std. Error	Beta	
1	(Constant)	,887	,131		,000
	Počet obyvatel (1890)	,001	,000	,245	,000
	Vzdálenost od Písku	-,041	,008	-,360	,000

a. Dependent Variable: Počet otců

Zdroj: vlastní zpracování

Příloha 2a – Zápis v knize narozených z roku 1882 (levá strana)

Rok, měsíc a den 1882		Jmeno křtěcího	Jmeno pokřtěnce	Katolické	Nekatolické	Mušské	Ženské	Manželské	Nemanželské	Mrtvé narozené	Místo, číslo domu, okres politický	Bába Jmeno a příjmení, obydlí, jeli zkoušená čili nie
8. 12.	října	P. Karel Loberschiner Kaplan	Anna Heiningerová	Katolické	"	"	"	"	"	"	Písek město s. 72	Anna Loberschinerová Písek město s. 72
Je se nýčovaný otec za vlastního otc. podle díla hlá. 72. domovního sv. m. a dom. svědčí. vlastním podpisem. Frany Kleininger, Otec. František, syn, svědek. Emil Mlýk, pánok. Hec pro les per subsequens matrimonium legitimata est. vide matrimonium copulatum tom. II. pag. 140.												
14. 15.	října	František R. ha, coop.	františek Blaha 41 187983.	Katolické	"	"	"	"	"	"	Písek, bud. před. čís. 10.	Anna Kutlová Písek bud. před. čís. 202.
8. 15.	října	František R. ha, coop.	Marie Dyglová	Katolické	"	"	"	"	"	"	Písek, bud. před. čís. 10.	Aloisie Lichorová Písek bud. před. čís. 39.
15. 16.	října	P. Karel Loberschiner Kaplan	Josefa Veselka	Katolické	"	"	"	"	"	"	Písek, bud. před. čís. 66.	Kateřina Jusková Písek bud. před. čís. 155.

Zdroj: SOA Třeboň, ř. k matrika narozených ve farnosti Písek, 1882

Příloha 2b – Zápis v knize narozených z roku 1882 (pravá strana)

narozených.		293
Otec	Matka	Kmotrové
Jmeno a příjmení, stav, zaměstnání, obydlí, číslo domu a rodiče jeho, číslo. Jestli se otec dítěte nemanželského přihlašuje a zapsán býti žádá, má se to státi osobně u přítomnosti dvou svědků, a mají se podepsati on i ti dva svědkové	Jmeno její a rod	Jmeno, příjmení, stav a obydlí jejich a číslo bytu
1882. František Reizinger zamestnán v Písku, maj. pr.: č. 16., syn Františka Reiningera, diurnist v Klatov. Sedle č. 57. a matky Kristiny rozené Hansákové ze Klatov. Sedla č. 57.	Katerina dcera Anny Svábové dcery Prontiškové Svábů, pefar. Písku a manželky Kateriny rodem Rejškové z Přední Lborovic č. 19 z okresu státního	Tomáš Panovský obuvník v Písku č. 72 Anny Panové téhož manželka
Jan Blaha, náde, Josefa, dcera Josefa nik v Písku, syn. Jana Blahy, nádeníka v Svatonicích, a manželky Anny rod. Křáčovské z Svatonic pokr. Písek.	Josefa, dcera Josefa Havlíka, nádeníka v Holušicích, a man- želky Marie rodem Čádkové z Holušic Křáčovské z Svatonic pokr. Písek.	Blažha František Křáčovský z Holušic Marie Blahová manželka jeho
	Marie, dcera Josefa Čiglosa, plynář. v Písku, a manželky Marie rodem Čmelkové z Čížové, pokus Písek.	Kynek Ludvík obuvník v Písku a manželka sva jeho manželka.
Tomáš Veselka, obuvník, v Písku, syn. Matěje Veselky, domkáře z Neotřic, č. 5, a manželky Barbory rod. Purbovy z Bušano- vic č. 12, p. ob. Volyně.	Emma, dcera Manuela Eisela, xedníka v Písku, a manželky Barbory rod. Purbové z Písku.	Anton Brůžek nádeník v Písku č. 100 Josefin Brůžková manželka jeho

Ukreslil: Ignaz Woll v Budějovicích.

Příloha 3a – Sčítací arch z roku 1880 (levá strana)

Ort Písek Bezirk Písek
 Zeme Písek Okres Písek
 Ortsgemeinde (Gutgebiet) Písek
 Obec místní Písek

I. Anzeigerzettel

zur Zählung der Bevölkerung und der wichtigsten häuslichen Nutztiere
 nach dem Stande vom 31. December 1880.

18.

Ce k popsání obyvatelstva a dle toho,

I.	II. Name, u. zn. Familienname (Zunahme), Vorname (Zunahme), Geburtsort und -tag	III. Geschlecht Pohlvi	IV. Geburtsjahr, nach Möglichkeit Monat und Tag	V. Geburtsort	VI. Aufhändigkeit (Eigentumsverhältnisse), Staatsangehörigkeit	VII. Glaubensbekenntnis	VIII. Stand	IX. Umgangssprache	X. Beruf, Beschäftigung oder Erwerbsverhältnisse, zumeist nach der Haupterwerbsart		XI.
									amtliche Stellung, Nahrungsmittel, Gewerbe	postavení úřední, způsob výživy, živnost (Erwerbslo)	
1	František		1840	Písek	svobod.	svobod.	svobod.	svobod.			
2	Marie		1866	"	"	"	"	svobod.			
3	Marie		1873	Písek	"	"	"				
4	František		1876	Písek	svobod.	svobod.	svobod.	svobod.			
5	Marie		1878	"	"	"	"				
6	Johanna		1864	"	svobod.	"	svobod.	svobod.			
7	Marie		1877	"	"	"	"				
8	Ludviková		1877	"	"	"	"				
9	Václav		1877	"	"	"	"				
10	Anna		1880	"	"	"	"				
11	Marie		1840	"	"	"	"				
12											

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1880 Písek

Příloha 4a – Sčítací arch z roku 1890 (levá strana)

Fond: Čechy Politický Bezirk: Písek Ortsgemeinde: Písek
 Zeme: Čechy Politický okres: Písek Místní obec: Písek

I. h

Bei Ausfüllung der Spalten dieses Anzeigzettels ist genau an die Bestimmungen der beigefügten Belehrung zu halten.

Der ordnungsgemäß ausgefüllte Anzeigzettel ist am 3. Jänner 1891 an den Hauseigenen oder den Bestellten desselben abzugeben.

Wer sich der Föhlung entzieht, oder eine unvollständige Angabe macht, oder sonst einer nach der Verfüßung über die Vornahme der Volkszählung ihm obliegenden Verpflichtung nicht nachkommt, ist mit einer Geldbuße bis zu 20 Gulden oder im Falle der Zahlungsunfähigkeit mit einer Freiheitsstrafe bis zur Dauer von 4 Tagen zu belegen.

Anzeigzettel

zur Föhlung der Bevölkerung u. der wichtigsten häuslichen Ansthiere

nach dem Stande vom 31. December 1890.

(Für Orte, in welchen die Erhebung der Wohnungsverhältnisse nicht stattgefunden hat.)

Verpflichtung: Zahl der Personen, vergl. Abs. 11 der Belehrung Beide sind auch, srov. odst. 11. poučení													
N a m e, und zwar Familienname (Zuname) Vorname (Taufname) Adelsprädikat und Adelstrang nach Maßgabe des Absatzes 12 der Belehrung		Verwandschaft oder sonstiges Verhältnis zum Wohnungs- inhaber, wie im Abs. 13 der Belehrung des Näheren angegeben		Geburtsort, politischer Bezirk, Land		Geburts- Jahr, Monat und Tag		Geburtsort, politischer Bezirk, Land		Religions- bezeichnung (Aufschießigkeit), Ortsgemeinde, politischer Bezirk, Land, Staats- angehörigkeit		Glaubens- bekenntnis	
J m é n o, a to jméno rodinné (příjmení), jméno (křestní), predikát šlechtický a stupeň šlechtický podle odstavce 12. poučení		Přibuzenství nebo jiný poměr k ma- jetníkovi bytu, jak zevrubněji uvedeno v odst. 13. poučení		Rok narození, měsíc a den		Rodiliště, politický okres, země		Domovské právo (příslušnost), místní obec, politický okres, země, státní pří- slušnost		Vyznání náboženské		Rodinný stav, zda svobodný, ženatý, ovdově- lý, soudně rozvedený, zda manželství rozloučením zákonně jest rozloučeno, toto toliko u nekatolíků	
vergl. Abs. 14 d. Belehrung srov. odst. 14. poučení		vergl. Abs. 15 d. Belehrung srov. odst. 15. poučení		vergl. Abs. 16 der Belehrung srov. odst. 16. poučení		vergl. Abs. 17 der Belehrung srov. odst. 17. poučení		vergl. Abs. 18 der Belehrung srov. odst. 18. poučení		vergl. Abs. 19 der Belehrung srov. odst. 19. poučení		vergl. Abs. 20 der Belehrung srov. odst. 20. poučení	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12		
1	Štěpánková Januška	vojvádky Čbka	1	1898									465
2	Štěpánková Mladrá	doma	1	1898									358
3													
4													
5													
6													
7													
8													
9													
10													

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1890 Písek

Příloha 4b – Sčítací arch z roku 1890 (pravá strana)

[illegible]

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1890 Písek

Země Česko Politický okres Překop Místní obec Překop Osada _____

Arch sci 1

pro sčítání lidu a nejdůležitějších domácích zvířat užitkov

(Pro místa, ve kterých se popisují byty zevrubně, a pro mí

Jméno dítě osob, které se žijí v domě bydliště samo nalezl, odstavce 11. poučení	Jméno, a to jméno rodné (příjmení), jméno (křestní), predikát šlechtický a stupeň šlechtický	Příbuzenství nebo jiný poměr k majetníkovi bytu, vztahy k pod- nájemníkovi	Pohlaví		Narození			Rodistě, politický okres, země	Domovské právo (příslušnost), místní obec, politický okres, země, státní příslušnost	Vyznání nábo- ženské	Rodinný stav, zda svobodný ženatý, vdovec, soudně rozvedený nebo zda manželstvím rozlou- čením zákonná jest rozlou- čení, toto toliko u nokatolíků	Řeč obcovací	Povolání, zaměstnání, výdělek, živnost, ob- zaopatření														
			mužské	ženské	odst. 14. poučení	odst. 15. poučení	odst. 16. poučení						odst. 17. poučení	odst. 18. poučení	odst. 19. poučení	odst. 20. poučení	odst. 21. poučení	odst. 22 a 23. poučení									
																			odst. 14. poučení	odst. 15. poučení	odst. 16. poučení	odst. 17. poučení	odst. 18. poučení	odst. 19. poučení	odst. 20. poučení	odst. 21. poučení	odst. 22 a 23. poučení
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16												
1	Wacław Spinkaneł	majetník bytu	1	1887	únor	24		Polsko	"	katolický	římský	římský	římský	římský	—												
2	Bożena Spinkaneł	Spinkaneł	1	1888	.	.		"	"	"	"	"	—	římský	—												
3	Bożena Spinkaneł	Spinkaneł	1	1894	5	8		"	"	"	římský	"	římský	římský	—												
4	Maria Spinkaneł	Spinkaneł	1	1886	9	2		"	"	"	"	"	římský	římský	—												
5	Wacław Spinkaneł	Spinkaneł	1	1891	1	20		"	"	"	"	"	římský	římský	—												
6	Krzysztof Spinkaneł	Spinkaneł	1	1899	3	12		"	"	"	"	"	římský	římský	—												
7	Anna Rosińska	služka	1	1876	únor	24		Polsko	"	katolický	římský	"	římský	římský	—												
8	Maria Rosińska	služka	1	1886	únor	5		Polsko	"	katolický	římský	"	římský	římský	—												
9	Wacław Benda	hořel	1	1874	únor	6		Polsko	"	katolický	římský	"	římský	římský	—												
10	Maria Bendowa	hořel	1	1883	únor	18		Polsko	"	katolický	římský	"	římský	římský	—												

12) *Cyfo K2 Ang*

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1900 Písek

Príloha 5b – Sčítací arch z roku 1900 (pravá strana)

[illegible]

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1900 Písek

Příloha 5c – Sčítací arch z roku 1900 (levá strana)

2

Běžné číslo osob, které tu každé v domě bydlí z straně náležející odst. 11. poučení	Jméno, a to jméno rodinné (příjmení) jméno (křestní), předikát šlechtický a státní šlechtický	Příbuzenství nebo jiný poměr k majetníkovi bytu, vztahy k pod- nájemníkovi	Pohlaví		Narození			Rodišť, politický okres, země	Domovské právo (příslušnost), místní obec, politický okres, země, státní příslušnost	Vyznání nábo- ženské	Rodinný stav, zda svobodný, ženatý, ovdovělý, soudně rozvedený, nebo zda manželství rozlou- čením zákonně ještě rozlou- čeno, toto toliko u nekatolíků	Řeč obcovači	Povolání, zaměstnání, výdělek, živnost, o zaopatření		
			mužské	ženské	rok	měsíc	den						Hlavní povolání, na němž vylučně nebo přece hlavně spočívá životní postavení, výživa nebo příjmy		Vedle t. j. vedle nebo od os- povolání t. avšak první činná
													Přesné označení oboru povolání hlavního	Postavení v hlavním povolání (poměr majetkový, služební nebo pracovní)	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
11	Milan	manželství	1		1899	ún	8								
12	Miloslav	manželství	1		1900	kv	29								
13	František	manželství	1		1899	kv	26								

Domácí zvířata užitková. (Srov. odstavec 31. poučení.)	
Počet zvířat.	
I. Koně, a to:	II. Hovězí dobytek:
1. Hříbata:	1. Jalovina mladší 1 roku
a) mladší 1 roku	a) býčci (nekleštěni)
b) starší 1 roku až do užívání jich k práci	b) jalovice
	c) volci (kleštěni)
2. Kobyly:	2. Býci (nekleštěni, starší 1 roku)
a) zřetelné nebo se ssajícími hří- baty	3. Jalovice starší 1 roku:
b) jiné kobyly	a) ještě nejsoucí březí
	b) březí
3. Hřebci	4. Krávy
4. Valaši nehledí k stáří	5. Vůli (kleštěni):
Úhrn koní	starší 1 roku až do 3 let:
	a) ještě neupotřeben k tahu nebo k žiru
	b) upotřeben k tahu
	c) upotřeben k žiru
	starší 3 let:
	a) upotřeben k tahu
	b) upotřeben k žiru
	Úhrn hovězího dobytka
	III. Mezci, mulové a osli:
	1. Mezci
	2. Mulové
	3. Osli
	IV. Kozy nehledí k stáří a pohlaví
	V. Ovce:
	1. Jalovina mladší 1 roku
	2. Ovce starší 1 roku, a to:
	a) berani
	b) samice
	c) skopci
	Úhrn ovci
	VI. Prasata:
	1. Podsvinčata až do 3 měsíců
	2. Běhouni (nedoročkové) až do 1 roku
	3. Prasata starší 1 roku, a to:
	a) kancí plemenní
	b) sviní plemenné
	c) jiná
	Úhrn prasat
	VII. Počet oulů
	VIII. Drůbež:
	1. Domácí slepice
	2. Husy
	3. Kachny
	4. Jiná drůbež

Písek dne 2. ledna 1901

Potvrzuji tímto, že jsem všechno podle pravdy udal

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1900 Písek

Příloha 5d – Sčítací arch z roku 1900 (pravá strana)

hod, výživa, výdělek, avulno povolání bez hlavního ko mimořádně dně provozovaná výdělková	Osoby v živnosti, průmyslovém neb obchodním podniku samostatně, jakož i ředitelé, administrátoři nebo jiní správcové takových podniků – poznámenajících, zda-li v hlavním povolání <i>Hp</i> nebo ve vedlejším vý- dělku <i>Vv</i> – udejte zde				Osoby, které v hlavním povolání (rubrika 14 a 15) nebo ve vedlejším výdělku (rubrika 16 a 17) zaměstnány jsou jako úředníci, dozorcí, pomocníci, dělníci, nádeníci nebo jako jiné osoby pomocné v živnosti, průmyslovém neb obchodním podniku, udejte zde, poznámenajíce, zda-li v hlavním povolání (<i>Hp</i>) nebo ve vedlejším výdělku (<i>Vv</i>)		Znalost čtení a psaní		Dne 31. prosince 1900				Místo, kde nepřítomný se zdržuje, osada, místní obec, politický okres, země	Poznámka																																																																					
	provozují-li se podnik				jméno a adresu (země, politický okres, obec, třída, ulice, ná- městí, číslo domu)	druh živnosti, vztaheno obchodu, provo- zovacího od- větví	jsou-li zaměstnány na pracovišti, v dílně nebo byť tohoto zaměstnatele, podle jeho příkazu u zaměstnání nebo na cestách ano či ne	přítomný		nepřítomný																																																																									
	Postavení ve vedlejším výdělku (poměr majetkový, služební neb pracovní)	přechá- zením (jako podom- ních obchod- níků a podomů) ano či ne	v domě zákaz- níka za mzdu (jako práce po doměch) ano či ne	ve stálé provozovně ano či ne				ani čísti a psati na čas	ani čísti na čas	trvale přítomní udejte zde: počátek nepřetrži- tého dobro- volného pobytu v obci místa sčítacího od roku	trvale na čas	trvale na čas			trvale na čas																																																																				
odst. 22. a 21. poučení	odst. 22. poučení	odst. 24. poučení	odst. 25. poučení	odst. 26. poučení	odst. 27. poučení	odst. 28. poučení	odst. 29. poučení	odst. 30. poučení	odst. 31. poučení	odst. 32. poučení	odst. 33. poučení	odst. 34. poučení	odst. 35. poučení	odst. 36. poučení	odst. 37. poučení	odst. 38. poučení	odst. 39. poučení	odst. 40. poučení	odst. 41. poučení	odst. 42. poučení	odst. 43. poučení	odst. 44. poučení	odst. 45. poučení	odst. 46. poučení	odst. 47. poučení	odst. 48. poučení	odst. 49. poučení	odst. 50. poučení	odst. 51. poučení	odst. 52. poučení	odst. 53. poučení	odst. 54. poučení	odst. 55. poučení	odst. 56. poučení	odst. 57. poučení	odst. 58. poučení	odst. 59. poučení	odst. 60. poučení	odst. 61. poučení	odst. 62. poučení	odst. 63. poučení	odst. 64. poučení	odst. 65. poučení	odst. 66. poučení	odst. 67. poučení	odst. 68. poučení	odst. 69. poučení	odst. 70. poučení	odst. 71. poučení	odst. 72. poučení	odst. 73. poučení	odst. 74. poučení	odst. 75. poučení	odst. 76. poučení	odst. 77. poučení	odst. 78. poučení	odst. 79. poučení	odst. 80. poučení	odst. 81. poučení	odst. 82. poučení	odst. 83. poučení	odst. 84. poučení	odst. 85. poučení	odst. 86. poučení	odst. 87. poučení	odst. 88. poučení	odst. 89. poučení	odst. 90. poučení	odst. 91. poučení	odst. 92. poučení	odst. 93. poučení	odst. 94. poučení	odst. 95. poučení	odst. 96. poučení	odst. 97. poučení	odst. 98. poučení	odst. 99. poučení	odst. 100. poučení					
17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Přenoska . . . 10

Úhrn . . . 13

Všecký úhrn přítomných (z rubrik 25 a 26) 13

(Patří k rubrice 20.)

Adresy stálých provozoven.

V rubrice 20 popisného archu uvedena stálá provozovna

číslo *Kladno* leží v *Písku*

Jméno a příjmení majitele závodu, ředitele, administrátora neb jiného správce podniku (z 2. rubriky archu popisného)	země	politický okres	obec	třída, ulice, náměstí	číslo domu	Provozují-li se podnik ve		Jest-li uvedený zde podnik vedlejším závodem (ředitelkou), faktorií, skladem jiného podniku ano či ne
						hlavním povolání?	vedlejším výdělkem?	
<i>Kladno</i>	<i>Písek</i>	<i>Písek</i>	<i>Písek</i>	<i>Kyjova Lhva.</i>	<i>428</i>	<i>skladem</i>		

Jsem povinen zapsati do tohoto archu sčítacího

(Místo pro podpis)

Zdroj: Soka Písek, sčítání lidu 1900 Písek